

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE’DE ASKERİ DARBE
DÖNEMLERİNDEKİ İKLİMİN SİYASAL İLETİŞİM
ARACI OLARAK MÜZİĞE YANSIMASI**

Merve KUL SARSILMAZ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ülkü Ayşe OĞUZHAN BÖREKÇİ

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI
SİYASAL İLETİŞİM BİLİM DALI**

ARALIK 2024

**TÜRKİYE’DE ASKERİ DARBE
DÖNEMLERİNDEKİ İKLİMİN SİYASAL İLETİŞİM
ARACI OLARAK MÜZİĞE YANSIMASI**

Merve KUL SARSILMAZ

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI
SİYASAL İLETİŞİM BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

ARALIK 2024

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Merve KUL SARSILMAZ

TEZ ONAY SAYFASI

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Gazetecilik Anabilim Dalı Siyasal İletişim Programı Yüksek Lisans öğrencisi
Merve Kul Sarsılmaz tarafından hazırlanan Türkiye’de Askeri Darbe
Dönemlerindeki İklimin Siyasal İletişim Aracı Olarak Müziğe Yansıması başlıklı
tez çalışması 25/12/2024 tarih ve 11:00 saatinde yapılan tez savunma sınavında
aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile YÜKSEK LİSANS olarak KABUL
edilmiştir.

Kabul Ret

Başkan (Unvan/Ad-Soyad/Kurum): Prof. Dr. Demet SOMUNCUOĞLU
ÖZERBAŞ / Gazi Üniversitesi ☒ ☐

Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum): Prof. Dr. Ülkü Ayşe OĞUZHAN
BÖREKÇİ / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi ☒ ☐

Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum): Prof. Dr. Gülcan IŞIK / Ankara Hacı
Bayram Veli Üniversitesi ☒ ☐

TÜRKİYE’DE ASKERİ DARBE DÖNEMLERİNDEKİ İKLİMİN SİYASAL İLETİŞİM ARACI OLARAK MÜZİĞE YANSIMASI

(Yüksek Lisans Tezi)

Merve KUL SARSILMAZ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
2024

ÖZET

Darbe dönemleri geçmişten bugüne dek romanlara, şiirlere, şarkılara, filmlere konu olmaktadır. Darbeler ülke tarihine bıraktığı izlerle toplumsal hafızaya kazınmıştır ve tam da bu yüzden üzerinden seneler geçmesine rağmen halen bu konuda birçok araştırma yapılmaktadır. Darbeler psiko-sosyal, ekonomik, politik, sanatsal ve hukuksal sonuçlar doğurmaktadır. Bu çalışmada üst kavram olarak popüler kültürün en önemli ayaklarından biri olan müziğin, toplum psikolojisini derinden sarsan darbe dönemlerindeki siyasi iklimden nasıl etkilendiği incelenmek istenmiştir. Türkiye tarihinde gerçekleşmiş olan 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 darbeleri bu araştırmanın temelini oluşturmaktadır. Bahsi geçen darbe dönemlerinde en çok dinlenen şarkılardan siyasi anlam içeren şarkıların nitel içerik analizleri yapılarak araştırma soruları cevaplanmaya çalışılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen temalarda, darbe dönemlerindeki siyasi iklimin ve yaşanan toplumsal olayların politik şarkılara yansıdığı görülmüştür.

BilimKodu	:	111516
AnahtarKelimeler	:	Popüler Kültür, Darbe, Müzik
Sayfa Adedi	:	101
Tez Danışmanı	:	Prof. Dr. Ülkü Ayşe OĞUZHAN BÖREKÇİ

**THE REFLECTION OF THE POLITICAL CLIMATE DURING
MILITARY COUP PERIODS IN TURKEY ON MUSIC AS A POLITICAL
COMMUNICATION TOOL**

(M.Sc. Thesis)

Merve KUL SARSILMAZ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES
2024

ABSTRACT

From past to present, coup periods have been a recurring theme in novels, poetry, songs, and films. Coups leave an indelible mark on a nation's history, embedding themselves in collective memory. For this reason, despite the passage of years, they continue to be the subject of extensive research. Coups have profound psycho-social, economic, political, artistic, and legal repercussions. This study aims to explore how music, as a crucial component of popular culture, has been influenced by the political climate of coup periods that deeply impacted societal psychology. The research focuses on three pivotal events in Turkey's history: the coups of May 27, 1960; March 12, 1971; and September 12, 1980. Through qualitative content analysis of politically significant songs that were popular during these periods, the study seeks to answer its research questions. The findings reveal that the political atmosphere and societal events of coup periods are reflected in the themes of political songs, highlighting the intricate relationship between music and the socio-political climate of the time.

Science Code	:	111516
Key Words	:	Popular Culture, Coup, Music
Page Number	:	101
Supervisor	:	Prof. Dr. Ülkü Ayşe OĞUZHAN BÖREKÇİ

TEŞEKKÜR

Tez çalışmamın başından itibaren beni destekleyen, her zaman ulaşılabilir olan, değerli bilgi ve önerileriyle beni yönlendiren tez danışmanım Prof. Dr. Ülkü Ayşe OĞUZHAN BÖREKÇİ'ye, tez jürimde bulunarak katkılarını esirgemeyen Prof. Dr. Gülcan IŞIK'a ve Prof. Dr. Demet SOMUNCUOĞLU ÖZERBAŞ'a teşekkür ederim.

Yüksek lisansa başlamak istediğimi söylediğimde, işyerindeki sosyal baskılara rağmen, eğitimimi destekleyen yöneticim ve saygıdeğer hocam Abdullah DESTEBASI'na; bir şey danışacağım zaman ilk aklıma gelen kişi olan ve yoluma ışık tutan eniştem Ömer UÇMAN'a; siyasi tarih konusunda önerdiği kaynaklarla bana destek olan kuzenim Sertaç ALTAN'a; kıymetli sohbetleriyle yol gösteren Oğuz ELBAŞ ve Doç. Dr. İhsan Ömer ATAGENÇ'e; tez sürecinde yaşadığım zorluklarda yardımına koşan Alparslan GÜNGÖR ve Atilla YENİGÜN'e; evrak işlemleriyle ilgili desteği için Öğrenci İşleri Kordinatörü Görkem YANIK'a teşekkürlerimi iletirim.

Her zaman yanımda olan değerli dostlarım Nesli, Rüveyda ve Melike'ye; bu süreçte beni hep destekleyen eşimin kıymetli ailesi Zerrin anne ve Gürbüz babaya, benimle tecrübelerini paylaşan ve beni motive eden Bengi ablaya teşekkür ederim.

Bugünlere gelmemde büyük fedakarlıklar gösteren, her şeyi başarabileceğime olan inançlarını hissettiren, bana her zaman güven veren, zorlandığım anlarda hep yanımda olan, şükür sebeplerim değerli anne ve babama; sadece yüksek lisans sürecinde değil doğduğum ilk günden beri varlığının konforunu yaşadığım, bana her zaman sonsuz şefkat ve ilgi gösteren, beni ben yapan her detayda emeği olan, hayatımın her alanında beni destekleyen, ikiz gibi büyüdüğüm ve küçüklüğümden beri hayranlık duyduğum sevgili ablama emekleri için minnettarım.

Tez aşamasındayken evlenerek Amerika'ya taşındığım için yaşadığım zorlukları hafifletmek adına büyük çaba harcayan, baştan sona bütün süreçte sevgi ve sabrıyla bana güç veren, araştırma konumu bulmam için ufkumu açan, tezim için sabahtan akşama kadar dinlediğim müziklere katlanan, her konuda beni motive eden, iyi ve kötü günde yanımda olan, yol arkadaşım kıymetli eşime; ne kadar teşekkür etsem az...

Son olarak, bu tez çalışmasını yakın zamanda kaybettiğim canım anneannem Melahat ÖNER ve canım arkadaşım Metin BARIŞ'a ithaf ediyorum.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLoların LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR	xi
1. GİRİŞ	1
2. SİYASAL İLETİŞİM VE MÜZİK İLİŞKİSİ	7
2.1. Kültür Kavramı	10
2.1.1. Popüler Kültür.....	11
2.1.2. Popüler Müzik.....	14
3. TÜRKİYE’DE ASKERİ DARBE DÖNEMLERİ.....	19
3.1. Türkiye’de Tek Partili Dönem	19
3.2. Çok Partili Hayata Geçiş.....	19
3.2.1. Demokrat Parti İktidarı	20
3.2.2. 1960 Darbesine Doğru	22
3.3. 1960 Darbesi	25
3.3.1. Endüstrileşme, Sanayileşme ve Göç.....	26
3.3.2. Yeni Kurulan Partiler	27
3.3.3. 68 Hareketi.....	29
3.4. 12 Mart Muhtırası	31
3.4.1. Koalisyon Hükümeti Dönemi	33
3.4.2. 1980 Darbesine Doğru Siyasi İklim.....	35
3.5. 1980 Darbesi	37
4. 1960-1980 DÖNEMİNDE EN ÇOK DİNLENEN SİYASİ İÇERİKLİ ŞARKILARIN NİTEL İÇERİK ANALİZİ	39

4.1.	1960-1971 ve 1980 Yıllarındaki Siyasi Anlam İçeren Şarkılarda Kullanılan Temaların Niceliksel Dağılımı.....	40
4.1.1.	Temaların Toplam Kullanım Sayılarına Göre Yüzdelik Oran Tablosu.....	40
4.1.2.	Şarkı Sayısına Göre Temaların Kullanım Sayısının Yüzdelik Oran Tablosu.....	41
4.2.	Nitel Analiz	42
4.2.1.	Çaresizlik ve Umutsuzluk.....	42
4.2.2.	İktidar ve Güç Eleştirisi	45
4.2.3.	Umut ve Dayanışma.....	48
4.2.4.	Şiddet Olayları ve Kardeş Kavgası.....	50
4.2.5.	Ölümler ve İdam Cezaları.....	52
4.2.6.	Hapishane.....	55
4.2.7.	Eğitim ve Sağlık Sorunları.....	57
4.2.8.	Vatanseverlik ve Milli Duygular.....	60
4.2.9.	Gurbet ve Memleket Hasreti.....	63
4.2.10.	Direnış ve Mücadele	67
4.2.11.	Ekonomik Zorluklar.....	69
4.2.12.	Adaletsizlik	71
5.	SONUÇ	73
	KAYNAKÇA.....	77
	EKLER	81
	ÖZGEÇMİŞ.....	101

TABLÖLARIN LİSTESİ

Sayfa

Tablo 4.1. Temaların toplam kullanım sayılarına göre yüzdelik oranlar.....	40
Tablo 4.2. Toplam şarkı sayısına göre temaların kullanım sayılarının yüzde oranları.....	41

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 4.1. Çaresizlik ve Umutsuzluk	42
Şekil 4.2. İktidar ve Güç Eleştirisi	45
Şekil 4.3. Umut ve Dayanışma.....	48
Şekil 4.4. Şiddet Olayları ve Kardeş Kavgası	50
Şekil 4.5. Ölümler ve İdam Cezaları	52
Şekil 4.6. Hapishane.....	55
Şekil 4.7. Eğitim ve Sağlık Sorunları.....	57
Şekil 4.8. Vatanseverlik ve Milli Duygular	60
Şekil 4.9. Gurbet ve Memleket Hasreti	63
Şekil 4.10. Direniş ve Mücadele	67
Şekil 4.11. Ekonomik Zorluklar.....	69
Şekil 4.12. Adaletsizlik	71

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
ABD	AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ
AP	ADALET PARTİSİ
CENTO	CENTRAL TREATY ORGANİZATİON
CHP	CUMHURİYET HALK PARTİSİ
CKMP	CUMHURİYETÇİ KÖYLÜ MİLLET PARTİSİ
DİSK	DEVİRİMCİ İŞÇİ SENDİKALARI KONFEDERASYONU
DP	DEMOKRAT PARTİ
EOKA	ETHNİKİ ORGANOSİS KYPRİON AGONİSTON
IMF	INTERNATIONAL MONETARY FUND
KKTC	KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ
LP	LONG PLAY
MGK	MİLLİ GÜVENLİK KONSEYİ
MHP	MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ
MSP	MİLLİ SELAMET PARTİSİ
NATO	NORTH ATLANTİC TREATY ORGANİZATON
ODTÜ	ORTA DOĞU TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
PTT	PORTA VE TELGRAF TEŞKİLATI
TBMM	TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ
TDK	TÜRK DİL KURUMU
THKO	TÜRKİYE HALK KURTULUŞ ORDUSU
THKP-C	TÜRKİYE HALK KURTULUL PARTİSİ-CEPHESİ
TRT	TÜRKİYE RADYO TELEVİZYON KURUMU
TSK	TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ
TUSİAD	TÜRKİYE SANAYİCİLERİ VE İŞ ADAMLARI BİRLİĞİ
YÖK	YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU
YTP	YENİ TÜRKİYE PARTİSİ

1. GİRİŞ

Türk siyasi tarihinde önemli kırılma noktalarına işaret eden darbeler, Türkiye’de siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda kalıcı izler bırakmış ve toplumu derinden sarsmıştır. Bu yüzden üzerinden yıllar geçmesine rağmen romanlara, şiirlere, şarkılara, filmlere ve araştırmalara konu olmaktadır. Bunların her birine “iletişim aracı” demek yanlış olmaz. Yaşadığı toplumu etkileyen olaylardan bağımsız düşünilemeyen insan duyguları, çeşitli yollarla dile getirilmiş ve diğer insanlara da ulaştırılmıştır. Tarihsel olayların izleri sadece tarih kitaplarında değil, o halkın kültürüne ait birçok unsorda da yer almaktadır. Bir iletişim unsuru olarak müziğin de tarihsel ve toplumsal olaylardan etkilendiği aşikârdır. Toplumun bir parçası olarak değişen ve dönüşen müzik, tarih boyunca toplumsal bir ifade aracı olmuş, insan ruhunun en derin hislerine tercüman olmuştur. Bir direnç ve ifade aracı olan müzik, ortak bir hafıza olarak toplumların şekillenmesinde önemli bir yer tutmuştur. Özellikle siyasi krizler, toplumsal kutuplaşmalar ve darbeler gibi köklü değişimlerin yaşandığı dönemlerde müzik, bireylerin ve kitlelerin duygularını, beklentilerini ve isyanlarını yansıtan bir aynaya dönüşmüştür. Bu bağlamda, belirli bir dönemin siyasi atmosferini anlamak, o dönemde üretilmiş müziğin diline ve temalarına bakmakla mümkündür.

Müzik, toplumun ortak özelliklerinin oluşturulduğu ve yansıtıldığı bir iletişim alanıdır. Popüler kültür ve popüler müzik konusuna çeşitli yaklaşımlar mevcuttur. Marksist yaklaşımclar, popüler müziği sanatın bir parçası olarak görmemekle birlikte, onu metalaşmış bir olgu olarak değerlendirmektedirler. Frankfurt Okulu ise popüler müziği, topluma katkı sağlamaktan ziyade, eğlendiren ve toplumların arzularını yönlendiren, algıyı şekillendiren bir olgu olarak görmektedir. Frankfurt Okulu’nun önde gelen isimlerinden Adorno’ya göre müzik, her geçen gün toplumsal gerçekliklerle bütünleşmekte ve tüketimden ziyade değişim aracı haline gelmektedir. İngiliz Kültürel Çalışmalar Okulu’nun öncülerinden Stuart Hall ve Pady Whannel ise bu görüşlerin oldukça zayıf olduğunu savunmaktadırlar. Popüler müziğin, özellikle de altkültür olarak kabul edilen eserlerin dinlenebileceği, ancak hegemonya baskısının reddedilebileceği bir alan olduğuna dikkat çekmektedirler (Arık, 2004). İngiliz Kültürel Çalışmalar Ekolü’nün gelişimiyle birlikte, popüler müzik, Frankfurt Okulu’nun popüler kültür tartışmalarındaki gibi “içeriği tamamen boşaltılmış, aptallaştırıcı kitle örüntüleri veya kitlesel pazarlama ürünleri” olarak görülmemiştir.

Aksine, popüler kültürün toplumları anlamak açısından değerli bir alan oluşturduğunu savunan yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu ekolün önde gelen isimlerinden Stuart Hall'a (1981) göre, popüler kültür, toplumsal değişimlerin sürekli bir müzakere süreci içinde şekillendiği temel bir alandır (Işık Dursun, 2022). Hall, popüler kültürle ilgili tanımları sentezleyerek yeniden tanımlamaktadır ve popüler kültürün hâkim kültüre karşı sürekli bir gerilim içinde şekillenen ilişkilerle tanımlanması gerektiğini savunur. Bu bağlamda, popüler kültür, iktidarda olanların kültürüne karşı ya da onun adına verilen mücadelenin alanlarından biridir (Taydaş ve Sert:2021).

Bu tez çalışması, Türkiye tarihinde gerçekleşen 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 darbelerinin, popüler kültürün en önemli ayaklarından biri olan müziğe yansımalarını ele almayı amaçlamıştır. Siyasal gelişmelerin, kültürel bir faaliyet alanı olan müziğe etkilerini kapsamlı olarak inceleyebilmek için, araştırmaya dahil edilecek şarkıları tespit etmek amacıyla, söz konusu dönemlere ait gazete ve dergilerin içeriklerinden faydalanılmıştır. Veri toplama aracı olarak doküman incelemesi, veri analiz tekniği olarak da nitel içerik analizi yapılmıştır. Daha sonra detayları paylaşılacak olan dergi ve gazetelerin sadece 1960, 1971 ve 1980 yıllarına ait birer yıllık baskıları incelenmiş, o dönemde en çok dinlenen albüm ve parçalar tek tek araştırılmış ve içeriklerinden sadece politik anlamlar içeren 37 şarkı araştırmaya dâhil edilmiştir. Bu şarkıların, bestecilerinin ve söz yazarlarının şarkılarla ilgili hikâyeleri araştırılmış, varsa bu bağlamda analiz edilmiştir. Politik anlam içeren şarkılar üzerinden nitel içerik analizi yapılmış ve şu soruların cevabı aranmıştır:

- Darbe dönemlerinde en çok dinlenenler listelerinde yer alan politik anlam içeren müziklerde en çok kullanılan temalar nelerdir?
- Şarkılarda kullanılan temalar o dönemde yaşanan tarihsel olaylarla örtüşüyor mu?

Dolayısıyla çalışmada içerikleri incelenecek gazeteler belirlenirken özellikle müzikle ilgili sayfa ya da bölümlerin yer almasına, dergiler seçilirken ise müzik ve müzisyenlerle ilgili bilgilere daha fazla yer verildiği için magazin dergisi olmasına dikkat edilmiştir. Araştırmanın evrenini 1971 ve 1980 yıllarının en çok dinlenen şarkıları, 1960 yılının ise basılı mecralarda en çok yer verilen şarkılar oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise, araştırma evrenindeki siyasi anlam içeren şarkılar kapsamaktadır. Yargısal örnekleme yöntemiyle seçilen şarkıların çoğu, o dönemde

siyasi kimlikleriyle tanınan müzisyenlere ait olduğu için, şarkılar üzerinden araştırma problemlerinin cevaplanabileceği düşünülmüştür. Araştırma evreninde bulunan, fakat örnekleme dâhil edilmeyen şarkıların “aşk”, “aşk acısı”, “kader” ya da “eğlence” gibi içeriklere sahip olduğu ve bu içerikler üzerinden siyasi yansıma okuması yapılamayacağı düşünüldüğü için bu şarkılar araştırma dışı bırakılmıştır. Araştırma kapsamında analizleri yapılan şarkılar, darbe dönemlerinin ortak özelliklerinden dolayı, dönemlerine göre değil kategorilerine göre incelenmiş ve buna göre sonuçlandırılmıştır. Şarkı analizleri yapılması için belirlenen 12 kategori şu şekildedir: Çaresizlik ve umutsuzluk, iktidar ve güç eleştirisi, umut ve dayanışma, şiddet olayları ve kardeş kavgası, ölümler ve idam cezaları, hapisane, eğitim ve sağlık sorunları, vatanseverlik ve milli duygular, gurbet ve memleket hasreti, direniş ve mücadele, ekonomik zorluklar, adaletsizlik. Bu kategoriler belirlenirken hem darbe dönemlerindeki siyasi iklim göz önünde bulundurulmuş hem de seçilen şarkılarda öne çıkan temalar dikkate alınmıştır.

Araştırmaya dahil edilen sanatçı ve şarkıları şöyledir: Behiye Aksoy’un “Olur mu Böyle Olur mu” ve “Zafer Yolları” adlı eserleri; Fikret Kızılok’un “Söyle Sazım” ve “Vurulmuşum” adlı şarkıları; Barış Manço’ya ait “Katip Arzuhalim” ve “Eğriye Eğri Doğruya Doğru” şarkıları; Cem Karaca’nın “Dadaloğlu”, “Kalender” ve “Acı Doktor” isimli parçaları; 3 Hürel grubunun “Gurbet Türküsü”; Selda Bağcan’ın “Mapushanede Güneş Doğmuyor”, “Mapushane İçinde Mermerden Direk”, “Adaletin Bu Mu Dünya”, “Görüş Günü”, “Şaka Maka” adlı eserleri; Melike Demirağ’ın “Pervari”, “Siirt”, “Ne Zaman”, “Bu Çocuk Ölecek” ve “Dünyanın En Acıklı Güldürüsü” isimli parçaları; Zülfü Livaneli’nin “Leylim Ley”, “Umudu Kesme Yurdundan”, “Günlerimiz”, “Düşe Kalka Yollarda”, “Köşeyi Dönenlerin Şarkısı”, “Dağlara Küstüm”, “Yiğidim Aslanım” ve “Kardeşin Duymaz” adlı eserleri; Sadık Gürbüz’ün “Ben Mahpusum Gardaş Abem Candarma” ve “Gurbet Türküsü”; Yüksel Özkasap’ın “Alamanya Gardaşımı Geri Ver” adlı şarkısı; Feyzullah Çınar’ın “Maraş’a Ağıt” adlı eseri; Ajda Pekkan’ın “Petr Oil” şarkısı; Muhlis Akarsu’nun “Gurbeti Ben Mi Yarattım” isimli parçası; Nur Yoldaş’ın “Sultan-ı Yegah” şarkısı; Hasan Mutlucan’ın “Yine de Şahlanıyor Aman” adlı eseri; Derdi Yoklar grubunun “Alman Markı” isimli şarkısı. 1960 yılına ait müzikal arşivlerin yetersizliğinden ötürü bahsi geçen yıla ait Cumhuriyet gazetesi ile Milliyet gazetesi, internet sitelerinin arşivlerinden; Hürriyet Sanat eki, TBMM Kütüphanesi Mikrofilm Arşivi’nden ve

Melodi dergisi ise, Milli Kütüphane Arşivi'nden taranmıştır. TBMM Kütüphanesi Mikrofilm Arşivi çalışanları tez konusuyla ilgili olabilecek sayfaları talebim üzerine mail yoluyla tarafıma iletmış, diğer mecralardaki tez konusuyla ilgili sayfalar ise dijital fotoğraflama yöntemiyle toplanmıştır. Cumhuriyet gazetesinde aradığımız verilere rastlanmamıştır. Milliyet gazetesi'nde bir istisna dışında aradığımız verilere rastlanmamıştır (12 Haziran 1960 sayısında Zeki Müren'in Tepebaşı Bahçesinde Vatan Türküsü 'Osman Paşa' Tablosunu Mehter Refakatinde Takdim Etme duyurusu). Milliyet gazetesinde, zaman zaman o dönemin sanatçılarının sahne alacağı gazino ya da aile bahçelerinin ilanlarına yer verilmiştir. Melodi dergisinde yer alan albüm ve parçaların tamamı yabancı müzik olduğu için araştırmamızın kapsamı dışında kalmıştır. Hürriyet Sanat'ta ise 1960 yılına ait en çok dinlenenler ya da en çok satılan plaklar gibi bir liste yapılmamış, yalnızca dönemin sanatçılarına sahne alacakları gazinolarda seslendirecekleri albüm ya da parçalarla yer verilmiştir. Yine Hürriyet Sanatta, dönemin sanatçılarının plak tanıtımlarına yer verilmiştir. Hürriyet Sanat'ın 1960 yılında yayımladığı sanatçılar şöyledir: Muzaffer Akkün, Zeki Müren, Sevim Tanürek, Ayla Büyükataman, Baki Çallıoğlu, Muzaffer Benk, Şükran Turanlı, Emin Gündüz, Sevim Erdi, Saadet Güneş, Hasan Sözeri, Urfalı Kemal Baydilli, Behiye Aksoy, Süheyla Panseler, Mehmet Cankat, Nurinnisa Toksöz, Sayra Okan. Belirttiğimiz sanatçıların Hürriyet Sanat'ta yer alan albüm ve parçaları incelendiğinde Behiye Aksoy ve Zeki Müren'in seslendirdiği marşlar dışında hiçbir siyasi içeriğe rastlanmamıştır.

1971 yılına ait Hey dergisi ve Hürriyet Sanat ekinin bir yıllık arşivi taranmıştır. Hürriyet Sanat'ta yer alan "Gözde Plaklar" listesi daha çok yabancı plakları kapsadığı için birkaç veri dışında araştırmaya dâhil edilmemiştir. Hey dergisinde yer alan "Top 30" ve "Top 15" listelerinden toplanan veriler detaylı şekilde incelenmiş ve araştırma kapsamında olanlar analiz edilmiştir.

1980 yılına ait Hey ve Ses dergilerinin bir yıllık arşivi taranmış ve Hey dergisinin "Top 30" ve "Top 15" listeleri, Ses dergisinin ise "En Sevilen" listeleri taranmış, toplanan veriler detaylı şekilde incelenerek analiz edilmiştir.

Bu çalışmanın varsayımları şu şekildedir:

- Müzisyenler, toplumsal olaylardan etkilenecek bu olayları müziklerine yansıtmaktadır.

- Siyasi anlam içeren şarkıların birçoğu, halkın zihninde “politik duruşu” belli bir grubu temsil eden müzisyenler tarafından üretilmiştir.

Müziğin, siyasi gelişmelere tarihsel olarak eşlik etmesi, bazen onu şekillendirmesi bazen de yön vermesi (Tanyıldızı, 2012) sebebiyle; tarihi derinlemesine incelenmenin de bir yolu olduğu için, önemli bir siyasal iletişim aracı olduğu bilinmektedir. Bu tez çalışmasının müzik ve siyasal iletişim alanlarını içeren disiplinler arası bir araştırma olması önemlidir. Türk siyasi tarihinin önemli kırılma noktalarından olan ve halen birçok araştırmaya, sanat alanına konu olan darbelerin siyasal bir iletişim aracı olan müzik üzerinden okunmaya çalışılmasının araştırmanın önemini artırdığı düşünülmektedir. Bu tez çalışması hazırlanırken benzer konularda yazılan tez ve makaleler incelenmiştir. Bu kapsamda, Zeynep Işıl Işık Dursun’un 2022 tarihli “68 Hareketi ve Türkiye’de Müzikal Değişim: 1961-1980 Yılları Arasında Popüler Müzik” adlı doktora tezi, Mustafa Kabataş’ın “Türkiye’de Darbe ve Müzik” başlıklı makalesi tespit edilmiştir. Bu çalışmanın diğerlerinden farkı 1960, 1971 ve 1980 yıllarında en çok dinlenen şarkılar üzerinden askeri darbe dönemlerinin okunmasıdır. Işık Dursun’un doktora tezi, 1961-1980 döneminin eserlerini 68 kuşağı sorunlarını göz önüne alarak protest müzikler üzerinden lirik ve retorik incelemesi sebebiyle bu çalışmadan ayrılmaktadır. Kabataş’ın makalesi ise Türkiye’de yaşanan darbelerin müzik kültürüne verdiği zararları ve müziğin süreç içindeki değişimini incelemektedir. Bu tez çalışması diğer çalışmalardan farklı olarak o dönemdeki müzikal değişimi değil, askeri darbe dönemlerinde yaşanan olayların siyasal iletişim aracı olarak müziğe yansımalarını konu almakta ve bunu en çok dinlenen siyasi anlam içeren müzikler üzerinden yapmaktadır.

Bu tez çalışmasının ikinci bölümünde, siyasal iletişimden ve siyasal iletişim aracı olarak müzikten bahsedilmiş; kültür, popüler kültür ve popüler müzik hakkında bilgiler verilmiş; darbe dönemlerindeki siyasi iklimi anlamak adına Türkiye’nin darbe dönemine kadar uzanan kısa tarihine değinilmiş ve darbeler anlatılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, askeri darbe dönemlerindeki siyasi iklimi anlamak adına 1960, 1971 ve 1980 darbelerine giden süreçteki siyasi olaylar aktarılmıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde, darbe dönemlerinde en çok dinlenenler arasında yer alan, politik anlam içeren müzikler niteliksel bağlamda çözümlenerek araştırma sorularına cevap aranmıştır.

Çalışmanın sonuç kısmında ise araştırma sonucunda elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

2. SİYASAL İLETİŞİM VE MÜZİK İLİŞKİSİ

İletişim, Latince “communis” kelimesinden türetilmiş “communication” kavramının karşılığı olarak kullanılmaktadır. Fakat iletişim kavramı, yabancı dillerdeki anlamının en önemli kısmını kapsam dışı bırakmakta ve “toplum” çağrışımı yapmamaktadır. Oysa Latince bu kavram, hem bireysel hem de toplumsal bir süreç olarak vurgulamakta, toplumsallık ve birliktelik anlamı içermektedir (Bektaş, 2018:98-99). İletişim kavramının, Türkçedeki köken ve kullanımı İngilizce “transmission” kelimesine karşılık gelmektedir. İletişim, duygu, düşünce ve bilgilerin aktarılması anlamını ifade etmektedir (Taş, 2017:15). Herkeste ayrı çağrışım yapan iletişim kavramının birçok farklı tanımı yapılmaktadır.

John Fiske, iletişimin; yüz yüze konuşma, televizyon, enformasyon yayma, saç biçimi, edebi eleştiri gibi sonsuza kadar uzayabilecek bir liste olduğunu söyler. John Fiske “İletişim Çalışmalarına Giriş” kitabında, iletişim çalışmalarında iki temel okul olduğunu söylemektedir. Birinci okul iletişimi “iletilerin aktarılması” olarak kabul ederken, ikinci okul “anlamaların üretimi ve değişimi” olarak kabul etmektedir. İletişimi, iletilerin aktarılması olarak kabul edenler gönderici ve alıcıların kodlama ve kod açılımlarını nasıl yaptıklarıyla; aktarıcıların ise iletişim araçlarını nasıl kullandıklarıyla ilgilenmektedir. İletişim bir etkileme süreci olarak kabul edilir. Hatta bu okul süreç okulu olarak nitelendirilmektedir. İletişimi, anlamaların üretimi ve değişimi olarak görenler ise iletilerin kişilerle nasıl etkileştiğine, yani iletilerin kültür içindeki rolüyle ilgilenmektedir. İletişim araştırması, metin ve kültür araştırması şeklinde görülmektedir (Fiske, 2019:71-72).

İletişim, sadece konuşmak, sohbet etmek veya uygun tepkiler vermekten ibaret değildir; insanla başlayan ve insan oldukça devam eden bir süreçtir. İnsan, varoluşundan itibaren hem doğayla etkileşim kurmak hem de çevresindeki zorluklara anlam kazandırmak için diğer insanlarla iş birliği yapmak zorunda kalmıştır. Bu süreçte bilgi paylaşımı ve ortak anlamlar üretme ihtiyacı, iletişimi zorunlu hale getirmiştir. Başlangıçta sesler, vücut hareketleri ve duvarlara çizilen şekillerle başlayan bu süreç, zamanla daha anlamlı ve sistemli yapılara dönüşmüştür (Aktaran: Tuna, 2012:4).

Siyasal iletişim, doğrudan iletişim olgu ve sürecine dayanmaktadır. Ancak genel iletişim olgu ve sürecinden önemli bir farkı vardır: Bu süreç, siyasi amaçlarla

gerçekleştirilmektedir. Siyasal iletişim disiplinler arası bir çalışma alanı olarak kabul edilmektedir (Aziz, 2007:10). Siyasal iletişimle ilgili tanımların fazla olması, kavramın karmaşıklığından veya belirsizliğinden değil, "siyasal iletişim" teriminin geniş bir kapsama sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Siyasal kavramı tek bir şekilde tanımlanamayacak kadar kapsamlıdır ve buna "iletişim" gibi geniş bir anlam yelpazesi olan bir kavramın eklenmesiyle ortaya çıkan "siyasal iletişim" teriminin de tek bir tanıma sığdırılması oldukça zordur. Ancak, tüm bu zorluklara rağmen "siyasal iletişim" kavramı, basitleştirilerek; siyasal aktörlerin belirli ideolojik hedeflerini, çeşitli gruplara, kitlelere, ülkelere veya bloklara kabul ettirmek ve gerektiğinde bu hedefleri eyleme dönüştürmek amacıyla çeşitli iletişim yöntemleri ve tekniklerinin kullanılması olarak tanımlanabilir (Aziz, 2007:3).

Siyasal iletişim, kavram olarak tanınmasa dahi insanoğlunun yerleşik hayata geçmesiyle birlikte önem kazandığını söyleyebiliriz. İnsanların toplumsal yaşamda kendini savunması, toplum düzenini oluşturması, parayı kullanması, ticari kayıtları tutması, toplumsal etkileşimde bulunması sonucunda siyasal iletişim uygulamaları oluşmuştur (Tokgöz, 2020:21).

Toplumsal hayatın başlamasıyla birlikte iletişim, insan ilişkilerinin kurumsal bir yapı haline gelmesine ve dilin birçok alanda anahtar bir kurgusal matematik oluşturmaya zemin hazırlamıştır. Alfabe, haberleşme, müzik, fizik bilimleri ve elektronik gibi alanlarda bir devre, taşıyıcı ve iletici işlevi görmüştür. Bu bağlamda, dilin ve müziğin sesleri aynı kaynaktan çıkmış, zamanla farklı yönlerde evrilerek birbirinin yerini dolduramayacak iki ayrı sistem haline gelmiştir (Aktaran: Paçacı:2019).

Sanatın tarihi insanlıkla başlar; ritim öğesini içinde barındıran müzik ise en eski sanat dallarından biridir. İlkçağ düşünürleri müziğin evrenin doğal ritmi ve uyumuyla bağlantılı olduğunu savunmuş, Platon ve Aristoteles gibi filozoflar müziği insan ruhuyla birleşen yüce bir sanat olarak görmüştür. Müzik, insanın doğa seslerini taklit etmesiyle doğmuş; zamanla yerleşik hayata geçişle birlikte, toplumsal düzende şifa ve savaş öncesi coşku gibi işlevler kazanmıştır. Savaş çılgınlıkları zamanla marşlara, dinsel törenlerde mırıldanan ezgilerse ilahilere evrilmiştir. Tarih boyunca her toplum müziği, kültürel ihtiyaçlarına göre farklı bir anlatım biçimiyle şekillendirmiştir (İlyasoğlu, 2009:13).

Müzik, her kültürün kendine özgü dokusunu yansıtan toplumsal bir olgudur. İnsanî duyguları hem yansıtıp hem de değiştirme özelliğine sahip olduğundan, duygu durumlarını iyileştirme işlevi de görür. Müzik dinlemek ve çalmak, bireyler arası etkileşim ve iletişimde biyolojik, fizyolojik ve psikolojik bir temel oluşturarak, toplumsal bir iletişim aracı olarak önemli bir rol oynar (Sağırkaya:2022).

İrfan Paçacı'ya göre, sanat ve müzik, bireyin toplumsal yapılar içinde kendini özgürce ifade edebilmesini ve toplumla arasında bir köprü kurarak değişim ve dönüşüme katkı sağlamasını mümkün kılar. Toplumsal etkileşimi artıran müzik, aynı zamanda iş birliği gerektirir. Çağdaş demokrasilerde politika ve müzik, uyum ve iş birliği ile toplumsal gelişime katkıda bulunur; biri olmadan diğeri eksik kalır ve sistemin mükemmelliği sağlanamaz. Müzik, duygu ve düşüncelerin paylaşımıyla toplumsal bir iş birliği alanıdır ve barış, özgürlük, adil paylaşım gibi değerleri destekler. Bu bağlamda, müzik ve siyaset, duygu ve düşüncenin “paylaşımçı ve etkileşimsel iş birliği”ni yansıtarak birbirini tamamlayan alanlar olarak kabul edilir (Paçacı:2019).

Müzik, insanlık tarihi boyunca gelişmiş ve toplumun kültürel yapısıyla şekillenmiştir. Bireysel bir ifade aracı olmasının yanı sıra, bestecisi, icracısı ve dinleyicileriyle toplumsal bir boyut kazanmıştır. Tarih boyunca yaşanan savaşlar, yasaklar, refah dönemleri, müziği ve toplumun tüm organlarını derinden etkilemiştir. Müzik, gelişiminde siyaset, din ve ekonomi gibi toplumsal unsurlarla güçlü bir etkileşim içindedir. Bu unsurlar, müziğin işlevlerinden yararlanırken aynı zamanda onu etkiler ve müzikten etkilenir. Siyaset, din ve ekonomi, sanatın her alanında, özellikle de müzikte, kendi ihtiyaçları doğrultusunda yönlendirici bir rol oynar. Toplum, özgürleştirici olduğu kadar sınırlandırıcı bir örgüt ve ilişki ağı oluşturur. Bu ilişkiler ağı içinde müzik, toplumun yapısından ve kurumlarından etkilenerek sosyolojik bir varlık olarak gelişir (Göher:2007).

Siyasal kurumlar, toplumsal sistemin meşru güç kaynakları olarak toplumu düzenlemekle görevlidir. Toplumlar geliştikçe bu kurumlar daha organize bir yapıya kavuşmuş, çeşitli görevler üstlenmiştir. Tarih boyunca, müzik dâhil olmak üzere neredeyse tüm sanat dalları, siyasi kurumların himayesi ve desteği altında gelişmiş, bu ilişki günümüze kadar devam etmiştir. Sanatçıların siyaset üzerindeki etkileri kadar, siyasi liderler de sanatçılar üzerinde belirgin bir etkiye sahip olmuştur. Devletin kabul

görmeyen uygulamalarına müzik yoluyla karşı çıkmak politik müzik kavramını akla getirmektedir (Göher:2007). Siyasi bir eleştiri, bir direniş ya da toplumsal olaylara karşı isyan unsuru içeren müzikler politik, eğlence unsurunun ya da kişisel duyguların ön plana çıktığı müzikler ise apolitik olarak değerlendirilebilmektedir.

İnsan içinde yaşadığı çevrede hem etkileyen hem etkilenen görevi görmektedir. Dolayısıyla toplumsal yapının gelişimiyle birlikte insanın düşünsel ve algısal yetenekleri gelişmiş, bu da müziğin algılanış biçiminde kültürün belirgin bir rol üstlenmesine yol açmıştır. Müziksel algılama süreci, kültürün öğrettiği kalıplar içinde anlamlandırılır; dolayısıyla müzik, bireylerin estetik değerlerini oluşturmada olduğu kadar sosyal hayatın şekillenmesi ve kültürel kimliğin benimsenmesinde de büyük bir öneme sahiptir. İnsan ve kültür birbirinden bağımsız düşünülemez, kültür insanın eseridir. İnsanın ürettiği her şey bulunduğu kültürün bir parçasıdır (Paçacı:2019).

2.1. Kültür Kavramı

"Kültür" kavramı sosyal bilimlerde en karmaşık kavramlardan biri olarak öne çıkar ve farklı şekillerde tanımlanabilir. "Kültür", Latince'de tarım anlamında kullanılan "cultura" kelimesinden gelmektedir. Zamanla Batı dillerinde "culture" olarak kullanılan bu kelimenin günümüze kadar gelen Osmanlıca karşılığı "hars"tır. Kültür kavramı genellikle bir toplumun duygu ve düşünce birliğini sağlayan sosyal değerlerini nitelemektedir (Çeçen, 1996:11) .

Türk Dil Kurumunun "kültür" tanımları şöyledir:

- "Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü"
- "Bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü"

Bu konudaki geleneksel tanımlar, kültürün bir toplumda "düşünülmüş ve söylenmiş olanın en iyisi"ni yansıttığını belirtir. Yani klasik edebiyat, müzik, resim ve felsefe eserleri, dönemin "yüksek kültür" anlayışını, yani büyük düşünür ve sanatçıların ürettiği önemli eserlerin birikimini temsil eder. Ancak, daha modern bir bakış açısıyla, kültür kavramı popüler müzik, yayıncılık, sanat, tasarım ve edebiyat gibi alanlarda; halkın geniş kesimlerinin günlük yaşamlarını ve eğlence alışkanlıklarını kapsayan

"kitle kültürü" ya da "popüler kültür" olarak ifade edilir. Uzun süre kültür üzerine yapılan tartışmalar, yüksek kültür ve popüler kültür ayrımıyla şekillenmişti ve bu terimler genellikle yüksek olanın iyi, popüler olanın bayağı olduğuna dair değer yargıları taşırdı. Günümüzde ise "kültür" kavramı daha çok sosyal bilimler bağlamında, bir bireyin, grubun, ulusun veya toplumun yaşam tarzını tanımlayan özellikleri işaret etmek için kullanılır. Bu, "antropolojik" tanım diye geçmektedir. Ayrıca, kültür terimi, bir grup ya da toplumun "ortak değerleri"ni tanımlamak için de kullanılabilir; bu tanım, antropolojik tanıma benzese de sosyolojik bir odak taşır. (Hall,2017:8)

2.1.1. Popüler Kültür

Popüler kültürün tanımının yapılabilmesi için öncelikle popülerin ve popülerin kökeninin ne olduğunun net bir şekilde anlaşılması gerekmektedir. Orta Çağın sonlarında “halka ait” anlamında kullanılan popüler kelimesi zaman içerisinde evrilerek günümüzdeki, “birçok kişi tarafından sevilen ve tercih edilen” anlamına bürünmüştür (Erdoğan, Alemdar, 2005:29).

Popüler kelimesinin tanımlanmasında zaman içerisinde yaşanan değişme ve kavramın farklı kişilerce farklı yorumlanması, popüler kültürün tanımlanmasında da yorum farklılıklarının oluşmasına yol açmıştır. Popüler kavramından hareketle popüler kültürü halk ile ilişkilendirenler olduğu gibi popüler kültürün sadece işçi sınıfına ait olduğunu iddia edenler de mevcuttur (Güngör, 1999:9-10).

Popüler kültüre yönelik tartışmalar sadece tanımlanması ile de sınırlı kalmamaktadır. Popüler kültür üzerine araştırma yapanların bir kısmı popüler kültürün niteliğini incelemekte, nüfusun çoğunluğunun üzerinde uzlaşma sağladığı bir kültürün nitelikten ve kaliteden uzak olacağını savunmaktadırlar (Güngör, 1999:10).

Gramsci'nin “hegemonya” kavramının 1970'lerin başında İngiliz Kültürel Çalışmalarına tanıtılmasıyla, popüler kültür üzerinde yeniden bir düşünme sürecini başlatmıştır. Bu süreç iki şekilde etkili olmuştur: İlk olarak popüler kültürün politikası üzerine yeniden bir düşünme ortaya çıkmış, popüler kültür artık hegemonyanın üretilip yeniden üretildiği temel bir alan olarak görülmeye başlanmıştır. Kapitalist sanayi toplumları, örneğin sınıf, cinsiyet, ırk ve etnik köken gibi eşitsizliklerle bölünmüş toplumlardır ve bu ayrımların kurulduğu ve tartışıldığı yerlerden biri de popüler

kültürdür. Yani, popüler kültür, hâkim grupların çıkarları ile ezilen grupların çıkarları arasında bir mücadelenin ve pazarlığın alanıdır (Storey: 2010:3).

Kültürel çalışmalar, popüler kültürün bu ayrımların oluşturulduğu ve tartışıldığı temel alanlardan biri olduğunu savunur; yani, popüler kültür, baskın grupların çıkarları ile alt grupların çıkarları arasında bir mücadele ve müzakere alanıdır. Hegemonya çerçevesinde çalışan Hall, ideolojik mücadele süreçlerini açıklamak için "eklemleme" (articulation) kavramını kullanır. Hall, "eklemleme" teriminin iki anlamını birden kullanır. Birincisi, anlamın ifade edilmesi gerektiğini ifade eder, yani metnin bir şey ifade etmesi sağlanmalıdır; ikincisi, anlamın her zaman belirli bir bağlamda ifade edildiğini, başka bir bağlamla bağlantılı olduğunu ve bu nedenle metnin bambaşka bir şey ifade edebileceğini vurgular. Bu nedenle, bir 'metin' anlamın kaynağı değil, anlamın, değişken anlamların, oluşturulabileceği bir alandır. Ayrıca metinler çok anlamlı olduklarından, farklı insanlar tarafından farklı bağlamlarda, farklı politikalar için farklı vurgularla yeniden şekillendirilebilir. Bu şekilde, anlam ve genel olarak kültür alanı, her zaman müzakere ve çatışmanın bir alanıdır; hegemonyanın kazanılabileceği ya da kaybedilebileceği bir mücadele sahnesidir (Aktaran: Storey, 2010:4, Hall, 1998).

Hegemonya kavramının İngiliz Kültürel Çalışmalarına dahil edilmesi, popüler kültür kavramının kendisi hakkında da yeniden bir değerlendirme yapılmasını sağladı. Bu yeniden değerlendirme, daha önce baskın ancak birbirine zıt olan iki farklı popüler kültür anlayışını aktif bir ilişki içine sokmayı içeriyordu. İlk gelenek, popüler kültürü kapitalist kültür endüstrileri tarafından dayatılan bir kültür olarak görüyor, kar elde etmek ve ideolojik manipülasyon amacıyla sunulan bir kültür olarak görüyordu. Bu popüler kültürü "yapı" olarak gören bir yaklaşımdır. İkinci gelenek ise, popüler kültürü aşağıdan, kendiliğinden çıkan; yani işçi sınıfını, halkı temsil eden bir kültür olarak görüyordu. Bu da popüler kültürü "özne" olarak gören bir yaklaşımdır. Ancak kültürel çalışmaların hegemonya kavramını benimsemesi perspektifinden bakıldığında, popüler kültür ne otantik bir halk, işçi sınıfı ya da alt kültürdür, ne de yalnızca kapitalist kültür endüstrileri tarafından dayatılmış bir kültürdür; aksine bir uzlaşma dengesidir. Bu nedenle, kültürel çalışmaların temel ilgi alanı, kapitalist kültür endüstrilerinin sunduğu metalarla insanların nasıl kültür ürettiğini araştırmak olsa da, hegemonya kavramıyla çalışmak, bu tür araştırmaların tüketim pratiklerini hem mümkün kılan

hem de sınırlayan varoluş koşullarını asla göz ardı etmemesi gerektiğini vurgular (Storey, 2010:5).

Popüler kültür üzerinde farklı açılardan çeşitli tartışmalar cereyan ederken alana önemli katkılarda bulunan Stuart Hall, diğer popüler kültür tanımlarına eleştirel bir biçimde yaklaşarak popüler kültürü homojen bir bütünlükten ziyade, içerisinde zıtlıklar barındıran dinamik bir mücadele alanı olarak tanımlamakta, popüler kültürün hem geçmişten hem de gelecekte izler taşıırken, bir yandan direnme bir yandan razı olma öğeleri barındırdığını ifade etmektedir (Özçetin,2010:155). Hall'den önceki popüler kültür yaklaşımlarından ilki bu alanı yalnızca ticari bir alan olarak görmekte ve kültür endüstrisi tarafından üretilen, hâkim ideoloji öğeleri barındıran ürünler olarak tanımlamakta iken ikinci yaklaşım, popüler kültürün halk tarafından üretilen ürünlerin tamamı olduğunu ve gerçek işçi sınıfının direniş öğelerini barındıran bir alanı teşkil ettiğini savunmaktadır. Hall ise bu tanımlara eleştirel olarak yaklaşarak bu iki görüşü sentezleyip yeniden tanımlamaktadır. Öyle ki bir mücadele alanı olan popüler kültür, hâkim kültürün yeniden üretilmesine olanak sağladığı gibi aynı kültüre karşı direnişi de mümkün kılmaktadır (Yılmaz, 2017). Stuart Hall, popüler kültürü toplumsal güç ilişkileri, ideoloji ve hegemonya kavramlarıyla ilişkilendirmektedir. Hall'un perspektifinde popüler kültür, toplumdaki egemen güçlerle halk arasındaki mücadele alanına vurgu yapmaktadır. Hall, popüler kültürü, kültürel alanın sürekli değişen ve mücadele edilen bir bölgesi olarak görmektedir. Onun, ideolojik çatışmaların ve hegemonya mücadelesinin içinde yer aldığını söyler.

Egemen kültür ile popüler kültür arasındaki değişim ve ilişkiler, toplumsal ve ekonomik koşullarla ilişkilendirilmekte birlikte belirli dönemlerde değişmekte ve dahil olduğu toplumsal alan içinde değerlendirilmektedir. Hall'a göre popüler kültür, dönüşümün bir parçasıdır ve gelişmesindeki temel unsurlardan da biridir. Popüler kültürün değişmesindeki temel etken ise zaman değil kültürler arasındaki ilişkilerdir (Erol 2000:44-46).

Hall'un perspektifinden baktığımızda, popüler kültür ögesi olarak müzik, darbe dönemlerinde hem mevcut ideolojileri yansıtarak hem de onlara karşı bir direnişi temsil ederek popüler kültürün dinamik yapısı sayesinde dönemin koşullarına karşı bir tepki alanı oluşturmuştur. Müzik, sadece bir eğlence aracı olmaktan öte toplumsal yapıyı yansıtan ve zaman zaman onlara tepki gösteren bir araç olmuştur.

2.1.2. Popüler Müzik

Müzik, en genel haliyle kültür ile tanımlanabilir ki bu tanım en sade ancak evrensel tanımdır. Bu tanım müziğin kültürel ürünlerin bir parçası olduğunu ve her kültürde farklı bir biçimde ortaya çıktığını gösterir (Aktaran: Erol, 2000:55).

Popüler'in 'halka ait' tanımından yola çıkarak genel bir anlamda popüler müzik halkın müziği olarak değerlendirilebilir. Halkın tercihlerinin bir yansıması olan popüler müzik, tercihler gibi değişkendir ve bu değişkenlik toplumsal, siyasal ve ekonomik süreçlerin birer yansımasıdır (Erol 2000:56).

Popüler müzik, 19. yüzyılın başlarında ortaya çıkmış, 20. yüzyılda sanayileşme ile birlikte hem hız hem de güç kazanmıştır. Teknolojinin gelişmesi, müziğin çeşitli dallarındaki şarkıların aranje edilmesi ile klasik müziği de başka bir alana taşımış ve popülerlik kazandırmıştır (Arık, 2004). İlk olarak Batı toplumlarında ortaya çıkmış ve kuramsal çerçevesi de yine bu toplumlarda oluşturulmuştur. Batı toplumlarında belirlenen kuramsal çerçeve, akabinde Batılılaşma hareketi ile Türkiye'deki popüler kültür ve müzik akımlarının da ana hatlarını belirlemiştir (Yılmaz, 2017).

Popüler kültür çalışmaları ve yaklaşımları, popüler müzik ile alakalı yaklaşımlara da önemli katkı sağlamıştır. Marksist yaklaşımclar, popüler müziği sanatın bir parçası olarak görmemekle birlikte onun metalaşan bir olgu olarak görmektedirler. Frankfurt Okulu ise popüler müziğin, katkı sağlamaktan ziyade eğlendiren ve toplumların arzularını yönlendiren, algı yöneten bir olgu olarak görmektedir. Frankfurt Okulu'nun en önemli temsilcilerinden biri olan Adorno'ya göre müzik her geçen gün toplumsal gerçekliklere eklenmekte ve tüketimden çok değişim nesnesi olmaktadır. İngiliz Kültürel Çalışmalar Okulu'nun öncülerinden Stuart Hall ve Paddy Whannel ise bu görüşlerin son derece zayıf olduğunu ileri sürmektedirler. Tüketimde önemli paya sahip popüler müzikte, bireylerin altkültür olarak görülen eserlerin de dinlenebileceği ancak hegemonyanın baskısının kabul edilmeyebileceğini düşünmektedirler (Arık, 2004).

İnsandan ve insana ait değerlerden beslenen popüler kültür, dolayısıyla politikadan da beslenmiştir. Bu vesileyle, Türkiye'deki siyasi iklim popüler kültürü etkilemiş ve başta müzik olmak üzere kültürün her alanında kendini göstermiştir. Toplumun yalnızca ekonomik değil aynı zamanda sosyolojik ve kültürel yapısını da

değiştiren olaylar, kültürel yapının önemli bir parçası olan müziğe de sirayet etmiştir. Türkiye’de siyasetin ve kültürün evrimi müziğin de evriminin önünü açmış ve folklorik müzik yerini modern müziğe bırakmıştır. Modern müziğin beslendiği siyaset, özellikle darbe dönemlerinde halkın psikolojisini ve duygularını yansıtan bir dışa vurum sürecini gözler önüne sermiştir. Hayat standardının düşmesi ve yaşam koşullarının zorlaşması müzikte, özellikle toplumsal sorunlara vurgu yapan protest bir yaklaşımı doğurmuştur (Aydar, 2014).

Türkiye’de 60’lı ve 70’li yıllarda yükselen toplumsal muhalefetle birlikte, protest müziği besleyen üç temel kaynaktan bahsedebiliriz. Bunlar: ozan-âşık geleneği, toplumcu gerçekçi şiir geleneği ve çağdaş dünya müziği örnekleri. Ozan-âşık geleneği diğer kaynaklara kıyasla daha belirleyici bir rol oynamıştır. Protest müziğin geniş halk kesimlerince benimsenmesinin sebebi ozan-âşık geleneğinde müzikal altyapıda ve sözlerde yer alan geleneksel motifler ve söylemleridir. Dolayısıyla ozan-âşık geleneğinin tarihsel gelişimine göz atmak, protest müziğin 70’li yıllardaki etkisini anlamamıza yardımcı olacaktır (Kaynar 2020:905). Halk ozanlarının yüzyıllar önceki eserleri, dönemin siyasi atmosferiyle örtüşen sözleriyle, yıllar sonra da yeni anlamlar kazanarak her dönemin sesi olmayı başarmıştır.

Ozan-âşık geleneğinin en önemli isimlerinden biri Pir Sultan Abdal’dır. Pir Sultan Abdal geleneğinde Osmanlı devletinin haksız politikalarına karşı bir duruş söz konusudur. Dönemin Osmanlı valisi Hızır Paşa’ya boyun eğmemiştir. Yüzyıllar sonrasına ulaşacak kadar güçlü bir sesle yaşadığı dönemin siyasal ve toplumsal çelişkilerini dile getirmiştir. Karacaoğlu ise şiirlerinde genellikle doğa, aşk ve gurbet temalarını işlemiş ve aynı zamanda o dönemin toplumsal sömürü sistemine değinmiştir. Yoksulların koruyucusu, zalimlerin düşmanı olan Köroğlu ise Bolu Bey’ine karşı mücadele etmiş cesur bir halk ozanıdır. Başka bir halk ozanımız olan Dadaloğlu da, Osmanlı devletinin haksız vergi sistemi ve ayrımcı politikalarına maruz kalan Türkmen aşiretlerinin sesi olmuş ve toplumsal muhalefetin bir simgesi haline gelmiştir. Kayseri’nin Develi ilçesinde doğan Seyrani ise Osmanlı İmparatorluğunu gezerek etrafında gördüğü yanlışlara sessiz kalamamış ve hicivleriyle haksızlığa uğrayan halkın sesi olmuştur (Kaynar 2020:906). Ozan-âşık geleneği temsilcileri eserlerinde haksızlık, adaletsizlik, yoksulluk gibi kavramları işleyerek ezilen halkın yanında bir tutum sergilenmiştir.

Türk popüler kültür ve müziğindeki protest ifadesi, yurt dışındaki benzer örnekler gibi, halk müziğinden ilham almıştır. Anadolu kültüründe, protest müzik olarak değerlendirilebilecek ilk örnekler halk müziği repertuarında bulunmaktadır. Köroğlu, Karacaoğlu, Emrah, Pir Sultan Abdal, Dadaloğlu gibi isimlerin eserlerinin ortak özelliği, egemen güce karşı bir direniş içermeleridir. Bu ozanların türküleri, Anadolu Pop'un erken döneminde, sanatçılar tarafından yeniden yorumlanmıştır. Bu köklü türküler, yazılı edebiyatın yaygınlaşmadığı o zamanlarda, fikirlerin ve kültürel değerlerin nesiller arasındaki aktarımını sağlamıştır ve yıllar sonra zamanın siyasi koşullarıyla birlikte değişen bağlamda, günlük politikanın içinde yeni anlamlar kazanarak kullanılmıştır (Bilgin 2008). Protest müzik akımı ekseriyetle halk ozanlarından esinlenmiştir. Cumhuriyet dönemi ozan-âşık geleneğinin en önemli isimlerinden Âşık Veysel, Âşık Mahzuni Şerif, Nesimi Çimen, Muhlis Akarsu da halkın sıkıntılarını eserleriyle gündeme getirmiş ve kendi usullerince çözümler sunmaya çabalamışlardır (Kaynar 2020:906).

1960'ların ortalarına kadar Türkiye'de pop müzik, Batı'daki popüler müziğin taklitleri veya aranjmanları ile yapılmaktaydı. Ancak 1960'ların ikinci yarısından itibaren Batı müziğinin formlarını Anadolu ezgileriyle birleştiren yeni bir müzisyen kuşağı ortaya çıktı. Bu kuşak, toplumsal ve politik öğeler barındıran müzikleriyle Türkiye'de popüler müziği dönüştürdü. Cem Karaca, 1965'te Âşık Mahzuni Şerif ile tanıştıktan sonra, Anadolu ve Doğu etkileri taşıyan müzik tarzını geliştirdi ve 1967'de Apaşlar grubuyla sahne aldı. Karaca, Altın Mikrofon yarışmasında başarı kazandı ve 1970'lerde Kardaşlar, Moğollar ve Dervişan gibi gruplarla geleneksel motiflerden kopmadan politik müziğe yöneldi. Barış Manço da benzer şekilde 1966'dan itibaren Batı müziğiyle Anadolu müziğini birleştirdi. Folk 4, Kaygısızlar ve Moğollar gibi gruplarla çalıştıktan sonra, 1972'de Kurtalan Ekspres'i kurarak daha yenilikçi bir müzik tarzı yarattı. Onun müziği, Cem Karaca'nın daha politik müziğine kıyasla popülist özellikler taşıyordu. Erkin Koray ise Batı müziğiyle arabesk ve alaturka ezgileri harmanlayarak özgün bir müzik tarzı oluşturdu. Bunların dışında Üç Hüreller, Ersen ve Dadaşlar gibi gruplar da bu kuşağın öncülerindendi (Aydın ve Taşkın, 2018:197).

Siyasal iletişim alanı olarak müziği hayatın bir uzantısı olarak düşünebiliriz. Müziğin değişimine ve dönüşümüne bakıldığında toplumsal olaylardan nasıl etkilendiği ve bunları nasıl yansıttığı görölmektedir.

3. TÜRKİYE’DE ASKERİ DARBE DÖNEMLERİ

Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi hayatını iki dönemde ele alacak olursak; ilk dönem, 1923'ten başlayarak İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar süren, yönetici seçkinlerin partisi haline gelen CHP'nin tek parti iktidarındır. İkinci dönem ise, 1946'da başlatılmasına rağmen asıl anlamını 1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle kazanan ve bazı kesintilerle (1960-1961, 1971-1973, 1980-1983) devam eden çok partili siyasi yaşamdır (Özdemir, 1997:191).

3.1. Türkiye’de Tek Partili Dönem

29 Ekim 1923'te Türkiye Büyük Milet Meclisi Türkiye'yi cumhuriyet ilan etmiş ve TBMM reisi olan Gazi Mustafa Kemal Paşa, oybirliğiyle cumhurbaşkanı seçilmişti (Akşin, 2016:184). Cumhuriyetin ilanıyla birlikte kendi kendini yönetme hakkına kavuşan Türk halkı, 1950 yılına kadar Cumhuriyet Halk Partisi'nin yönetiminde kalmıştı (Bayir, 2011). 1923-24'te bir yıl kadar İsmet İnönü başbakanlık yapmış, ardından Fethi Okyar'ın kısa süreli başbakanlığından sonra 1925 itibariyle 25 Ekim 1937'ye kadar tekrar İsmet İnönü başbakan olarak görev yapmıştı. 10 Kasım 1938'de ölen Mustafa Kemal Atatürk ölmeden bir yıl önce İsmet İnönü ile olan cumhurbaşkanı-başbakan ilişkisine son vermiş ve başbakan olarak Celal Bayar'ı görevlendirmişti. Fakat Atatürk'ün ölümünden sonra 11 Kasım 1938 günü İsmet İnönü TBMM tarafından cumhurbaşkanı seçilmişti (Akşin, 2016:184-231). İnönü birkaç ay sonra kabinede çok değişikliğe gitmeden Başbakan Celal Bayar'ın yerine Dr. Refik Saydam'ı görevlendirerek iktidardaki rolünü üstlenmişti. İnönü, parti ve devlet birliğini garanti altına almak istemiş ve bu sayede inkılapları koruyarak dünyadaki siyasi krizde karar verme yetkilerini tek elde toplamak amacıyla hareket etmişti (Karpas, 2019:162).

3.2. Çok Partili Hayata Geçiş

1946'ya kadar, çok partili siyasi hayata geçiş için çeşitli denemeler yapılmış olsa da halkın yeterli siyasi tecrübesi olmaması ve cumhuriyetin tehdit altında bulunması, bu girişimlerin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuştu. Ancak, 7 Ocak 1946'da

kurulan Demokrat Parti ile demokrasinin gelişimi için önemli bir adım atılmıştı. DP, 1950 seçimlerinde CHP'yi büyük bir farkla geride bırakarak tek başına iktidara gelmiş, 1954 ve 1957 seçimlerini de kazanarak 27 Mayıs 1960 darbesine kadar yönetimde kalmayı başarmıştı (Bayir, 2011).

14 Mayıs 1950 seçimleri, Türk demokrasi tarihinde birçok ilki barındırdığı için önemli bir dönüm noktası olarak görülmüştü. Bu seçimle birlikte, ilk kez seçmenler özgür iradeleriyle oy kullanmış, siyasi parti liderleri ve temsilcileri seçmenden doğrudan oy istemişti. Ayrıca, Türk siyasi tarihinde ilk defa bir kamuoyu araştırması yapılmış ve sonuçları Vatan Gazetesinde yayımlanmıştı (Çetin, 2021). 1950 seçimleri genel kanıya göre serbest ve dürüst bir şekilde tamamlanmıştı. Seçmenlerin yüzde 80'inin oy kullandığı seçimde, CHP'nin yüzde 39.8'lik oyuna karşı DP yüzde 53.4 oy almıştı. CHP'nin yeni meclisteki 69 sandalyesine karşı, DP 408 sandalye kazanmıştı. Seçim sonuçları bütün ülkede özgürlük havası içinde kutlanmıştı. İnönü, 14 yıllık başbakanlık ve 12 yıllık cumhurbaşkanlığından sonra muhalefet lideri olmuştu (Zürcher, 2000:315,316).

3.2.1. Demokrat Parti İktidarı

Köylülerin, küçük tüccar ve esnafların, serbest meslekle uğraşanların ve bir kısım okumuşların oyları, Demokrat Partinin iktidar olmasında büyük etkiye sahipti (Karpas, 2019:169). DP milletvekilleri CHP milletvekillerine göre daha gençti ve seçim bölgelerindeki halkla daha köklü ilişkiler kurmuşlardı. Yeni meclis Celal Bayar'ı cumhurbaşkanı seçmişti (Zürcher, 2000:321). Celal Bayar, DP genel başkanlığından istifa etti ve başbakanlık görevi Adnan Menderes'e verildi. Refik Koraltan TBMM başkanı, Fuat Köprülü ise dışişleri bakanı oldu. DP muhalefetteyken demokratikleşme vaatlerinde bulunmuş, hatta grev hakkını bile savunmuştu. Ancak iktidara geldikten kısa bir süre sonra bu vaatler unutulmuş ve DP tüm gücünü ekonomik kalkınmaya odaklamıştı (Akşin, 2016:249). DP ilk seneden itibaren Türkiye'nin iç ve dış politikasında büyük farklılıklar yapmıştı. Ucuz kredi imkânları sunarak tarım alanında büyük bir patlamaya sebep olmuş, iktisadi alanda ve eğitimde başarılı sonuçlar elde etmişti. Ayrıca DP, devlet işletmelerini muhafaza ederek, devlet eliyle birçok fabrika kurmuştu. İktisadi alandaki başarının bir sebebi de özel teşebbüse olanak sağlanmasıydı. DP endüstrileşmeye hız kazandırmış, devletçiliği hem

ekonomiyi geliştirecek hem de özel teşebbüse fırsat yaratacak şekilde uygulamıştı. CHP'nin 1946'da başlattığı Amerika'ya ve Batı'ya yaklaşma politikasını DP daha gúçlü bir şekilde yürütmüştü. DP iktidara gelince, Marshall Planı'ndan ve NATO'dan istifade etmek için çabalamıştı. Türkiye, Türk askerlerinin Kore Savaşı'nda büyük kahramanlık göstermesiyle ve Amerika'nın da desteğiyle 1952'de NATO'ya kabul edilmişti. Böylece dış güvenlik kısmen de olsa sağlanmıştı (Karpas, 2019:170).

DP'nin en fazla eleştirildiği konu laiklik ve inkılaplarla ilgili bazı kararları olmuştu. DP zamanında ezanın Türkçe okutulmasına son verilmiş ve eskisi gibi Arapça okutulmuş, Osmanlı devlet adamlarının türbeleri halka açılmış, İmam Hatip okulları açılmış ve okullarda din dersleri okutulmaya başlanmış fakat çocuklarını din derslerine sokmak istemeyen ailelere de serbestlik tanınmıştı. Ancak aşırı dincilere cesaret veren bu uygulamalar bazı kesimlerin Atatürk aleyhtarlığı yapmalarına neden olmuştu. Bu olayların ardından DP 1951 yılında Atatürk aleyhine işlenen suçları cezalandırmak adına bir kanun çıkardı (Karpas, 2019:171).

1954 seçimlerinde CHP'nin yüzde 36 oyuna karşı, DP yüzde 57 oy alarak seçimi kazanmıştı. Adnan Menderes seçim başarisından etkilenmiş, üniversitelerde ve parti içinde kendine karşı beliren muhalefeti bastırmak için tedbirler almaya başlayınca muhalefet partisi CHP ile, iktidar partisi DP'nin mücadelesi de artmıştı. Bunun sonucunda Türk demokrasisi sarsılmaya başladı. Plansız yapılan yatırımlar ve dağıtılan krediler; enflasyon, döviz sıkıntısı ve ürün kıtlığına yol açmış, fakat hükümet buna rağmen ekonomik planlama fikrini reddetmişti. Bu süreçte ABD'den 300 milyon dolar kredi talep edilmiş, ancak alınamamıştır (Akşın, 2016:251). 1950'den sonra makineleşmeden dolayı tarım işçileri ve ufak arazilere sahip olan köylüler kentlere göç etmeye başlamıştı. Kentlerdeki endüstrileşme ve inşaatçılık insan gücüne olan ihtiyacı artırmış ve nüfusun kentlerde toplanmasına sebep olmuştu. Böylece kentlerde yaşayan nüfus artmış ve ülkenin sosyal yapısı hızla değişmeye başlamıştır (Karpas, 2019:172).

DP'nin basın, üniversiteler ve yargıya karşı otoriter tavrı yüzünden parti içi huzursuzluklar ve muhalefet artmıştı. Kıbrıs Meselesi de bu gerginlik içinde ortaya çıkmıştı. Türk toplumundaki gerilim, Eylül 1955 ayaklanmalarıyla kendini gösterdi. Kıbrıs ile ilgili Yunanistan, İngiltere ve Türkiye ile yapılan görüşmeler basının da etkisiyle milliyetçi bir atmosfere sebep olmuştu. Bu sırada Selanik'te Atatürk'ün

doğduğu evin yakınlarında patlayan bir bomba haberi 6-7 Eylül'de İstanbul'da büyük bir ayaklanmaya sebep oldu. Ayaklanma denetimden çıkmış, Rumların işyerlerine saldırılar olmuş ve polis bu duruma müdahale etmemişti. DP bu olayın ardından İstanbul, İzmir ve Ankara'da sıkıyönetim ilan etmişti (Zürcher, 2000:335).

Gergin siyasi ortam sebebiyle 1957'de erken seçime gidildi. Seçimi yine DP kazansa da oyları azalmıştı. DP yüzde 47.3 oy alarak 424 milletvekilliği, CHP ise yüzde 40.6 oy alarak 178 milletvekilliği elde etmişti (Zürcher, 2000:337). CHP böylece oy yüzdesi ve milletvekili sayısını arttırmıştı.

1958'de ekonomik krizin çözümsüzlüğü karşısında, Türkiye IMF ve Dünya Bankası'nın şartlarını kabul etmek zorunda kaldı, çünkü başka türlü dış borç alma imkânı yoktu. 4 Ağustos 1958'de alınan istikrar önlemleri kapsamında, dolar 2,80 TL'den 9 TL'ye çıkarıldı. Milli Korunma Kanunu'nun uygulamaları durduruldu ve enflasyonu kontrol altına almak için kamu kuruluşlarının ürünlerine zam yapıldı. Ekonomik bunalımın sonucu olarak istikrar önlemleri ve devalüasyon fiyatlarda aşırı artışa sebep olmuş ve halkı perişan etmişti (Akşin, 2016:253).

1957'den itibaren gittikçe artan iktidar ve muhalefet arasındaki gerginlik had safhadaydı. İnönü, 1959'da Ege ziyareti sırasında saldırıya uğradı ve CHP'nin etkinlikleri engellendi. İnönü, İstanbul'da havaalanından şehre dönerken taşlı sopalı DP partizanları Topkapı'ya yığılmışlardı. Olayı izleyen bir binbaşının emriyle yol askerler tarafından açılmıştı. Bu olayların gazetede yayımlanması yasaklamıştı (Akşin, 2016:257).

3.2.2. 1960 Darbesine Doğru

18 Nisan 1960 TBMM tarafından kabul edilen önergeyle DP'lilerden oluşan 15 kişilik Tahkikat Komisyonu kuruldu. Komisyon ilk olarak partilerin etkinliklerini, komisyonun faaliyetleriyle ilgili yayınları, mecliste komisyonla ilgili görüşmeler ve bunlarla ilgili yayınları yasaklamıştı. 27 Nisan 1960'ta çıkarılan yasa ile Tahkikat Komisyonu'na olağanüstü yetkiler tanındı. Komisyona, her türlü yayını yasaklama, süreli yayınları ve basımevlerini kapatma, etkinlikler hakkında karar ve önlem alma yetkisi tanınıyordu. 28 Nisan 1960'ta İstanbul Üniversitesi öğrencileri büyük bir

protesto düzenledi. Polis yetersiz kalınca ordu müdahale etti ve bir öğrenci hayatını kaybetti, 40 kişi yaralandı. Hükümet sıkıyönetim ilan etti, üniversiteyi tatil etti ve basına sansür uyguladı. Ankara’da da öğrenciler protestolara başlamıştı (Akşin, 2016:257-259).

Ankara Atatürk Lisesi öğrencileri, 3 Mayıs'ta sessiz bir yürüyüş düzenleyerek Kızılay'a doğru ilerlemiş ve burada "Türk Ordusu çok yaşa" sloganları atmıştır. 5 Mayıs'ta DP yanlılarının Kızılay'da Başbakan Menderes'e destek göstermek üzere toplanacakları duyulunca 4 Mayıs gecesi, Mülkiyeliler Birliği'nde 555K isimli bir plan yapılmış ve CHP Gençlik Kolları, 555K parolasını yayımlayarak 5 Mayıs saat 5'te Kızılay'da bir araya geleceklerini bildirmiş ve protesto şarkısı olarak "Olur mu böyle olur mu? Kardeş kardeşi vurur mu?" seçilmiştir. 5 Mayıs günü Kızılay'da DP destekçileri yerlerini almaya başlamış, Menderes'in geçişi sırasında tezahüratlar yapmışlardır. Menderes, Celal Bayar ve diğer partililer arabalarıyla DP İl Binası önüne geldiklerinde "Yaşa Menderes!" tezahüratları ve ardından protestolar başlamış, kalabalık "Menderes istifa" demeye başlamıştır. Menderes kalabalığın arasında yürüyerek durumu anlamaya çalışmış, "Hürriyet istiyoruz, istifanı istiyoruz" yanıtıyla karşılaşmış ve "Öyleyse öldürün beni" diye bağırmıştır. Kalabalık ise "biz katil değiliz, siz katilsiniz" diye cevap vermiştir. Menderes, polislerden kalabalığı kontrol altına almasını istemiştir. Olayların gidişatı, bir subayla yaptığı diyalogda belirginleşmiş; Menderes'in subaya "çekil önümden" demesiyle, subay "Millet bana değil sana çekil diyor" şeklinde yanıt vermiştir. Bu diyalog, olayların ciddiyetini göstermektedir (Aktaş, 2020).

Zaman geçtikçe hükümetin sert tutumu giderek artarken, ordu içinden de rahatsızlık sinyalleri gelmektedir. Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel, Milli Savunma Bakanlığına hükümetin değişmesi gerektiğini belirten bir mektup yazmış ve 27 Mayıs 1960'ta genç subayların öncülüğünde darbe gerçekleştirilmiştir (Akşin, 2016:257-259). Türkiye demokrasisinde önemli bir yeri olan DP hükümetinin, 10 yıllık iktidarlığı askeri bir darbe ile sona ermiştir.

27 Mayıs sabahı askeri darbe ile yönetime el konulmuş ve birçok kişi tutuklanarak Kara Harp Okulu'na götürülmüştü. Tutuklananlar arasında milletvekilleri, hükümet üyeleri ve Genelkurmay Başkanı Orgeneral Rüşdü Erdelhun

da bulunuyordu. Önce İstanbul Radyosu işgal edildi. Bir bölük asker eşliğinde zorla Ankara Radyosuna giren Alparslan Türkeş, sabah 4:30 civarında İhtilal Bildirisini okudu (Aydın ve Taşkın, 2018:62). İhtilal bildirisi şöyleydi:

“Sevgili Vatandaşlar,

Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini eline almıştır. Bu hareketle, silahlı kuvvetlerimiz partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi hangi tarafa mensup olursa olsun seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır. Girişilmiş olan bu teşebbüs hiç bir şahsa veya zümreye karşı değildir. İdaremiz hiç kimse hakkında şahsiyete müteallik tecavüzkar bir fiile teşebbüs etmeyeceği gibi, edilmesine de asla müsamaha etmeyecektir. Kim olursa olsun ve hangi partiye mensup bulunursa bulunsun her vatandaş kanunlar ve hukuk prensipleri esaslarına göre muamele görecektir.

Bütün vatandaşların partiler üstünde, aynı milletin, aynı soydan gelme evlatları olduklarını hatırlayarak ve kin gütmeden birbirlerine karşı hürmetle ve anlayışla muamele etmeleri, ıstıraplarımızın dinmesi ve milli varlığımızın selameti için zaruri görülmektedir. Kabineye mensup şahsiyetlerin Türk silahlı kuvvetlerine sığınmalarını rica ediyoruz. Şahsi emniyetleri kanun teminatı altındadır. Müttefiklerimize, komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz Birleşmiş Milletler Anayasası'na ve insan hakları prensiplerine tamamen riayettir. Büyük Atatürk'ün "yurtta sulh, cihanda sulh" prensibi bayrağımızdır. Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadıqız. NATO'ya ve CENTO'ya inanıyoruz ve bağlıyız. Tekrar ediyoruz, düşüncelerimiz "yurtta sulh, cihanda sulh" dur.”

Bildiri, bu teşebbüsün tarafsız olduğunu, hiçbir parti veya şahsa karşı yapılmadığını, hukuka bağlı kalınacağını ifade ediyordu. Fakat gelişmeler bu şekilde ilerlememişti. Hareket, direkt DP'yi hedef almıştı. Ülkenin dört bir yanında DP teşkilatlarında görev alan birçok kişi tutuklanmış, DP'ye yakın memurlar görevden alınmış ya da başka yerlere sürülmüştü. Süreç içerisinde kapatılan tek parti de DP olurken, diğer partiler faaliyetlerine devam etmişti (Aydın ve Taşkın, 2018:62-63).

Türkiye'de siyasetin gayritabii gücü olan ordu, 1960 darbesiyle sahneye çıkmış ve rejimin stratejik noktalarını kontrol altına almanın yollarını aramıştı. Generaller, çoğu zaman asli görevleri olan yurt savunmasının ötesinde, siyaset sahnesinde aktif bir rol oynamışlardır. Bu açıdan, 1960 sonrası Türkiye'nin karakteristik özelliklerinden biri, askerlerin siyasette yoğun bir şekilde yer almasıdır (Özdemir, 1997:191,192).

3.3. 1960 Darbesi

Türk Silahlı Kuvvetleri içerisindeki yüzbaşı, binbaşı, albay gibi nispeten küçük rütbeli subayların kurdukları bir teşkilat, ani hazırlanmış bir askeri darbe ile, 27 Mayıs 1960 yılında, Demokrat Parti Hükümetini devirerek yönetime el koymuştur (Karpas, 2019:173). 27 Mayıs tarihi, ordunun ülke yönetiminde etkin rol oynadığı bir süreci başlatarak, çeşitli eğilim ve düşüncelere mensup 38 kişiden oluşan “Milli Birlik Komitesi” adıyla yeni bir iradenin kurulmasına neden olmuş ve komitenin başına General Cemal Gürsel getirilmişti (Erdoğan, 2017:104).

27 Mayıs 1960 darbesi, Türk Silahlı Kuvvetleri’nden bir grup albay ve daha düşük rütbeli subaylar tarafından gerçekleştirildiği için, Demokrat Parti iktidarı ve parlamentonun yanı sıra ordu hiyerarşisine karşı da yapıldığından, diğer darbelerden (12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980) farklı bir anlam taşımaktadır (Özdemir, 1997:192).

Ülkenin durumunun giderek kötüleştiğini ve bir kardeş kavgasının alevlenmeye başlayacağını öne sürerek yönetime el koyan Türk Silahlı Kuvvetleri, Yassı adada kurulan mahkemeden (Dikici, 2014), 14 Ekim 1960’dan 15 Eylül 1961’e kadar toplam 592 kişiyi sanık olarak yargılamıştı (Özdemir, 1997:198).

Kısa bir süre içinde tekrar demokrasinin kurulacağını duyuran Milli Birlik Komitesi, Atatürk inkılaplarını, demokrasiyi ve laikliği korumak için darbenin gerçekleştiğini söylemişlerdi. Akademisyenlerden oluşan bir komite, seçim ile iktidara gelen DP’ye karşı girişilen bu harekâtın meşru olduğunu iddia etmişlerdi. CHP ve İnönü, sivil demokratik rejimin ivedilikle kurulması için Milli Birlik Komitesi ile anlaşmış ve 1961 anayasasını hazırlayacak olan Kurucu Meclisin toplanmasını sağlamışlardı. Kurucu Meclis’in büyük bir kısmı CHP ve onların görüşüne yakın olan kişilerden oluşuyordu. Hazırlanan anayasa Temmuz 1961’de halkoyuna sunulmuş (Karpas, 2019:174) ve yüzde 38.3’e karşı yüzde 61.7 oy ile kabul edilmişti. Anayasa lehindeki propagandalar göz önünde bulundurulduğunda oldukça az sayılabilecek bir çoğunlukla kabul edildiği görülmüştür (Zürcher, 2000:358). 1961 Anayasası, önceki anayasaya göre büyük farklılıklar taşıyordu. İki meclisli bir sistem oluşturulmuştu. Millet Meclisi, dört yılda bir nisbi temsil esasına göre seçilen 450 üyeden, Senato ise çoğunluk oyu ile seçimle gelen ve üyelerinin üçte biri her iki yılda bir yenilenen 150

kişiden oluşuyordu. Ayrıca, Milli Birlik Komitesi'nin tüm üyeleri ömür boyu senatör yapıldı ve 15 üye Cumhurbaşkanı kontenjanıyla Senato'ya girdi (Ahmad, 1995:182-183).

1961 anayasası kuvvetler ayrılığı ilkesini kabul etmiş ve iktidarın yetkilerini kısıtlamıştı. Yasama organı ikileştirilmişti ve meclise, cumhurbaşkanını 7 yıl süre ile seçme yetkisi verilmişti. Kanunların anayasa ve demokrasiye uygun olup olmadığını denetlemek için anayasa mahkemesini oluşturmuştu. Yeni anayasa, liberal bir politika izleyerek çok geniş ekonomik hak ve hürriyetler vaat etmiş, yargı organları ve meclise de geniş yetkiler vermişti (Karpaz, 2019:174-175). Yeni anayasada temel hak ve özgürlükler de yer almaktaydı. Anayasada belirtildiği üzere Aralık 1962'de Milli Güvenlik Kurulu kurulmuş ve orduya ilk kez anayasal bir rol verilmişti. Milli Güvenlik Kurulu iktidara iç ve dış güvenlikle ilgili tavsiyeler veriyordu (Zürcher, 2000:357). Yeni anayasanın toplumsal hareketlerin, işçi vb. örgütlerin önünü açması sebebiyle toplumsal hareketliliğin de artmasına neden oldu (Kabataş, 2017).

Yassıada Mahkemesi Eylül 1961'de Celal Bayar, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ı ölüm cezasına, diğer yargılanan yüzlerce insanı da çeşitli hapis cezalarına mahkûm etmişti. (Karpaz, 2019:175) Celal Bayar'ın ölüm cezası yaşı ve sağlık durumu nedeniyle ömür boyu hapis cezasına çevrilmiş, Zorlu ve Polatkan 16 Eylül'de, Menderes ise 17 Eylül'de idam edilmişti (Zürcher, 2000:362). Yassıada Mahkemesi, verilen cezalardan dolayı İnönü dahil birçok kişi tarafından eleştirilmişti.

3.3.1. Endüstrileşme, Sanayileşme ve Göç

1955'ten sonra sanayileşmeyi kendilerine hedef olarak belirleyen Menderes Hükümeti, temel sanayi girdisinin üretimine yönelik girişimlerde bulunmuştu. Bu girişimler 1960 yılının başında sonuç vermiş ve Türkiye'nin ilk Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları T.A.Ş kurulmuştu. 1965 yılında Petkim Petro Kimya Tesisleri kuruldu. İzmit'te kurulu 5 fabrikası 1970 yılında tam kapasiteyle faaliyete geçmiş ve birçok sektörün ihtiyaç duyduğu hammaddeyi üretmeye başlamışlardı. (Aydın ve Taşkın, 2018:134-135) Tarımda makineleşmenin artmasıyla birlikte 1950'lerde başlayan göç dalgası, 1960'tan sonra endüstrileşmenin ve şehirleşmenin sonucunda köyden kente büyük bir göçün yaşanmasına sebep olmuştur. İç göçlerin yanı sıra 1960'tan sonra 4

milyon civarı Türk yurt dışına göç etmişti. Özellikle Almanya'ya göç eden işçilerin bir kısmı orada kalmış ve Alman-Türk kültürünü oluşturmuşlardı (Karpat, 2019:199).

1960'ların sonunda Türkiye ekonomisi ve toplumu büyük bir dönüşüm yaşamıştı. Daha önce tarım ağırlıklı bir ülke olan Türkiye'de, on yılın sonunda güçlü bir özel sanayi sektörü gelişti. Sanayinin gayrisafi milli hasılaya katkısı tarımla eşitlenmiş, 1973'te ise tarımı aşmıştı. Bu durum, köyden kente göçü hızlandırarak kentleşmeyi de beraberinde getirdi. Sanayileşme, toplumsal yapıyı da etkiledi; 1960'ların sonunda iki yeni grup öne çıktı. İşçi sınıfı, 1967'de Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nu (DİSK) kurarak siyasal arenada etkisini artırırken, sanayi burjuvazisi de 1971'de Türk Sanayicileri ve İşadamları Birliği (TÜSİAD) ile çıkarlarını savunmaya başladı (Ahmad, 1995:189).

3.3.2. Yeni Kurulan Partiler

13 Ocak 1961 yılında siyasi partiler üzerindeki yasaklar kaldırılmış ve yeni partiler kurulmuştu. Bunların en önemlisi ise kapatılan DP'nin yerini alan Adalet Partisiydi. Aslında DP'nin yerini alması için Ekrem Alican Yeni Türkiye Partisini kurmuştu fakat 15 Ekim 1961'de yapılan parlamento seçimlerinde AP'nin aldığı oy DP'nin yerine geçtiğini doğrulamıştı. CHP yüzde 36.7 ile 173 sandalye, AP 34.7 ile 158 sandalye kazanmıştı. Yeni Türkiye Partisi yüzde 13.9, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ise yüzde 13.4 oy almıştı. Bu sonuçlar bize demokratların hala en büyük güç olduklarını göstermektedir (Zürcher, 2000:358-359). 1961 anayasasının kabul edilmesinden sonra birçok ideolojik akım ortaya çıkmıştır. Bu liberal siyaset Marksist düşüncüyü savunan Türkiye İşçi Partisi ve milliyetçi-islami partilerin kurulmasına yol açmıştı (Karpat, 2019:185). 15 Ekim seçim sonuçlarında hiçbir parti çoğunluğu elde edememişti. Bunun sebebi de yeni seçim kanununun nisbi seçim sistemini getirmesi ve partilerin mecliste aldıkları oyla orantılı temsil hakkı elde edebilmeleridir. Seçim sonrası cumhuriyet tarihinin ilk koalisyon hükümeti 10 CHP, 10 AP bakanıyla kurulmuş, fakat kurulan CHP-AP koalisyonu sadece 6 ay kadar faaliyet gösterebilmişti. Bunun üzerine İnönü ikinci koalisyonu CHP, CKMP ve YTP'liler ile yeni bir kabine kurmuştu. Fakat bu koalisyonda da anlaşmazlıklar mevcuttu. Darbe sonrası ilk yerel seçimler Kasım 1963'te yapıldı. Seçimler AP'nin zaferiyle sonuçlanmış ve oyları yüzde 45.8'e yükselmişti. Bu seçimler CHP 23 il merkezinin,

AP 42 il merkezinin belediye başkanlığını almıştı. Yerel seçimlerde YTP ve CKMP oy kaybetmiş ve oyları AP'ye kaymıştı. Bunun üzerine YTP ve CKMP hükümetten ayrılma kararı almış ve koalisyon bozulmuştu. Azınlık hükümetlerinden sonra 15 Ekim 1965 genel seçimlerinde Süleyman Demirel'in liderliğindeki AP yüzde 52.9 oy alarak tek başına iktidar olmuştu (Aydın ve Taşkın, 2018:99-137). Demirel orduya karşı ılımlı bir yol izlemiş, kendi taraftarlarından 27 Mayıs'ın kinini güdenleri denetim altında tutmaya çabalamış, Silahlı Kuvvetlere ise neredeyse tam özerklik verilmişti. Demirel, 60'lı yıllar boyunca parti birliğini ve kendi başkanlık mevkisini korumuştur. Bunu sağlamak için özellikle seçim dönemlerinde partisinin dini ve geleneksel değerlere sahip olduğunun altını çizmiş, komünizm karşıtı propaganda yaparak sol hareketleri eleştirme üzerine bir iletişim geliştirmişti. Milli Güvenlik Kurulu'nun desteği ve 1965'te kurulmuş Milli İstihbarat Teşkilatı sayesinde solcular ve sol örgütler üzerinde baskı uygulanıyordu. Komünizm propagandası yapanlar tutuklanıyor ayrıca okul ve üniversitelerden sol görüşlü öğretmenleri atma girişiminde bulunuyorlardı. Fakat AP döneminde, DP döneminden farklı olarak bağımsız yargı tarafından bireylerin hakkı korunuyordu. Devlet radyo ve televizyonları iktidarı eleştiren yayınlar yapıyordu. Demirel, bu politikalarına rağmen kırsal kesim tarafından desteklendiği için 1969 seçimlerinde oy kaybına uğrasa da yüzde 46.5 oy alarak seçimi kazanmıştı (Zürcher, 2000:365-367).

1960'larda Türkiye'de siyaset, önceki on yıla tamamen zıt bir şekilde büyük ölçüde siyasallaştı. Yeni anayasanın getirdiği özgürlükler, ideolojik siyasete kapı açtı ve sol hareketler, özellikle üniversitelerde kendini göstermeye başlamıştı. Öğrenciler, sol eğilimli siyasal dernekler kurarken, sol literatürün Türkçe'ye çevrilip ucuza satılması bu görüşlerin yayılmasını hızlandırdı. Türkiye, çevresindeki dünyayı daha yakından tanımaya başlarken, sağ kesim bu durumdan endişe duymaya başlamış ve komünizme karşı mücadele için kendi güçlerini harekete geçirmişti (Ahmad, 1995:195).

1960'ların sonu ve 1970'lerin başına gelindiğinde Türkiye'de yaşanan toplumsal değişimler, siyasi gerilimler ve küresel olaylar patlama noktasına yaklaşmıştı. Sanayideki hızlı büyüme yüksek beklentiler yaratırken, artan enflasyon ise tüketimi yalnızca küçük bir kesimle sınırlandırmıştı. İş gücü artmasına rağmen, işsizlik oranı

Avrupa'ya göç olduğu halde sürekli yükselmisti. İşçiler daha militan hale gelmiş, sendikali işçi sayısı artmışti. Nüfus hızla artarken, özellikle 30 yaş altı işsizler tedirgin edici düzeylere ulaşmışti. Eğitim sistemi, hızla artan öğrenci taleplerini karşılayamazken, üniversiteler ve yükseköğretim kurumları sol ve sağ siyasal grupların toplanma alanı haline gelmişti (Ahmad, 1995:202).

3.3.3. 68 Hareketi

1968'de üniversite öğrencileri ilk olarak Fransa'da, ardından diğer Avrupa ülkelerinde ve ABD'de mevcut düzene karşı ayaklandı. Bu hareketin Türkiye'de yayılmasında ve şekillenmesinde 1961 anayasasının Türkiye'ye getirdiği özgürlük ortamında sol literatürün çoğalmasıyla birlikte Karl Marx, Frederick Engels, Vladimir Lenin, Joseph Stalin başta olmak üzere pek çok Marksist yayının Türkçe'ye çevrilmesi etkili olmuştur (Işık Dursun, 2022). Bu konudaki ilk önemli yayın Yön Dergisi olmuştur. Muhalif öğrenciler tarafından kuruluşu 1950'lere uzanan Fikir Kulüpleri, Fikir Kulüpleri Federasyonunun temelini oluşturmuş ve FKF 1965 yılında sosyalist öğrencilerin ilk büyük örgütü olarak kurulmuştur (Öztürk, 2022). Diğer ülkelerde nispeten kısa sürede sona eren 68 hareketi, Türkiye'de kalıcı hal almış ve gittikçe daha sola kaymaya başlamışti. AP hükümeti, bu harekete karşı hukuki yollarla mücadele etmek yerine, "komando" ya da "ülküçü" olarak adlandırılan sağcı gençlerle karşı koyma yolunu tercih etmişti (Akşin, 2016:267).

68 Hareketi Türkiye'de, İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi gibi okullarda başlayan boykot ve işgallerle ortaya çıkmışti. Bu olayları, ABD Donanması'na ait 6. Filo erlerinin Dolmabahçe'de denize atılması, Türkiye Öğretmenler Sendikası'nın düzenlediği Devrimci Eğitim Şûrası ve Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde yaşanan boykotlar izlemişti (Öztürk,2018). 6. Filo protestolarına katılan Deniz Gezmiş İstanbul Üniversitesi öğrencisiydi. ODTÜ öğrencilerinden Hüseyin İnan, Yusuf Aslan, Ulaş Bardakçı, Sinan Cemgil, Öner Yurtsever, Akın Atauz, Taylan Özgür, Müfit Özdeş, Münir Ramazan Aktolga, Ahmet Kardam, Mustafa Yalçiner, Çağatay Anadol, Nail Gürman, Halil Çelimli, Ertuğrul Kürkçü o dönemin öğrenci liderlerindendir. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde ise Mahir Çayan, Oktay Etiman, Muharrem Kılıç, Atilla Sarp, Yusuf Küpeli, Hüseyin Cevahir öğrenci liderlerindendir (Aydın ve Taşkın, 2018:166).

1968'in sonunda daha önce Vietnam'da görev yapan Robert Komer, Amerika'nın Ankara Büyükelçisi olarak atanmıştı. ODTÜ'lü 1500 kadar öğrenci Komer'in Ankara'ya geleceği 28 Kasım günü Esenboğa Havalimanında protesto yapmak için buluşmuştu, fakat emniyet güçleri bu eylemleri engellemek için Komer'i kaçıırarak şehir merkezine götürmüştü. Bunun üzerine öğrenciler şehirde Amerikalılara ait işyerlerine saldırmıştı. Komer, 6 Ocak 1969'da ODTÜ rektörü Kemal Kurdaş'ı ziyaret etmek için üniversiteye gitmiş, bunu duyan öğrenciler Komer'in arabasını yakmıştı. Kurdaş ve Komer gizlice üniversiteyi terk etmişti. Bu olaylardan sonra Komer daha fazla Türkiye'de kalamamış ve 7 Mayıs 1969'da görevinden ayrılarak ülkeyi terketmişti (Aydın ve Taşkın, 2018:164-165).

1969 yılının Mayıs ayında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde yaşanan boykot ve işgal olaylarında önderlik yapan Deniz Gezmiş yaralanmış ve kaldırıldığı hastanede tutuklama kararı çıktığını öğrenince Filistin'deki gerilla kamplarına silahlı eğitim almak için kaçmıştı (Aydın ve Taşkın, 2018:188). Deniz Gezmiş gibi bir grup devrimci öğrenci o dönemlerde Filistin'e silahlı eğitim almaya gitmişti. Yine 1969 yılında ODTÜ'lü öğrenci liderlerinden Taylan Özgür, hakkında arama kararı olduğu için polis tarafından yakalandığı esnada kaçmaya çalışırken arkasından edilen ateşle vurularak hayatını kaybetmişti. Aynı yıl Mehmet Büyüksevinç isimli öğrenci sağ ve sol grupların çıkardığı çatışmada hayatını kaybetmişti. Yaşanan şiddet olayları ve her iki görüşten ölümler gittikçe artmaktaydı (Keskin, 2019).

Türkiye'de 1965-1970 yılları arasında öğrenciler tarafından gerçekleştirilen 92 sessiz yürüyüşten sadece 27'si üniversite ve eğitim sistemiyle ilgiliydi. Diğer 65 yürüyüş ise toplumsal düzen veya siyasi rejimle ilgili sorunlar nedeniyle yapılmıştı. 1969'dan itibaren, bu eylemler üniversite içi sorunlar olmaktan çıkıp tamamen rejim ve toplumsal düzenle ilgili sorunlara odaklanmaya başlamıştı. Örneğin, 1970'teki 53 öğrenci boykot ve işgalinin neredeyse tamamı siyasi iktidara karşı bir nitelik taşıyordu (Kışlalı, 1974:64). Bu durum, Türkiye'deki 68 Hareketinin diğer ülkelerdeki hareketlerden ayrıştığını gösteriyordu.

15-16 Haziran 1970'de işçiler, DİSK'e yönelik bir yasa tasarısını protesto etmiş ve yapılan eylemler İstanbul'da hayatı durma noktasına getirmiş, çatışmalar çıkmış ve olaylar büyüyünce sıkıyönetim ilan edilmişti (Keskin, 2019). 1970'e gelindiğinde,

öğrenci olayları da iyice çığırından çıkmıştı. Amerikalılara karşı saldırılar ve banka soygunları yapıyordu. Deniz Gezmiş'in de bulunduğu Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu 3 Mart 1971'de Amerikalı 4 subayı kaçırdı. Güvenlik güçleri subayları aramak için ODTÜ'ye girince üniversitede büyük bir çatışma çıktı (Akşin, 2016:268). Silahlı mücadeleyi savunan Mahir Çayan ise Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesini kurmuştu. Bu örgüt, banka soygunları ve Amerikan hedeflerine saldırılar düzenledi. Ülkede şiddet bitmiyor, olaylar hızlanıyordu. 1971'in Mart ayında Odtü'de 6 saat süren bir çatışmada Mevlüd Meriç isimli bir er öldü (Aydın ve Taşkın, 2018:189-191). Gittikçe artan sağ ve sol grupların şiddet olayları 12 Mart Muhtırasına yaklaşıldığının bir göstergesiydi.

3.4. 12 Mart Muhtırası

1971 yılının başlarında Türkiye'de kaos ortamı iyice derinleşmişti. Üniversiteler işlevsiz hale gelmiş, öğrenciler şehir gerillaları gibi soygunlar ve kaçırma eylemleri düzenliyor, neo-faşist militanlar hükümeti eleştiren profesörlerin evlerine saldırıyordu. Fabrikalar grev halindeydi ve islamcı hareketler daha saldırgan hale gelmişti (Ahmad, 1995:205). Bu kargaşa ortamında geneltürmay başkanı ve kuvvet komutanları tarafından imzalanan “muhtıra” 12 Mart günü radyodan okunmuştu. Bu muhtıra hükümetin istifasını talep ediyor ve anayasal reformları gerçekleştirecek güçlü bir hükümet kurulmasını istiyordu. Aksi takdirde ordunun yönetime el koyacağı tehdidi de yer alıyordu (Akıncı, 2014). Görev bırakmaya zorlanan Demirel, aynı gün istifa etmişti. 12 Mart darbecileri 27 Mayıs darbecilerinden farklı olarak, doğrudan müdahale yerine hükümeti muhtıra ile istifa ettirme yolunu izlemiş, asker iktidarı fiilen üstlenmemiş onun yerine yeni hükümet kurulması için görevlendirme yapmıştı (Karpas, 2019:204).

14 Mart 1971'de Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Çankaya Köşkü'nde parti liderleriyle bir araya gelmişti. Fakat Süleyman Demirel toplantıya katılmamıştı. Sunay, 15 Mart'ta duyuru yayımlamış, 12 Mart Muhtırası'na katıldığını ve Demirel'e istifasını önerdiğini açıklamıştı. CHP, yeni kurulacak hükümetin ordunun baskısı altında olmaması gerektiğini vurguluyordu. 19 Mart'ta Cumhurbaşkanı, CHP'den istifa eden Nihat Erim'i görevlendirmiş ve teknokratlardan oluşan yeni hükümet güvenoyu alarak göreve başlamıştı. Askeri vesayet altında görev yapan Erim hükümeti

“anarşiyi durdurmak” ilkesiyle baskıcı ve antidemokratik uygulamalara yönelmiş ve sıkı maliye politikaları izleyerek, dış politikada ise içe kapanık ve ABD'ye yönelik bir tutumla hareket etmişti (Aydın ve Taşkın, 2018:220-221). 12 Mart müdahalesinin ardından, 11 ilde sıkıyönetim ilan edilmiş, siyasi ve ekonomik istikrar için bazı sendika ve meslek kuruluşları kapatılmıştı. Sıkıyönetim düzeninde, ilerici liberal eğilimli, sosyalist ya da asker vesayetine karşı olan birçok meslek grubundan insan ve sendikacılar gözaltına alınmış ve çeşitli cezalar almışlardı (Karpas, 2019:204).

12 Mart'tan hemen sonra Deniz Gezmiş ve Yusuf Arslan, Nurhak Dağları'ndaki THKO'culara katılmak için motosikletle Malatya'ya giderken, Sivas'ın Şarkışla ilçesinde motosikletlerinin bozulması üzerine, onlardan şüphelenen jandarma ve bekçiyle çatışmaya girmiş, Yusuf Arslan yaralı olarak yakalanmış, ancak Deniz Gezmiş kaçmayı başarmıştı. Daha sonra Sivas'ın Gemerek ilçesi yakınlarında jandarma tarafından etrafı sarılan Gezmiş, 16 Mart 1971'de teslim olmuştu (Aydın ve Taşkın, 2018:2).

17 Mayıs 1971'de Mahir Çayan'ın önderliğindeki THKP-C üyelerinin İsrail'in İstanbul Başkonsolosu Efraim Elrom'u kaçırması üzerine sol kesime karşı baskı artmıştı. Bu olay üzerine “Balyoz Harekâtı” başlamış ve İstanbul'da sokağa çıkma yasağı konmuş ve bütün evler aranmaya başlamıştı. (Aydın ve Taşkın, 2018:230) Elrom'un kaçırılmasından sonraki günlerde, Türkiye genelinde yüzlerce kişi, özellikle sendikacılar, İşçi Partisi taraftarları, öğrenciler ve akademisyenler hapse atılmıştı. Askeri yetkililer, "sol" kesime karşı sert önlemler alırken, tanınmış yazarlar ve hukuk profesörleri de tutuklandı. Gözaltında işkence yaygınlaştı, siyasi tutukluların iradesini kırarak siyasetten vazgeçmeleri amaçlanmıştı. Baskılar işe yaramamış ve Elrom öldürülmüştü (Ahmad, 1995:213). Elrom olaylarında yakalanan birçok THKP-C üyesi öldürülmüş ya da yaralı olarak yakalanmıştı (Aydın ve Taşkın, 2018:231).

Liberal anayasanın Türkiye ortamında bir lüks olduğunu düşünen Erim hükümeti anayasada değişiklikler yapmak istemiş ve değişiklikler sağcı hükümetlerin desteğiyle, kamuoyunda hiç tartışılmadan, Millet Meclisi'nden geçmişti. Değiştirilen 44 madde içerisinde basın özgürlüğünün sınırlandırılması, Anayasa Mahkemesinin yetkilerinin kısıtlanması, radyo-televizyonun ve üniversitelerin özerkliğinin kaldırılması da yer alıyordu. Milli Güvenlik Kurulu'nun yetkileri genişletilmişti. Bunların yanı sıra

“Devlet Güvenlik Mahkemeleri” kurulmuş ve daha sonra bu mahkemelerde 1976 yılına kadar binlerce kişi yargılanmıştı (Zürcher, 2000:378).

Sıkıyönetim devam ederken Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan 10 Ocak 1972'de Askeri Yargıtay tarafından idam cezasına çarptırıldı. Hükümler TBMM'nin onayına sunuldu ve meclis tam iki ay sonra cezaları onayladı. Arkadaşlarının idamını önlemek için harekete geçen Mahir Çayan, Cihan Alptekin, Ömer Ayna, Ertuğrul Kürkçü ve Ertan Saruhan Ordu'daki NATO Hava Radar Üssü'nde görev yapan üç İngiliz teknisyeni kaçırmıştı. Fakat bir ihbar üzerine Niksar'da yakalanan THKP-C'li grup etrafı sarılarak öldürülmüş, içlerinden yalnızca Ertuğrul Kürkçü yaralı olarak yakalanmıştı. Başarısızlıkla sonuçlanan bu eylemden sonra Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan 6 Mayıs 1972'de Ankara Ulucanlar Kapalı Cezaevinde idam edilmişti (Aydın ve Taşkın, 2018:236).

3.4.1. Koalisyon Hükümeti Dönemi

17 Nisan 1972'de Erim Hükümeti istifa etmiş ve Güven Partisi liderlerinden Ferit Melen hükümet kurmakla görevlendirilmişti. Melen hükümetinin amacı sıkıyönetime gerek kalmadan düzeni sağlamak olsa da durum hiç öyle olmadı (Ahmad, 1995:217). Bu dönemin en önemli olaylarından biri 1973'teki cumhurbaşkanlığı seçimiydi. Ordu cumhurbaşkanlığı için Genelkurmay Başkanı Orgeneral Faruk Gürler'i düşünüyordu. Fakat, muhafazakâr kanadın temsilcisi AP lideri Süleyman Demirel ve sol kanadın temsilcisi CHP lideri Bülent Ecevit iş birliği yaparak emekli Oramiral Fahri Korutürk'ün cumhurbaşkanı olmasını sağladılar (Akşın, 2016:270).

Ekonomide bozulma devam ediyordu. 29 Haziran 1973 günü yapılan devalüasyonla Türk Lirası değer kaybetmiş, enflasyon oranı da giderek artıyordu. 73 yazı grevlerin yoğun olduğu bir dönemdi (Aydın ve Taşkın, 2018:246). 14 Ekim 1973'de 12 Mart darbesinden sonra yapılan ilk serbest seçim gerçekleşmişti. Bülent Ecevit liderliğindeki CHP yüzde 33.3 oy alarak birinci parti olmayı başarmıştı. Süleyman Demirel liderliğindeki AP ise ancak yüzde 29.8 oy alarak düşüş yaşamıştı. Partiler salt çoğunluğu yakalayamadığı için koalisyon kaçınılmaz olmuştu. Necmettin Erbakan'ın liderliğindeki Milli Selamet Partisi meclise 48 milletvekili sokmuştu. Ferruh Bozbeyleli'nin Partisi Demokratik Parti 45, Alparslan Türkeş'in liderliğindeki

MHP ise 3 milletvekili çıkarabilmişti. Seçimlerden üç ay sonra laikliği savunan CHP ile islamcı MSP koalisyon hükümeti kurdu. Sıkıyönetim ortamında hüküm giyen kişiler için af yasası çıkartılmıştı.

Temmuz 1974'te Kıbrıs'ta EOKA örgütü darbe yapıp başa geçti. İngiltere, ABD ve Yunanistan temaslarından bir sonuç çıkmayınca Türkiye, Londra ve Zürih anlaşmalarında yer alan müdahale hakkını kullanarak 20 Temmuz 1974'de Barış Harekâtı olarak isimlendirilen çıkarmayı gerçekleştirdi ve Girne'de köprübaşını ele geçirdi. Ateşkes yapılmış ve sonrasında Türkiye-Yunanistan ve İngiltere ile Cenevre'de gerçekleşen konferansta da çare bulunmayınca Türk ordusu 14 Ağustos 1974'de 2. Barış Harekâtı için askeri çıkarma yapmış ve KKTC bölgesini denetim altına almıştı (Akşin, 2016:270). Kıbrıs çıkarması CHP ile MSP'nin arasındaki anlaşmazlığı tetiklemişti. MSP adanın tümünü işgal etmek isterken CHP temkinli davranmıştı. Bunun yanı sıra Ecevit, kendisinin makamdan ayrıldığı zamanlarda yetkilerini devralan Başbakan Yardımcısı Erbakan'ın tek taraflı karar verdiğinden şikâyet ediyordu. (Karpaz, 2019:205).

Koalisyon hükümetini zorlayan konulardan biri de 1974'de dünya petrol fiyatlarının dört katına çıkmasıydı. Petrol krizi 1973 sonlarına doğru başlasa da 1974'de ciddi bunalım yaratmıştı. Bütün ihracat gelirlerinin yarısı petrol harcamalarına gidiyordu. Dış ödemeler dengesi bozulmuş ve dış borçlanma artmıştı (Aydın ve Taşkın, 2018:265).

Türkiye'nin Kıbrıs'a yaptığı harekât Ecevit'in halk gözünde kahramanlaşmasına sebep olmuştu. Ecevit kazandığı bu prestij, erken seçim yapılması durumunda tek başına iktidara geleceğine inanmasına yol açmıştı. 18 Eylül 1974'te koalisyon hükümeti Ecevit'in istifasıyla dağılmıştı. Ecevit'in istifasından sonra uzun süre hükümet krizi yaşandı (Ahmad, 1995:231). Cumhurbaşkanı Korutürk, Prof. Dr. Sadi Irmak'ı partiler üstü hükümet kurmakla görevlendirmişti. Irmak hükümeti güvenoyu alamamış ve başarısız olmuştu. AP lideri Süleyman Demirel, Milli Selamet Partisi, Cumhuriyetçi Güven Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi katılımıyla 31 Mart 1975'te Milliyetçi Cephe Hükümetini kurmuştu. Demirel başkanlığındaki kabinede, MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan ve MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş Başbakan Yardımcılığı görevlerini üstlenmişti. Kargaşalı mitingler, sokak hareketleri ve anarşi

ortamında 1977 seçimlerine kadar hükümeti devam ettirebilmişlerdi. Yolsuzluk iddialarıyla suçlanan Demirel'in de yıpranmış olduğu görünüyordu (Aydın ve Taşkın, 2018:269).

3.4.2. 1980 Darbesine Doğru Siyasi İklim

1 Mayıs 1976'da İstanbul Taksim Meydanı'nda 100 binden fazla kişinin katıldığı kitlesel bir işçi eylemi gerçekleşmişti. Bu büyük katılım, iktidarı ve devlet içindeki vesayet odaklarını endişelendirdi. 1977'de işçi hareketine ve gençlik kesimine karşı önlemler alınmaya başlandı. DİSK'in işçi sınıfı üzerindeki etkisi bu dönemde zirveye ulaşmıştı. Aynı yıl, Milliyetçi Cephenin DGM'lerin yeniden kurulması fikrine karşı DİSK'in ilan ettiği bir günlük genel yas eylemi, büyük bir işçi kesiminin katılımıyla hükümetin bu girişimini durdurmayı başardı. 1977 yılının 1 Mayıs'ı ise, Türkiye tarihinin en büyük ve en kanlı 1 Mayıs kutlaması olarak kayda geçti. Yaklaşık 500 bin kişinin katıldığı eylemde, Taksim Meydanı'ndaki çeşitli noktalardan kimliği belirsiz kişiler tarafından açılan ateş sonucu, 36 kişi hayatını kaybetti. Olaydan sonra Taksim Meydanı'nda gösteriler yasaklandı. 5 Haziran 1977'de erken seçime gidilecekti, fakat olayların ardı arkası kesilmiyordu. Seçim çalışmaları sırasında parti liderlerine saldırılar düzenleniyor, partiler arasında anlaşmazlıklar sonucu çatışmalar çıkıyor ve kaos ortamında ölümle sonuçlanan olaylar da artıyordu (Aydın ve Taşkın, 2018:279-281).

1977 seçimlerinde CHP yüzde 41.4 oy alarak birinci parti olmuş, AP ise yüzde 36.9 oy alarak ikinci parti olmuştu. Ancak Ecevit'in bağımsızların desteğiyle kurduğu azınlık hükümeti kısa sürede başarısız olmuş ve istifa etmişti. Ardından DP, ikinci bir Milliyetçi Cephe Hükümeti kursa da artan kargaşa ortamında o hükümet de başarısız olmuştu. Huzursuzluk ortamı, ölümler, çatışmalar gitgide artarken CHP diğer partilerden milletvekillerine bakan koltuğu vererek Ocak 1978'de tekrar hükümet kurmuştu. Fakat Ecevit'in ortanın solu siyaseti ekonomik bir çıkmaza sebep olmuş, akaryakıt ve yiyecek kıtlığı yaşanmıştı. 1978-79 kışında Türkiye ciddi bir yakıt sıkıntısıyla karşı karşıya gelmiş ve okullar kapatılmak zorunda kalmış, hastaneler ısıtılammıştı. Artan enflasyon, gittikçe kötüye giden ekonomi ve arkası kesilmeyen grevler ülkeyi çıkmaza sürüklüyordu. Siyasal cinayetler artarken terör olayları da canlanmış ve ülke güvensiz bir hale gelmişti (Karpat, 2019:207-208). 16 Mart 1978'de

İstanbul Üniversitesi'nden çıkan öğrencilere düzenlenen bombalı saldırıda 7 kişi hayatını kaybetmişti. Saldırının faileri belirlenemedi. 24 Mart'ta Ankara Cumhuriyet Savcısı Doğan Öz, sağ terör örgütlerine yönelik çalışmaları nedeniyle öldürüldü. Nisan'da, Malatya Belediye Başkanı Hamit Fendoğlu'na posta yoluyla gönderilen bombalı paketle gerçekleştirilen bir suikast, Malatya'da büyük olaylara neden olmuştu. Fendoğlu'nun cenaze töreninden sonra Malatya'da başlayan protestolar sırasında solcular ve aleviler ait işyerleri saldırıya uğradı. Olaylar birkaç gün sürdü, 8 kişi öldü ve birçok kişi yaralandı. Aynı dönemde Adanalı bir iş adamına, Adıyaman Emniyet Müdür Yardımcısına ve Maraş Pazarcık'ın CHP ilçe başkanına da bombalı paketler gönderilmişti. CHP ilçe başkanın şüphelendiği için almadığı paket geri döndüğü PTT şubesinde patlayarak bir memurun hayatını kaybetmesine diğer memurun ise ağır yaralanmasına neden olmuştu. Diğer iki paket ise şüphe çektiği için incelenmiş ve bomba olduğu anlaşılınca imha edilmişti. Bombaların İstanbul Üniversitesi'ne atılanlarla aynı tipte olduğu belirlenmiş, ancak soruşturmalar ilerleyememişti. Mayıs 1978'de Ankara'da solcuların toplandığı bir kahveye yapılan silahlı saldırıda 7 kişi ölmüştü (Aydın ve Taşkın, 2018:295-296).

Aralık 1978'de Kahramanmaraş'ta başlayan şiddet olayları neredeyse bir iç savaşa dönüştü. Olaylarda yüzden fazla kişi hayatını kaybetti, ev ve işyerleri tahrip edildi. Resmi olarak sağ-sol çatışması denilse de, gerçekte Sünni-Alevi gerilimi söz konusuydu. Şiddet artık sadece gençlik olaylarıyla sınırlı kalmıyor, tanınmış kişiler de faili meçhul saldırılarla öldürülüyordu (Akşin, 2016:272). Sıkıyönetim karşıtı olan Ecevit dahi Maraş olaylarından sonra sıkıyönetim ilan etmişti (Zürcher, 2000:384). Olaylar tırmandıkça daha kanlı bir şekil alıyor ve yazarlar, gazeteciler gibi tanınmış kişiler de öldürülüyordu. Ülkeyi sarsan cinayetlerden biri de Milliyet Gazetesi başyazarı Abdi İpekçi'nin 1 Şubat 1979'da katledilmesi idi (Ahmad, 1995:239-240).

1979 yazında Türkiye'de petrol sıkıntısı en üst seviyeye ulaştı, yakıtta "karne" uygulamasına geçildi ve benzin kuyukları kilometrelerce uzadı. Haziran'da yapılan devalüasyonla dolar kuru düzenlenirken, benzin, demir-çelik ve diğer temel ürünlere zam geldi. IMF ile stand-by anlaşması imzalandı. Siyasi istikrarsızlık derinleşti; milletvekili geçişleriyle CHP Meclis'teki desteğini kaybetmeye başladı. Ülkede her gün şiddet olayları ve siyasi cinayetler yaşanırken, hükümet içi anlaşmazlıklar arttı.

Bu koşullar altında, yaklaşan senato seçimleri adeta bir güven oylaması haline gelmişti. 14 Ekim 1979'da açık bulunan 5 il için yapılan milletvekilliği ve Senato'nun üçte birinin yenilenmesi için gerçekleştirilen seçimlerde, AP tüm milletvekilliklerini ve çoğu senatörlüğü kazanmıştı. Bu yenilgi sonrası, Ecevit'in azınlık hükümeti istifa etti. 12 Kasım 1979'da Demirel, MSP ve MHP'nin dışarıdan desteğiyle bir azınlık hükümeti kurmuştu. Ordu içinde MSP'ye yönelik huzursuzluk artarken, MHP sokak olaylarındaki rolü nedeniyle daha da tartışmalı hale gelmişti. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, 13 Aralık 1979'da kuvvet komutanlarıyla İstanbul'da bir toplantı yaparak askeri müdahaleyi görüşmüştü. Azınlık hükümetinin 50. gününde komutanlar, Cumhurbaşkanı Korutürk'e bir "uyarı mektubu" vererek, ülkedeki terör ve kargaşa ortamından duydukları rahatsızlığı dile getirip anayasal kurumları göreve çağırdılar. Bu mektup, planlanan darbenin ilk işaretiydi ve Cumhurbaşkanı Korutürk, mektubu Demirel ve Ecevit'e iletmış, böylelikle kamuoyu da haberdar olmuştu. 1980 yılına gelirken yıl içinde şiddet olaylarından dolayı ölenlerin sayısı 1500'e ulaşmıştı. Giderek çıkmaza giren Türkiye ekonomisi ise iflas etme noktasına gelmişti. Demirel, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşar Vekili Turgut Özal'a yetki vermiş ve Özal'ın teknik başkanlığında "24 Ocak 1980 Kararları" alınmış ve ekonomik istikrar tedbirleri için harekete geçilmişti (Aydın ve Taşkın, 2018:303-311).

1980 yılının ortalarına gelindiğinde ülke iyice vahim bir hal almıştı. Her gün 20-25 kişi siyasal sebeplerden dolayı öldürülüyordu. CHP ve AP arasındaki gerginlik devam ederken 6 Nisan 1980'de Cumhurbaşkanı Korutürk'ün görev süresi dolmuştu ve sayısız seçim yapılmasına rağmen yeni cumhurbaşkanı seçilememiş, kimse anayasada belirtilen sayılara ulaşamamıştı (Karpas, 2019:209).

3.5. 1980 Darbesi

6 Eylül 1980'de MSP Kudüs'ün İsrail'in başkenti ilan edilmesini protesto etmek için Konya'da miting düzenlemişti. Protesto sırasında şeriat düzeni isteyen göstericiler bardağı taşıran son damla olmuştu ve darbecilerin eline büyük bir koz verilmişti. Bunların üzerine 12 Eylül 1980'de sabaha karşı darbe harekâtı başlamış ve ordu yeniden hükümeti devirme yoluna gitmişti (Aydın ve Taşkın, 2018:318-319). Darbe, emir-komuta zinciri ve hiyerarşi göz önünde bulundurularak profesyonelce hazırlanmış, ayrıca çatışmalarından, anarşiden ve güvensiz ortamdan bezmiş olan

halkın desteğini almaya da özen gösterilmişti (Karpat, 2019:210). Silahlı Kuvvetlerin ülke yönetimine el koyduğunu ilan eden bildiride parlamentonun dağıldığı ve milletvekillerinin dokunulmazlığının kaldırıldığı da belirtiliyordu. Hemen ardından siyasi partilerin ve sendikaların faaliyetleri durdurulmuş, parti liderleri tutuklanmıştı. Ülke genelinde olağanüstü hâl ilan edildi ve yurtdışına çıkma yasağı getirilmişti. Devlet Başkanı ilan edilen Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, Milli Güvenlik Konsey'ini elinde toplamıştı. MGK sadece kabine değildi, sıkıyönetim gereği çok geniş yetkilere sahipti. Darbeden sonraki iki ay içerisinde 11.500 kişi tutuklanmış, bir yıl sonra ise bu sayı 122.600'e ulaşmıştı. Sorgulananlara ve tutuklananlara ciddi işkenceler yapılıyordu (Zürcher, 2000:406-409). Yeni anayasa hazırlamak için Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı başkanlığında 15 kişilik bir Anayasa Komisyonu kurulmuş ve çalışmalara başlanmıştı. MGK yeni anayasa metninde değişiklikler yaparak, anayasayı Kenan Evren'in cumhurbaşkanlığı ile birlikte 7 Kasım 1982'de halkoylamasına sunmuştur. Bu oylama yüzde 91.37 oranıyla kabul edilmişti. Evren'in cumhurbaşkanlığı meşrulaşmış ve yetkileri artmıştı. Yeni anayasada, yürütme organı güçlendirilmiş ve yetkileri kanun hükmünde kararnamelerle arttırılmıştı. Kişi hak ve özgürlüklerinin yanında basın özgürlüğü ve sendika özgürlüğü de kısıtlanmış, eğitim de ise YÖK ile hakimiyet kurulmuştur (Karpat, 2019:214-215).

Darbe, anarşi ortamına son vermiş fakat bunun bedeli çok ağır olmuştur. Toplamda 650.000 kişi gözaltına alınmış, 230.000 kişi yargılanmış, 517 kişi idam cezasına çarptırılmış ve 49 kişi idam edilmiştir. Ayrıca, 171 kişi işkence sonucu ölmüştür. 30.000 kişi "güvenilmez" olarak işten atılmış, 30.000 kişi ise ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Gazetecilere 3.315 yıl hapis cezası verilmiştir. Birçok akademisyen protesto amacıyla istifa etmiştir. 23 Nisan 1983'te yeniden partilere izin verilmiş ve siyasi etkinlik yasakları kaldırılmıştır (Akşin, 2016:278-280).

4. 1960-1980 DÖNEMİNDE EN ÇOK DİNLENEN SİYASİ İÇERİKLİ ŞARKILARIN NİTEL İÇERİK ANALİZİ

İçerik analizi, iletişim içeriğinin seçilen belli kategorilere göre sistematik olarak yapılan bir araştırma tekniğidir. Haber, film, müzik gibi birçok içerik bu teknikle analiz edilebilmektedir (Geray 2017:145). İçerik analizi, sosyal bilimler ve özellikle iletişim alanında yaygın bir araştırma yöntemi olarak öne çıkar. 1980'lerden itibaren psikoloji, sosyal bilimler ve gazetecilik çalışmaları gibi birçok alanda sıkça kullanılmaya başlanmıştır. Hem nitel hem de nicel araştırmalara olanak tanıyan bu yöntem, metinsel veya görsel içeriklerdeki temel unsurları sistemli, metodolojik ve nesnel bir şekilde incelemeyi amaçlar. Kategoriler veya kodlar belirlenerek bu unsurlar sınıflandırılır ve yorumlanır. Özellikle kitle iletişim araçlarındaki içeriklerin analizinde bu teknik, önemli bir araç olarak kullanılır (Alanka,2024). Gunter'a göre içerik çözümlemesi resmetme, sahiplik politikaları, gerçek dünyayla karşılaştırma ve temsil amacıyla kullanılmaktadır. (Geray 2017:147)

Bu çalışmada da darbe dönemlerinde en çok dinlenen şarkılardan örnekleme dahil olanlar incelenirken nitel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Öncelikle yargısal örnekleme ile şarkılar belirlenmiş, dinlenmiş ve şarkı sözlerinden kategoriler oluşturulmuş. Şarkı sözlerinde kategoriler oluşturulurken özellikle o dönemin olaylarıyla örtüşüp örtüşmediği dikkate alınmış ve örtüştüğü sonucuna varılmıştır. Şarkıların içeriklerinden hareketle oluşturulan kategoriler şöyledir: Çaresizlik ve umutsuzluk, iktidar ve güç eleştirisi, umut ve dayanışma, şiddet olayları ve kardeş kavgası, ölümler ve idam cezaları, hapisane, eğitim ve sağlık sorunları, vatanseverlik ve milli duygular, gurbet ve memleket hasreti, direniş ve mücadele, ekonomik zorluklar, adaletsizlik. Kategoriler oluşturulduktan sonra mevcut temaların kullanım sayılarına göre nicel veriler içeren tablolar oluşturulmuş ve açıklanmıştır. Analizlerde şarkıların temalarla ilgili kısımları örnek verilerek niteliksel olarak incelenmiştir.

4.1. 1960-1971 ve 1980 Yıllarındaki Siyasi Anlam İçeren Şarkılarda Kullanılan Temaların Niceliksel Dağılımı

4.1.1. Temaların Toplam Kullanım Sayılarına Göre Yüzdelik Oran Tablosu

Temalar	Şarkılarda Kullanılan Tema Sayısı	Yüzdesi
Çaresizlik ve Umutsuzluk	16	%17.39
İktidar ve Güç Eleştirisi	6	%6.52
Umut ve Dayanışma	8	%8.70
Şiddet Olayları ve Kardeş Kavgası	8	%8.70
Ölümler ve İdam Cezaları	11	%11.96
Hapishane	6	%6.52
Eğitim ve Sağlık Sorunları	6	%6.52
Vatanseverlik ve Milli Duygular	8	%8.70
Gurbet ve Memleket Hasreti	7	%7.61
Direnış ve Mücadele	5	%5.43
Ekonomik Zorluklar	6	%6.52
Adaletsizlik	5	%5.43
TOPLAM	92	%100

Tablo 4.1: Şarkılarda kullanılan temaların kullanım sayılarına göre yüzde dağılımları

Tablo 1’de şarkılarda kullanılan temaların sayıları ve yüzdelik oranları verilmiştir. Analizi yapılan 37 şarkının genelinde birden fazla tema kullanıldığı gözlemlenmiştir. Kodlama cetvelinde yer alan 12 tema, toplamda 92 kez kullanılmıştır. Bu temalardan en çok kullanılan %17.39 oranla “çaresizlik ve umutsuzluk” olmuş, hemen ardından ise %11.96 oranla “ölüm ve idam cezaları” teması olmuştur. “Umut ve dayanışma”, “şiddet olayları ve kardeş kavgası”, “vatanseverlik ve milli duygular” temaları ise 8’er kez kullanılmış ve %8.70 oranla en çok kullanılan temalar arasında üçüncü sırada yer almışlardır. “Gurbet ve memleket hasreti” teması %7.61 oranla toplamda 7 kez kullanılmıştır. “İktidar ve güç eleştirisi”, “hapishane”, “eğitim ve sağlık sorunları”,

“ekonomik zorluklar” temaları %6.52 oranla 6’şar kez kullanılmıştır. “Direniş ve mücadele” ile “adaletsizlik” temaları ise %5.43 oranla 5’er kez kullanılmıştır.

4.1.2. Şarkı Sayısına Göre Temaların Kullanım Sayısının Yüzdelik Oran

Tablosu

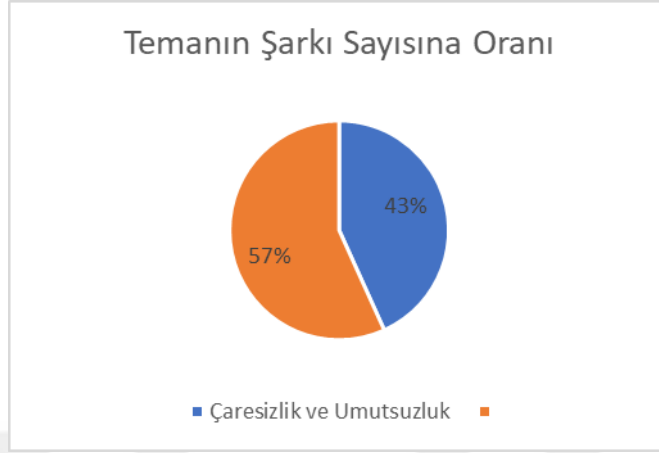
Temalar	Temaların Şarkılarda Kullanılma Sayısı	Temaların Şarkı Sayısına Oranı
Çaresizlik ve Umutsuzluk	16	%43
İktidar ve Güç Eleştiri	6	%16
Umut ve Dayanışma	8	%22
Şiddet Olayları ve Kardeş Kavgası	8	%22
Ölümler ve İdam Cezaları	11	%30
Hapishane	6	%16
Eğitim ve Sağlık Sorunları	6	%16
Vatanseverlik ve Milli Duygular	8	%22
Gurbet ve Memleket Hasreti	7	%19
Direniş ve Mücadele	5	%14
Ekonomik Zorluklar	6	%16
Adaletsizlik	5	%14

Tablo 4.2: Şarkı sayısına göre temaların kullanım sayılarının yüzde dağılımları

Tablo 2’de her temanın, analizi yapılan 37 şarkıdaki yüzdelik oranı verilmiştir. Toplam 37 şarkıdan 16’sında “çaresizlik ve umutsuzluk” teması kullanılmış, bunun da yüzdelik oranı %43’tür. “Ölüm ve idam cezaları” teması 11 kez, %30 oranında kullanılmıştır. “Umut ve dayanışma”, “şiddet olayları ve kardeş kavgası”, “vatanseverlik ve milli duygular” temaları 8’er kez kullanılmış ve şarkıların %22’sinde görülmüştür. “Gurbet ve memleket hasreti” %19 oranla, 7 kez kullanılmıştır. “İktidar ve güç eleştirisi”, “hapishane”, “eğitim ve sağlık sorunları”, “ekonomik zorluklar” temaları 6’şar kere ve yüzdelik olarak her bir tema %16 oranında kullanılmıştır. “Direniş ve mücadele”, “adaletsizlik” temaları ise 5’er kez kullanılmış, bu da %15’e denk gelmektedir.

4.2. Nitel Analiz

4.2.1. Çaresizlik ve Umutsuzluk

Şekil 4.1: Çaresizlik ve Umutsuzluk

Analizi yapılan toplam 37 şarkıdan 16'sında “çaresizlik ve umutsuzluk” teması işlenmiştir. Yani aşağıda analizi yapılan şarkıların %43'ünde “çaresizlik ve umutsuzluk” teması yer almaktadır.

“Çaresizlik ve umutsuzluk” darbe dönemlerinin en çok işlenen teması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, belirsiz siyasi iklimin insanların ruh hallerine yansıdığını düşündürmektedir. Şarkılarda analizi yapılan çaresizlik ve umutsuzluk teması farklı şekillerde karşımıza çıkmakta; kimi zaman kişisel, kimi zaman toplumsal olarak görülmektedir. Derdine çare aramak, yoksulluğun yarattığı çaresizlik, tutsaklıktan dolayı çaresiz hissetmek ve umudunu kaybetmek, gurbette çaresizlik, elden bir şey gelmediği için duyulan çaresizlik, hayata karşı umutsuzluk, güvensizlikten kaynaklı umutsuzluk gibi birçok şekilde karşımıza çıkmaktadır. Çaresizlik ve umutsuzluk teması çoğu şarkıda ana tema değil alt tema olarak görülmektedir. Aşağıda şarkıların ilgili kısımları örneklenerek açıklanmaya çalışılmıştır.

71 Muhtırasının hemen öncesinde çıkan Fikret Kızılok'un “Söyle Sazım” adlı şarkısı, halkın yaşadığı sıkıntıları ve dönemin ruhunu metaforlar aracılığıyla anlatmaktadır. Kızılok bu şarkıyla, dönemin içinde bulunduğu siyasi karmaşada çaresizlik ve umutsuzluk, ideolojik baskı ve dışlanma gibi konulara değinmekle birlikte insanın içinde bulunduğu çıkmaza, sazi ile çare aramaktadır. Şarkıda yer alan “Bulamadım bir

tek çare derdime – Arayıp sordum hep kendi kendime” sözleri insanların yaşanan sıkıntılar karşısında çıkış yolu arayışını ve çaresizliğini anlatmaktadır. Şarkıda tekrarlanan “Söyle sazım ne söylersin” mısrasının derdine sanat yoluyla çare arayışını ifade ederek, anlatımı güçlendirdiği düşünülmektedir.

Fikret Kızılok’un “Vurulmuşum” adlı şarkısındaki “Vurulmuşum, düşüm gecelerden de kara” dizesi hayallerinin bile karanlık olduğunu simgelemekte ve umutsuzluğa dikkat çekmektedir. Cem Karaca’nın “Acı Doktor” adlı şarkısında yer alan “Param yok, al ceketimi al - Acı doktor bak bebeğe” sözleri yoksulluğun yaratmış olduğu çaresizliği ifade etmektedir. Darbe dönemlerinde yaşanan ekonomik sıkıntılar halkı zor durumda bırakmış ve dönemin şarkılarında da sık sık vurgulanmıştır.

Selda Bağcan’ın “Mapushanelere Güneş Doğmuyor” şarkısında yer alan “Mapushanelere güneş doğmuyor - Geçiyor bu ömrüm de gün doluyor” dizeleri, ısı ve ışık kaynağı olan güneşin mapushanelere doğmadığını söyleyerek, mapushanelerdeki karanlık ve soğuk atmosferi simgelemekte; bu karanlık içinde geçen zamanda insanın elinden bir şey gelmediği ve çaresizliği vurgulanmaktadır. Aynı şarkıda yer alan “Bitmiyor geceler, olmaz sabahlar” sözleri ise umutsuzluğu ifade etmektedir.

Selda Bağcan’ın 1971 yılında çıkan 45’liğinde yer alan “Mapushane İçinde Mermerden Direk” şarkısı, mahkumların yaşadığı çaresizlikleri anlatmaktadır. Şarkıda yer alan “Demiri de parmaklıktan a canım bakar bakar ağlarım” sözleri hapisane hayatının yaratmış olduğu çaresizlik ve umutsuzluğu ifade etmektedir. “Yandım mapushane yandım aman senin elinden - Nasıl da desem, bir kurtulsam gardiyanın dilinden” dizeleriyle mahkumların umutsuzluğunu ve çaresizliğini anlatmaktadır. Gardiyanın dilinden kurtulmak için çare arayışının, hapisanelerde yaşanan “baskı”yı ifade ettiği düşünülmektedir.

Yine Selda Bağcan’ın “Görüş Günü” adlı parçasındaki “Yarım döner cigaramın ateşi - Gitme, dayanamam - Dayanamam, dayanamam ben” sözleri hapisane yaşamındaki özlem duygusunun yarattığı çaresizliğe dikkat çekmektedir. Görüş bittikten sonra ziyaretçilerden ayrılmanın mahkumlarda yarattığı çaresizlik duygusunu “dayanamam” sözleriyle yansıtmaktadır.

Melike Demirağ'ın "Pervari" adlı eserinde yer alan "Yani tesadüfen yaşıyor çocuklarımız - Yani inşallahla, yani maşallahla - Yani milyonlarca minik ölümün günahını taşıyoruz" sözleri hayatta kalmanın bile tamamen şansa bağlı olduğuna, yetersiz koşullardan dolayı yaşanan ölümlere dikkat çekerek içinde bulunulan çaresizliği anlatmaktadır.

Umutsuz ifadelerin bulunduğu, Melike Demirağ'ın "Siirt" adlı eserinde yer alan "Bebek hastadır bebek alev alev yanar, çaresiz Siirt'e varılacak" dizesinde, ilçede hasta bebeğe derman olacak sağlık hizmetinin olmaması sebebiyle yaşanan çaresizlikten bahsedilmektedir.

"Tüm umutlarımız bir bir yıkıldıkça, soruyoruz kendi kendimize: Nerde umut? Umut kimde?- Kim düşünecek halimizi kim güldürecek yüzümüzü? Kim düzeltecek hayatımızı?- Nasıl, ne zaman?" sözlerinde yer alan umutsuzluk ve çaresizlik ifadeleri Melike Demirağ'ın "Ne Zaman" adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır.

Melike Demirağ'ın "Bu Çocuk Ölecek" adlı eserinde yer alan "Allah'ım, bu çocuk ölüyor, ölecek - Elimden hiçbir şey gelmiyor" ve "Çaresizim, bağlanmış elim kolum - Ey Allah'ım, n'olur bana yardım et - Bunca derde nasıl derman bulurum? – Dört yüz bin can bir doktora emanet" sözleri sağlık hizmetlerinin ve sağlık çalışanı sayısının yetersizliğinden dolayı hastasına müdahale edemeyen bir doktorun çaresizliğini anlatmaktadır. Manevi yakarışların ise umut arayışını ifade ettiği düşünülmektedir.

Yine Melike Demirağ'ın "Dünyanın En Acıklı Güldürüsü" isimli eserinde yer alan "Ve ne gelir elden deyip gülüyoruz hala - Gülüyoruz ağlanacak halimize" sözleri, içinde bulunulan zor durumda elden bir şey gelmediğini ifade ederek yaşanan çaresizliğe sitem ettiği ve eleştirel bir dil kullandığı düşünülmektedir.

Muhlis Akarsu'nun "Gurbeti Ben mi Yarattım" şarkısında yer alan "Akşam olur gölge basar - Umuduma yeller eser" sözleri umutsuzluğu, "Çaresizdim geldim amma - Gurbeti ben mi yarattım" sözleri ise çaresizlikten dolayı gurbette olduğunu ifade etmektedir.

Derdi Yoklar grubunun "Alman Markı" şarkısında yer alan "Alman markı bizi buradan salmıyor - Gitsek memlekete gönül dönmüyor - İki sevgi bir gönülde olmuyor - Yok

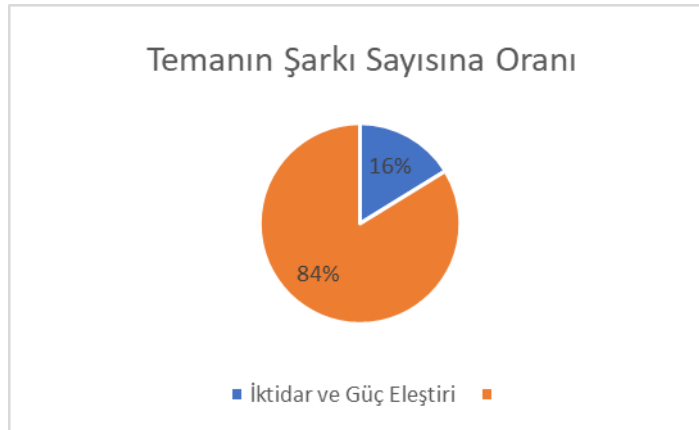
mu derdimize çare sevdiğim” sözleri gurbettekilerin yaşadığı çaresizliği anlatmaktadır. Memlekete gittiklerinde tekrar gurbete dönmek istememelerini, fakat maddi olarak buna mecbur olduklarını vurgulayarak, dertlerine çare arayışlarını ifade etmektedir.

Zülfü Livaneli’nin “Günlerimiz” şarkısında yer alan “Savrulan yapraklar gibi - Akıp giden günlerimiz - Cenaze törenlerinde - Sessiz, sitemsiz” dizelerinde geçen yaprakların rüzgarla savrulması, insanın kontrolü dışında ilerleyen bir hayatı anlatmakta ve zamanın durdurulamaz akışını metaforik bir şekilde ifade etmektedir. Günlerin hızlıca gelip geçmesi, insanın bu akışa karşı çaresizliğini yansıtır. Ayrıca yaşanan ölümler karşısındaki çaresizliğe dikkat çektiği düşünülmektedir.

Zülfü Livaneli’nin “Dağlara Küstüm” adlı şarkısında yer alan “Zalimin elinden kapına geldim - Kan gölü içinde bunaldım kaldım - Yetiş ya erenler canımdan oldum” sözleri yaşanan olaylar karşısındaki çaresizliği ve bu çaresizliğe karşı manevi yardım arayışını ifade etmektedir.

Zülfü Livaneli’nin “Yiğidim Aslanım” şarkısındaki “On üç yıl hapiste derman kalır mı - Azrail aç susuz canım alır mı” sözleri tutsaklığın yaratmış olduğu umutsuzluk duygusuna dikkat çekmektedir.

4.2.2. İktidar ve Güç Eleştirisi

Şekil 4.2: İktidar ve Güç Eleştirisi

Şekil 2’de paylaşıldığı üzere “İktidar ve güç eleştirisi” teması, analizi yapılan şarkıların %16’sında görülmektedir. Bu tema, toplam 37 şarkıdan 6’sında bulunmaktadır.

Bu kategorideki sanatçıların eserlerine bakıldığında, şarkılarda iktidar ve güç eleştirisi daha çok dolaylı yoldan yapılmıştır. Bu eleştiriler kimi zaman ithamlarla, kimi zaman kinayeli, kimi zaman da toplumsal bellekte geçmişin yansımalarını çağrıştırarak gerçekleşmiştir. Bu eleştiriler adaletsizlik, kamu hizmetlerinin yetersizliği, emek sömürsü ve otoriterlik gibi kavramlara yöneliktir. Nur Yoldaş bu eleştirileri oldukça üstü kapalı yaparken, Selda Bağcan daha açık ifadelerle yapmakta, Cem Karaca ise geçmişten yansımalar kullanarak metoforlar aracılığıyla dile getirmektedir.

Cem Karaca'nın protest müziğin önemli eserlerinden biri olan "Dadaloğlu" şarkısındaki "Hakkımızda devlet etmiş fermanı" sözleri iktidar eleştirisi içermektedir. Emir anlamına da gelen ferman kelimesi, padişahın verdiği uyulması gerekli hükümleri taşıyan yazılı belgelere denilmektedir (<https://sozluk.gov.tr/>). Özellikle ferman kelimesinin kullanılması, otorite eleştirisi içerdiğini düşündürmektedir.

Bu kategori kapsamında yer alan Selda Bağcan'ın "Şaka Maka" şarkı sözleri halk arasında Ozan Emekçi olarak bilinen Ali Haydar Levendiz'e aittir. İşçi ve emekçiler için şiirler yazıp besteler yapan Ozan Emekçi, politik türkülerini nedeniyle cezaevinde yatan sanatçılardan biridir. "Adaletsiz padişaha" sözü ile açık bir iktidar eleştirisi yaptığı ve yönetimi adaletsiz olmakla suçladığı düşünülmektedir. "Seni sömüren gaddara" sözleriyle dönemin işçi ve emekçi sınıfının karşılaştığı "sömürü" ve "zulme" işaret ederek güç eleştirisi yapmaktadır. "Emekçiye çatanlara - Emegini yutanlara" sözleriyle de yine işçi, emekçi ve yoksul hakkının gözetildiği, sermayenin eleştirildiği görülmektedir.

1980 Darbesinden hemen sonra siyasi görüşü sebebiyle yurt dışına giden Melike Demirağ'ın çıkardığı "1979 yılında" isimli 33'lüğü 1980 yılının en çok dinlenen plaklar arasında yer almıştır. Albümde yer alan şarkılar o dönemde yaşanan aksaklıkları, toplumsal adaletsizlikleri eleştirerek, "çarpık siyasi düzeni" sanatın gücüyle aktarmaktadır. Melike Demirağ "Pervari" adlı eserinde "Evvel zaman içinde falan değil 1979 yılında yaşıyoruz - Balta girmemiş ormanlarda falan değil - Türkiye'nin bir ilinde yaşıyoruz - Ve hepsi gerçektir anlattıklarımın yalan değil" sözleriyle kinayeli ve sitemli bir biçimde yaşanan olaylara inanılmasının zor olduğuna dikkat çekerek eleştirmiştir. "1979 yılında, Pervari hala devlete muhtaç" sözleriyle,

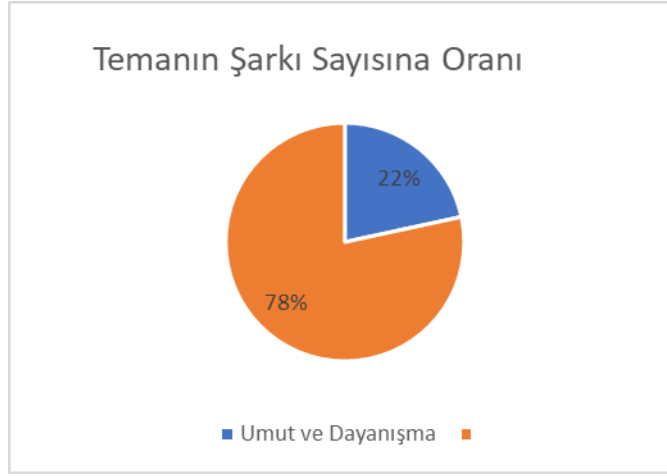
Pervari’yi kamu hizmetlerinden mahrum bıraktığı için iktidarı eleştirdiği düşünülmektedir.

Melike Demirağ’ın “Siirt” adlı eserindeki “Ama 1979 yılında Siirt hala devlete muhtaç” sözleri yine kamu hizmetlerinin yetersiz bulunmasından ötürü iktidarı eleştirmektedir.

Nur Yoldaş’ın “Sultanı Yegâh” adlı şarkısında yer alan “Başlar ay doğarken saltanatı sultan-ı yegâhın” sözleri, mutlakiyetçi ve otoriter bir yönetim anlayışını çağrıştırmaktadır. Zaten Attila İlhan’ın yazdığı, Ergüder Yoldaş’ın bestelediği Sultan-ı Yegâh, 12 Mart darbesine ithafen yazılmış bir eserdir. Ergüder Yoldaş’ın öğrencisi Ercan Çakır, Düşün-ü-yorum dergisinde Deniz Tipigil’e verdiği röportajda Nur Yoldaş ve Ergüder Yoldaş’la birlikte Attila İlhan’ın evine gittiklerinden bahsetmiş ve Attila İlhan’ın şu sözlerini aktarmıştır: “Yaaaa arkadaş, sizdeki nasıl bir cesarettir, nasıl bir yürektir ha! İyi yürek yemişsiniz demek! Böyle bir cesaret! Hem de böyle bir dönemde! Pes! Ben Sultan-ı Yegâh’ı darbeyi eleştirmek için yazmıştım”. Fakat o dönemlerde şiirin darbeye ithafen yazıldığı kimse tarafından anlaşılmamıştır. 1980 yılında en çok dinlenenler listesine giren şarkı önce 45’lik olarak, 1981 yılında ise LP formatında çıkmıştır.

Yüksel Özkasap’ın “Alamanya Gardaşımı Geri Ver” şarkısında yer alan “Bizi garip eden beyler utansın - Haksız padişahın mekanı yansın” sözleriyle açık bir şekilde güç eleştirisi yaptığı düşünülmektedir.

4.2.3. Umut ve Dayanışma

Şekil 4.3: Umut ve Dayanışma

Şekil 3'te, "umut ve dayanışma" temasının şarkıların %22'sinde kullanıldığı görülmektedir. Bu tema analizi yapılan 37 şarkıdan 8'inde yer almaktadır.

Şarkılarda umut ve dayanışma temasının insanları motive ederek, birlik-beraberlik ruhunu güçlendirmek ve mutlu yarınlara olan inancı pekiştirmek için kullanıldığı düşünülmektedir. Sanatın birleştirici gücü, şarkılara bu temalarla yansımaktadır.

Barış Manço, 1971 yılında çıkardığı "Kâtip Arzuhalim" adlı şarkıyı Pir Sultan Abdal'ın şiirinden derlemiştir. Şarkıda "Davullar yine vurulsun, güneş yine iki mızrak boyu yükselsin gün doğusundan - Bitsin artık bu küskünlük kardeşlerim - Uzatalım ellerimizi" sözleriyle dayanışma çağrısı yapmış ve birlik beraberlik arzusunu ifade etmiştir. Barış Manço; sosyal mesajlar içeren, öğretici, birlik beraberlik ve barış vurgusu yaptığı birçok şarkısıyla o dönemde gönüllere taht kuran, sonrasında da hiç unutulmayan sanatçılardan biridir.

Yine Barış Manço'nun "Eğri Eğri Doğru Doğru" şarkısında bulunan "Kimi batı kimi doğu - Kuzey güney hepsi doğru" sözleri coğrafi yönler üzerinden bir çeşit eşitlik ve kapsayıcılık mesajı vermektedir. Farklılıkların bir arada doğru bir bütün oluşturabileceğini ima ederek, birlik vurgusuna zemin hazırladığı düşünülmektedir.

Bu kapsamda öne çıkan Cem Karaca'nın "Kalender" şarkısında yer alan "Aldırma be, kalender - Bu da geçer" sözlerinin umudu ifade ettiği düşünülmektedir. Kötü zamanların zor da olsa geçici olduğuna dair inancı belirtmektedir.

Melike Demirağ'ın "Siirt" adlı eserinde yer alan "Bunlar düzelmeli mutlaka, mutlaka vardır bir yolu diyor dudaklarını ısırarak - Ve her şeye rağmen tükenmiyor yüreğinde mutlu yarınlara inanç" sözleri yaşanan bütün zorluklara rağmen insanın içinde beslediği umuda dikkat çekmektedir. Sözler her şeyin bir çaresinin olduğu düşüncesini desteklemektedir.

Zülfü Livaneli'nin "Umudu Kesme Yurdundan" şarkısı bütün sözleriyle tam bir umut ve dayanışma şarkısıdır. Şarkı aydınlık günlere olan inancı yoğun bir şekilde işlemiştir. Şarkıda sık sık tekrarlanan "Umudu kesme yurdundan" sözleri anlatımı güçlendirmekte ve insanlara umut aşılamaktadır. "Nasıl başlarsa fırtına - Öyle diner birdenbire - Bir ışık parlar yeniden -Karanlıklar arasından" dizeleri her şeyin başladığı gibi biteceğini, hiçbir zorluğun sonsuza kadar sürmeyeceğini, her karanlığın yeniden aydınlığa kavuşacağını vurgulamaktadır. "Kara kışın buzu bile - Sürmedi sonsuza kadar - Bahara döndü sonunda - Filiz sürdü kar altından" sözleri zorlu zamanların geçeceğine dair inancı ifade etmektedir. Kara kışın buzu zorlukları simgelerken, bahar ve filiz yeniden doğuşu ve güzellikleri sembolleştirmektedir.

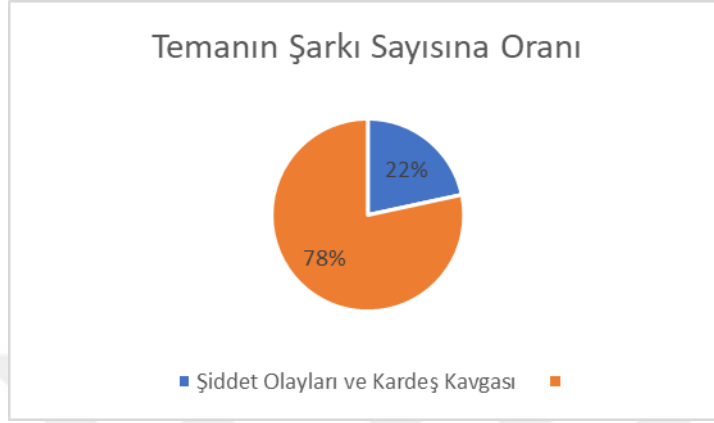
Sadık Gürbüz'ün "Ben Mahpusum Gardaş Abem Candarma" şarkısında yer alan "Bir gün geleceğiz omuz omuza - Halaylar kuracağız ovaya düze - Bu bahar olmazsa gelecek yaza" sözleri geleceğe dair umudu ifade etmektedir. Bu sözlerin, darbe dönemlerinde yaşanan toplumsal ayrımcılığın bir gün sona ereceğini anlatmak istediği düşünülmektedir.

Zülfü Livaneli'nin "Köşeyi Dönerlerin Şarkısı"ndaki "Bu yıl uğursuzum amma - Gün doğmadan neler doğar" sözleri içinde bulunulan duruma rağmen beslenen umut duygusuna ve yarınlara olan inanca dikkat çekmektedir.

Umutsuzluğa kapılmama vurgusuyla öne çıkan Zülfü Livaneli'nin "Kardeşin Duymaz" adlı şarkısında yer alan "Yıkılma bunları gördüğün zaman - Umudu kesip de incinme sakın - Aç yüreğini bir merhabaya" sözleri her şeye rağmen umudunu

yitirmemeyi, ufacık bir ışık dahi olsa onun peşinden gitmeyi ve umut etmeyi öğütlemektedir.

4.2.4. Şiddet Olayları ve Kardeş Kavgası

Şekil 4.4: Şiddet Olayları ve Kardeş Kavgası

Şekil 4'te, şarkılarda toplam 8 kez kullanılan “şiddet olayları ve kardeş kavgası” temasının yüzdelik pasta dilimi grafiği verilmiştir. Grafikte, bu temanın, şarkılarda %22 oranında kullanıldığı görülmektedir.

Darbe dönemlerinin belki de en çok üzerine düşülen konuları yaşanan şiddet olayları ve kardeş kavgalarıdır. Hatta kardeş kavgaları ve şiddet olayları üç darbe için de ortak sebep olarak gösterilmiştir. Bu temalar kimi zaman sokaklarda iktidarı protesto etmek için söylenen marşlarda, kimi zaman toplumsal eleştiri yapmak için şarkılarda, kimi zaman da yaşananlara dair üzüntüyü ifade etmek için ağıtlarda karşımıza çıkmaktadır. Bu temaları içeren şarkıların ilgili kısımları aşağıda verilmiştir.

Feyzullah Çınar'ın 1979 yılında LP formatında çıkardığı “Hu Dost” plağında yer alan “Maraş'a Ağıt” adlı eserin sözleri Mihneti mahlasıyla bilinen Vehbi Polat isimli halk ozanına aittir. 1980 Darbesine zemin hazırlayan Maraş Olaylarını konu alan bu şarkı o dönemlerde yaşanan şiddet olaylarını ve yaşanan acıları anlatmaktadır. “Kardeş kardeşine bombalar atar” sözleri kardeş kavgalarına atıfta bulunmaktadır. Yine aynı eserde yer alan “Nasırlı elleri kana bulaşır” ve “Karnından vurulmuş fıstıyı kanlı” gibi sözler de şiddet olaylarını ifade etmektedir. Feyzullah Çınar'ın bu eserine konu olan Maraş Olayları tam da darbe öncesi toplumsal fay hatlarını derinleştirmiş ve olaylar çığ gibi büyümüştür.

Behiye Aksoy'un "Olur mu Böyle Olur mu" adlı şarkısında yer alan "Olur mu böyle olur mu - Kardeş kardeşi vurur mu" sözleri darbe dönemlerinde sıkça kullanılan "kardeş kavgası"na dikkat çekmektedir. 555K Olayı olarak bilinen, 1960 yılının 5 Mayıs günü saat 5'te Kızılay'da toplanan sol görüşlü öğrenciler o gün, bu marşı hep bir ağızdan söyleyerek Menderes hükümetini protesto etmişlerdi. 27 Mayıs darbesinden hemen sonra ise Behiye Aksoy şarkıyı plağa kaydetmiş ve özellikle darbe taraftarı kişiler tarafından dillere dolanan, orduya övgüler de içeren bir şarkı haline gelmiştir.

Toplumsal eleştiri niteliğindeki sözlerle öne çıkan Barış Manço'nun "Kâtip Arzuhalim" şarkısında "Küçük büyüğü saymaz olmuş - Kardeş kardeşe küsmüş" sözleriyle kardeş kavgalarına dikkat çekmiş ve bu duruma eleştirel yaklaşmıştır.

Cem Karaca'nın "Dadaloğlu" adlı şarkısındaki "Belimizde kılıcımız kirmani - Taşı deler mızrağımın temrani" sözlerinde bulunan "kılıç" ve "mızrak" şiddet ögesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine aynı şarkıda yer alan "Dadaloğlum bir gün kavgı kurur - Öter tüfek davlumbazlar vurulur - Nice koç yiğitler yere serilir" sözleri de çatışma ve şiddet olaylarını ifade etmektedir.

Fikret Kızılok'un "Vurulmuşum" şarkısında bulunan "Vurulmuşum, dağların kuytuluk bir boğazında" ve "Vurulmuşum, yatarım kanlı, upuzun" sözleri şiddet olaylarına dikkat çekmektedir. Yine aynı şarkıda yer alan "Gül memeler değil bu - Domdom kurşunu - Paramparça ağzımdaki" sözleri de şiddet olaylarını ifade etmektedir. TDK'ya göre baş tarafı haç biçimi çentilmiş, çarptığı yerde tehlikeli yaralar açan bir tür tüfek kurşunu olan "domdom" kelimesinin de şiddeti çağrıştırdığı düşünülmektedir.

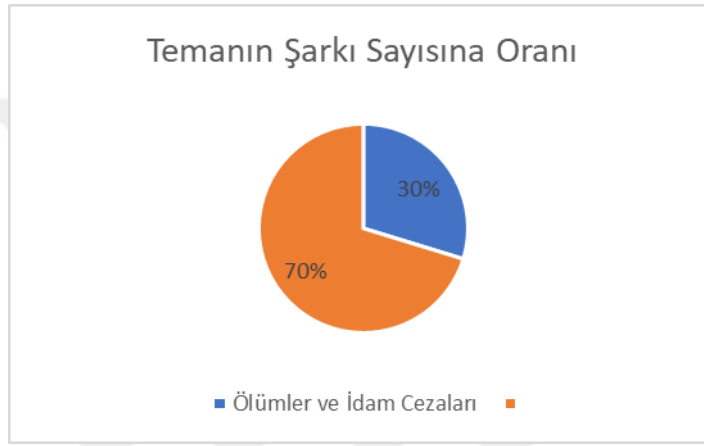
Melike Demirağ'ın "Pervari" isimli eserinde yer alan "Bitmez tükenmez bir kan davası - Pervari yaylaları ateş ve barut kokar" sözleri, aynı köydeki aileler arasında yaşanan düşmanlığa ve Siirt'in bir ilçesi olan Pervari'de yaşanan şiddet olaylarına dikkat çekmektedir.

Zülfü Livaneli'nin "Düşe Kalka Yollarda" adlı eserindeki "Söz söyleyen dillere, kalem tutan ellere - Gün akşama değerken kan bulaştı güllere" sözleri darbe dönemlerindeki

siyasi baskı ve şiddet olaylarını çağrıştırmaktadır. Sözlerde geçen güllere kanın bulaşması “şiddet” temasını akla getirmektedir. O dönemlerde tutuklanan, şiddet gören gazeteci, yazar ve akademisyenlerin “kalem tutan eller” olarak nitelendirildiği düşünülmektedir.

Yine Zülfü Livaneli’nin “Dağlara Küstüm” adlı şarkısında yer alan “Kan gölü içinde bunaldım kaldım” dizesiyle şiddet olaylarına dikkat çektiği düşünülmektedir.

4.2.5. Ölüm ve İdam Cezaları

Şekil 4.5: Ölüm ve İdam Cezaları

Şekil 5’te, şarkıların %30’unda “ölüm ve idam cezaları” temasının kullanıldığı görülmektedir. Bu oran, analizi yapılan 37 şarkıdan 11’inde bu temanın kullanıldığına işaret etmektedir.

Darbe dönemlerinde birçok kişi çatışmalarda, suikastlarla ya da idam cezalarıyla yaşamını yitirmiştir. Ayrıca o dönemlerde yaşanan ekonomik zorluklar ve kamu hizmetlerindeki yetersizlikler de bebek ölümlerine sebep olmuştur. Bu temalar daha çok ecelsiz ya da zamansız ölümler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu temaları içeren şarkıların ilgili kısımları nitel analizleriyle aşağıda yer almaktadır.

Cem Karaca’nın “Dadaloğlu” şarkısında yer alan “Nice koç yiğitler yere serilir - Ölen ölür kalan sağlar sağlar bizimdir” sözlerinin, darbe dönemlerinde siyasi sebeplerden dolayı hayatını yitiren gençler için söylendiği düşünülmektedir. Fakat bu ölümlere rağmen kalan sağlarla mücadeleye devam edileceği de belirtilmektedir.

Ahmet Arif'in ağıt olarak yazdım dediği "33 Kurşun" adlı şiirinden bestelenen Fikret Kızılok'un "Vurulmuşum" adlı parçasında yer alan "Vurulmuşum, yatarım kanlı, upuzun" sözlerinde geçen vurulmak kelimesi ölümü çağrıştırmakta, "Canımı alırlar ecelsiz, sığdıramam kitaplara" mısrasında ise siyasi sebeplerle yaşanan ecelsiz ve zamansız ölümlerden bahsedilmekte, yaşananlar için kelimelerin dahi yetersiz olduğu ve tarifinin mümkün olmadığı belirtilmektedir. Ayrıca bu şarkının bütün ecelsiz, zamansız ve haksız ölümler için bir ağıt niteliği taşıdığı düşünülmektedir.

Protest müzikleriyle öne çıkan Cem Karaca'nın "Acı Doktor" adlı şarkısındaki "Öldürür beni bu veba" sözleriyle ekonomik zorluklar nedeniyle tedavi göremeyen insanların ölümlerine atıfta bulunduğu düşünülmektedir. Şarkı imkansızlıklardan dolayı tedavi için doktora yalvaran bir kişinin dilinden aktarılmaktadır.

Melike Demirağ'ın "Pervari" adlı eserinde bulunan "100 bebekten 15'inin daha kundağı açılmadan - Daha ana sütüne doymadan ölüp gittiği" ve "Yani milyonlarca minik ölümün günahını taşıyoruz" dizeleri, yeterli sağlık hizmeti alamadığı için yaşanan bebek ölümlerine dikkat çekmektedir. Bebek ölümleri oranının yüksekliğine dikkat çekerek sitem etmekte ve duyulan suçluluğu ifade etmektedir.

Selda Bağcan'ın "Mahpushane İçinde Mermerden Direk" şarkısında yer alan "İdam cezalarına dayanmaz yürek, uy aman" sözleri Türkiye'de darbe dönemlerinde yaşanan idam cezalarına vurgu yaptığı ve bu cezaların insanlar üzerindeki psikolojik etkilerine dikkat çektiği düşünülmektedir.

Eleştirel şarkılarıyla bilinen Melike Demirağ'ın "Bu Çocuk Ölecek" adlı eserinde yer alan "Bu çocuk, bu çocuk ölüyor, ölecek" ve "Alnının yazısı böyleymiş denecek - Yazıyı Tanrı mı yazıyor, bizler mi yoksa?" sözlerinde "ihmal ve imkansızlık" sebepli çocuk ölümlerinden bahsettiği düşünülmektedir. Ölümün normal şartlarda kader olduğunu, fakat sağlık hizmetlerindeki yetersizliklerden dolayı yaşanan ölümlerin kader olmadığını ifade ettiği ve ecelsiz ölümlere dikkat çektiği düşünülmektedir.

Feyzullah Çınar'ın "Maraş'a Ağıt" adlı parçasındaki "Yiğitleri kurşunlanmış analar" ve "Bir ana can vermiş sokakta yatar" sözleri Maraş olaylarında yiten hayatları, siyasi sebeplerle gerçekleşen ölümleri anlatmaktadır. "Körpecik fidanlar kuruyup solar"

dizesi genç yaşta ölenleri ifade etmektedir. Maraş olayları yüzden fazla kişinin öldüğü toplumsal hafızaya kazınmış tarihin acı olaylarından biridir. Bu yüzden şarkılara, filmlere, araştırmalara konu olmaktadır.

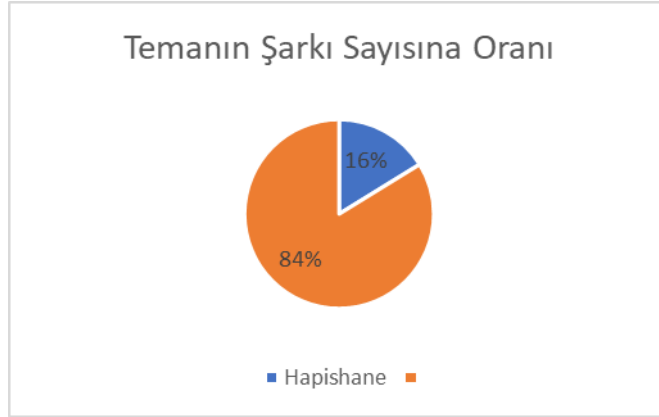
Sadık Gürbüz'ün “Ben Mahpusum Gardaş Abem Candarma” şarkısında yer alan “Ağıt yakmaylan da soğur mu yürek” dizesinde geçen “ağıt” kelimesinin ölünün ardından söylenen sözü ifade etmesinden ötürü ölüm temasını çağrıştırmaktadır. Sözler ölüm sebepli yaşanan acının dinmeyişi ifade etmektedir.

Sözleri Yağmur Atsız'a ait olan, Zülfü Livaneli'nin “Günlerimiz” adlı şarkısında bulunan “Mezar taşlarından suskun”, “Cenaze törenlerinde” ve “Ölen arkadaşlar gibi” dizelerin, 1980 darbesi döneminde yaşanan siyasi ölümleri ifade ettiği düşünülmektedir.

Zülfü Livaneli'nin “Köşeyi Dönenlerin Şarkısı” adlı eserindeki “Kimliği belirsizler mi?- Kurşun sıkan üstünüze” sözleri darbe dönemlerinde yaşanan faili meçhul cinayetleri ifade ettiği düşünülmektedir. Kimliği belirsiz ifadesi, ‘kimin yaptığı belli olmayan’ anlamında kullanılan faili meçhul ifadesini karşılamaktadır.

Bu kapsamda öne çıkan “Dağlara Küstüm” şarkısındaki “Kan gölü içinde bunaldım kaldım - Yetiş ya erenler canımdan oldum” sözleriyle Zülfü Livaneli'nin ölümü ifade ettiği düşünülmektedir. Bu sözlerde geçen canından olmak ifadesi, insanın hem kendi canından olmasını, yani ölmesini hem de kelime oyunu yaparak “canım” hitap şekliyle sevdiği birinin ölmesini de ifade edebilmektedir. Bu şarkı dillere dolanan protest müziğin önemli eserlerindendir.

4.2.6. Hapishane

Şekil 4.6: Hapishane

Şekil 6’da, şarkıların %16’sında “hapishane” temasının kullanıldığı görülmektedir. Bu oran, 37 şarkının 6’sında “hapishane” temasının kullanıldığını göstermektedir.

Darbe dönemlerinde birçok kişi siyasi sebeplerden dolayı yargılanmış ve hüküm giymiştir. Hapishane teması şarkılarda mahpushane, mahpusluk, tutsaklık, zindan, demir parmaklık gibi değişik kavramlarla karşımıza çıkmaktadır. Hapishane teması şarkılarda genellikle ana tema olarak karşımıza çıkmıştır. Şarkılar genel olarak hapishanenin zorluklarını, hapishanede yaşanan duygusal acıları ve çaresizliği anlatmaktadır.

Cem Karaca’nın Kardeşlar grubuyla 1970 yılında çıkan 45’liğinde yer alan “Kalender” isimli şarkısı siyasi belirsizliklerin ve toplumsal gerilimin yoğun olduğu o yıllardaki hapishane zorluklarını anlatmış, özgürlüğe olan özlemi vurgulamıştır. Şarkıda geçen “Soğuk demir gölgesi parmaklıkların - Düşer malta taşlarına - Ağır demir kapılar acımasız kapanır - Mapushane akşamlarına” sözleri hapishane temasını oldukça somut ve güçlü imgelerle işlemektedir. Yine aynı şarkıda yer alan “Yüreğin alaz alaz yanar tutsaklığında” ve “O özgür günlerimin pembe yeşil sevgisi - Bir yas olur kapkara” dizeleri ise tutsaklığın yarattığı psikolojik zorluğu ve özgürlüğe duyulan özlemi ifade etmektedir.

Türk halk müziği ve protest müziğin öncülerinden biri olan Selda Bağcan’ın müzik hayatına başladığı 1971 yılındaki ilk plaklarından birinin B yüzünde yer alan “Mapushanelere Güneş Doğmuyor” şarkısı hapishane hayatının zorluklarını

anlatmaktadır. Şarkı sözleri, bozkırın tezenesi olarak anılan Türk halk ozanı Neşet Ertaş tarafından kaleme alınmıştır. Şarkı, hapishanelerde yaşanan yalnızlık duygusunu etkili bir şekilde vurgulamaktadır. Türkiye’de darbe dönemlerinde artan siyasi gerilimler, öğrenci hareketleri, işçi grevleri ve bunlara karşı yapılan “sert” müdahaleler sonucu birçok insan tutuklanmıştır. Bu şarkının patladığı sırada sol hareketin en önemli isimlerinden biri olan Deniz Gezmiş ve onun arkadaşları da cezaevindedir. Şarkıdaki “Mapushanelere güneş doğmuyor” dizesinin hapishanelerdeki zorluğu ve umutsuzluğu ifade ettiği düşünülmektedir. “Geçiyor bu ömrüm de gün doluyor - Eşim dostum hiç yanıma gelmiyor” mısraları hapishanede yaşanan çaresiz bekleyişi ve yalnızlık hissini anlatmaktadır. “Yok mu hapishane - Beni arayan” sözleri ise mahkumların yaşadığı unutulmuşluk ve yalnızlık duygularını çağrıştırmaktadır.

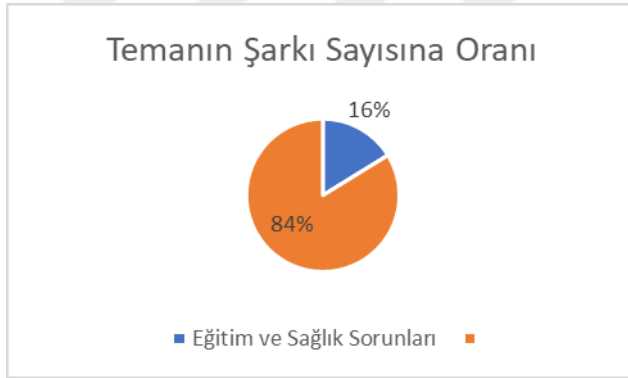
Selda Bağcan’ın “Mapushane İçinde Mermerden Direk” şarkısı hapishane temasını güçlü bir şekilde işlemektedir. Şarkıda yer alan “Mapushane içinde döner döner ağlarım” ve “Demir de parmaklıklar a canım bakar bakar ağlarım” dizelerinde mahkumların yaşadığı duygusal acının ifade edildiği düşünülmektedir. “Böyle de düştüm zindana bakar bakar ağlarım” ve “Nasıl da etsem bir kurtulsam gardiyanın dilinden” dizelerinde ise “zindan”, “gardiyan” gibi kelimeler kullanılarak anlatım ve duygu güçlendirilmiştir. “Kiminin anası ağlar kimine kızlar uy aman” sözleri mahkumların ardında bıraktıkları insanların hüznünü ifade etmektedir.

Siyasi sebeplerle hayatının belli dönemlerinde mahkûm ve sürgün edilen Enver Gökçe’nin sözlerini yazdığı, Selda Bağcan’ın seslendirdiği “Görüş Günü” adlı şarkıda yer alan “Bugün görüş günümüz – Dost kardeş bir arada” sözleri hapishanedeki görüş günlerinin öneminden bahsetmektedir. “Telden tele mendil salla - El salla, merhaba” dizeleri, mahkum ile ziyaretçiler arasında fiziksel engelleri anlattığı düşünülmektedir.

Sadık Gürbüz’ün “Ben Mahpusum Gardaş Abem Candarma” şarkısında yer alan “Yokuştan indim de elim kelepçe - Kelepçe dediğin demirden pençe” sözlerinin o dönemdeki tutuklamaları ifade ettiği, kelepçenin demirden pençeye benzetilmesinde ise işkence olaylarına ve baskıların katılığına vurgu yapıldığı düşünülmektedir. “Etrafım duvar da içerim bahçe” sözleri tutsak da olsa içindeki umuda dikkat çekmektedir.

Zülfü Livaneli'nin "Yiğidim Aslanım" adlı eserinde yer alan "Demirden döşeği taştan sedirler" sözleri hapishane koşullarının zorluğunu anlattığı düşünülmektedir. "On üç yıl hapiste derman kalır mı" sözleri de hapishanede yaşanan umutsuzluk duygusunu belirtmektedir. Bu şarkı Bedri Rahmi Eyüpoğlu'nun Nazım Hikmet için yazdığı "Zindanı Taştan Oyarlar" adlı şiirinden bestelemiştir. Bedri Rahmi'nin yakın arkadaşı Nazım Hikmet tutuklanır. Önce Çankırı'da yatan Nazım Hikmet sağlık problemleri yaşayınca Bursa'ya nakil edilir. Nazım Hikmet, Bursa Cezaevi'ndeki zamanlarını "Yatar Bursa Kalesinde" adlı şiirinde anlatmıştır. Bedri Rahmi, Zindanı Taştan Oyarlar şiirinde Nazım Hikmet'in bu şiirine de atıfta bulunmuştur. Nazım şiirinde şöyle der: "Memleket toprağındadır kökü - Bedreddin gibi taşır yükü - Yatar Bursa kalesinde." Arkadaşı Bedri Rahmi ise şöyle atıfta bulunmuştur: "Sana kökü dışarda diyenlerin kökleri kurusun - Kurusun murdar ilikleri dilleri çürüsün - Şiirin gökyüzü gibi herkesin - Sen Kızılırmak kadar bizimsin." Nazım Hikmet'e yazılmış olan bu şiir, bazı kısımları alınarak Livaneli tarafından bestelenince tarih boyunca birçok kişiye ithaf edilmiş ve o kişilerle yeni anlamlar kazanmıştır.

4.2.7. Eğitim ve Sağlık Sorunları

Şekil 4.7: Eğitim ve Sağlık Sorunları

Şekil 7'de, "eğitim ve sağlık sorunları" temasının kullanım sayısının yüzdelik oranı yer almaktadır. Şekle baktığımızda şarkıların %16'sında bu temanın kullanıldığı görülmektedir.

Eğitim ve sağlık sorunları şarkılarda daha çok kırsal kesimlerde yaşanan bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden analizi yapılan şarkılarda eğitim ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği eleştirilmiş ve yaşanan çaresizlikler ifade edilmiştir. Analizi

yapılan şarkılarda eğitim ve sağlık sorunları teması ana tema olarak karşımızda çıkmaktadır.

Cem Karaca'nın Kardaşlar grubuyla birlikte 1971 yılında çıkardığı “Acı Doktor” isimli 45’liği, o dönemin aksaklıklarını konu almış ve en çok dinlenenler listesinde ilk sıralara yerleşmiştir. Sözlerini Âşık Mahsuni Şerifin yazdığı bu şarkı gerçek bir hikâyeden esinlenmiştir. Mahsuni askerdeyken oğlu Emrah hastalanmış, Mahsuni’nin eşi ve babası ateşler içerisindeki Emrah’ı Berçenek köyünden iki çocuk doktorunun bulunduğu Elbistan’daki hastaneye yetiştirmiştir. Fakat köyünde ağaya ırgat olarak çalışan Mahsuni’nin babası Zeynel, doktorlar tarafından pek iyi karşılanmamıştır. 1964 yılında yaşanan bu olay, mektupla Mahsuni’ye bildirilmiş ve işte “Acı Doktor” şarkısı yaşanan bu olayı anlatmak üzere Mahsuni tarafından kaleme alınmıştır. Gerçek yaşanmış bir olayı anlatan bu şarkıyı seslendiren Cem Karaca, dönemin aksaklıklarını, sağlık sistemindeki “yozlaşma”yı, ekonomik sıkıntılar içindeki halkın çaresizliğini ve sade bir vatandaş olmanın zorluklarını anlatmıştır. “Çok uzaktan yaya geldim - Acı doktor bak bebeğe” sözleri her yerde sağlık hizmeti veren kurumların olmadığını ifade etmektedir. “Yağsız bulgur benim aşım - Akıttım gözümde yaşı - Bir şey değil vatandaşım - Acı doktor bak bebeğe” sözleriyle yoksul vatandaşın düştüğü duruma ve her insanın eşit düzeyde ulaşması gereken haklardan biri olan sağlık hakkına ulaşma konusundaki adaletsizliklere dikkat çektiği düşünülmektedir.

Melike Demirağ’a ait “1979 Yılında” isimli plakta yer alan eserler, genel olarak kamu hizmetlerinin yetersizliğini, o dönemde yaşanan aksaklıkları ve toplumsal adaletsizlikleri konu almaktadır. Dönemin atmosferini anlamak açısından önemli albümlerden biridir. Albümde bulunan “Pervari” adlı eserinde bulunan “Pervari’de sağlık ocağı var - Adına bakıp da aldanmayın - Sağlık ocağı dediğim – Yan yana dizilmiş boş odalardır - Odalarda cirit atar fareler - Bahçesinde bebeler dolaşır, yarı tok, yarı aç - Pervari’de sağlık ocağı var - Var ama, ne bir paket pamuk bulunur, ne doktor, ne ilaç - 1979 yılında, Pervari hala devlete muhtaç...” dizelerinde Pervari ilçesindeki yaşam şartlarının zorluğundan bahsedilmektedir. Aynı zamanda bölge halkının yeterli hizmeti alamadığı ve sağlık sisteminde aksaklıklar olduğu ifade edilmektedir.

Melike Demirağ, aynı albümündeki “Siirt” adlı eserinde, kırsal hayattaki sağlık altyapısındaki yetersizliği eleştirmektedir. Eserde yer alan “Doksan kilometre kadardır Siirt’e Pervari - Yol kötü, yol bozuk, yapılacak - Otomobille üç buçuk saatte gidiliyor, at sırtında bir günde ancak - Bebek hastadır bebek alev alev yanar, çaresiz Siirt’e varılacak” dizeleri ilçelerde sağlık hizmeti olmadığını, bölge yollarının bozuk olduğunu ve şehre gitmenin zorluklarını ifade etmektedir. “Siirt’te devlet hastanesi var - Allah zeval vermesin millete devlete - Her şey tamam da doktoru yok - Bir tek gencecik pratisyen hekim dolaşır bomboş koridorlarda bir başına” sözleri ise kırsal yaşamda temel hizmetlere dahi ulaşamamasından, hastanelerdeki hekim eksikliğinden bahsetmektedir. Bu parça, o dönemde yaşanan aksaklıkları konu alan, protest öğeler içeren eserlerdendir.

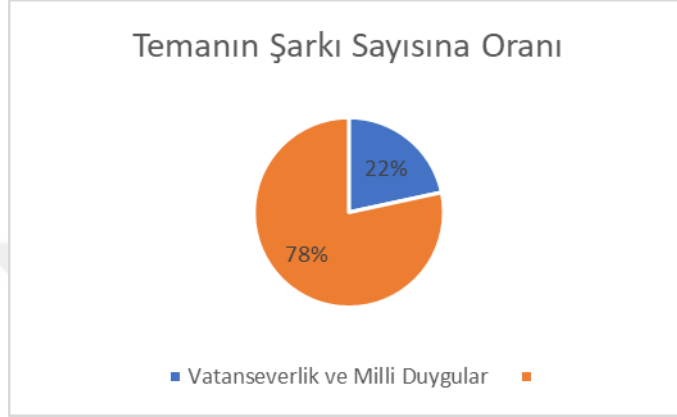
Bu kapsamda öne çıkan Melike Demirağ’ın “Ne Zaman” adlı eserinde yer alan “Veya okul bulamıyoruz çocuğumuzu okutacak - Ve vergiydi-sigortaydı kesilince üç kuruş kalmıyor elimize - Veya horlanarak kovuldukça hastane kapısından” sözleriyle eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşmanın güçlüğünden, sosyal devlet anlayışının eksikliğinden ve halkın çaresizliğinden bahsedilmektedir.

Melike Demirağ’ın “Bu Çocuk Ölecek” eserindeki “Bunca derde nasıl derman bulurum? – Dört yüz bin can bir doktora emanet” dizeleri yeterince hastane ve doktorun olmayışına, sağlık hizmetindeki eksikliklere dikkat çekmektedir. “Allah’ım, bu bebek gidiyor, gidecek - Alnının yazısı böyleymiş” denecek - Yazıyı Tanrı mı yazıyor, bizler mi yoksa?” sözleri, toplumsal sorunlara “kader” vurgusuyla dikkat çekmektedir.

Yine Melike Demirağ’ın “Dünyanın En Acıklı Güldürüsü” isimli eseri dönemin atmosferini ironik bir dille eleştirmektedir. “Pervari yaylalarında hastalandım, yatağa düştüm - Eğer İstanbul’dan ilaç yetişmeseydi hemen - Eğer yargıç bana evinde bakmasaydı - Subaylar her gün yemek yollamasa kantinden - Bir de genç ebenin şırıngası olmasaydı - Ne siz bu şarkıyı dinliyordunuz şimdi - Ne de ben vardım dünya yüzünde” sözleri Pervani’de hastalanıp yatağa düştüğünü ve İstanbul’dan ilaç yetiştirildiğini, yargıcın evinde bakıldığını, ebenin iğne yaptığını, subayların kantinden yemek gönderdiğini anlatarak o köyde yaşayan herkes gibi “Allah’a emanet” yaşadığını anlatmaktadır. Kamu hizmetinin olmadığını, bireysel yardımlarla işleyen

bir sistemin olduğunu iddia etmektedir. “Dedim ya ne ilaç var Pervari’de, ne doktor var - Ama televizyon vardı kaldığım evde - Ve televizyonda reklamlar” sözleri, temel ihtiyaçların, sosyal hizmetlerin eksikliğine ve ekonomik sıkıntılara rağmen halkın tüketime “özendirilmesini” eleştirmektedir.

4.2.8. Vatanseverlik ve Milli Duygular

Şekil 4.8: Vatanseverlik ve Milli Duygular

Şekil 8’de “vatanseverlik ve milli duygular” temasının kullanım oranı yüzdelik olarak verilmektedir. Şekilden, bu temanın şarkıların %22’sinde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu oran, analizi yapılan 37 şarkıdan 8’inde bu temanın kullanıldığına işaret etmektedir.

Vatanseverlik ve milli duygular, özellikle darbelerden hemen sonra halkta milliyetçi duygular uyandırmak için kullanılan şarkılarda ana tema olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer şarkılarda ise daha çok alt tema olarak, memleket sevgisini ifade ederek kullanılmıştır. Bu temaların kullanıldığı şarkıların ilgili kısımları nitel analizleriyle birlikte aşağıda yer almaktadır.

Behiye Aksoy’un 1960 darbesinden hemen sonra çıkardığı plağında yer alan “Olur mu Böyle Olur mu?” isimli parça Plevne Marşı’nın değiştirilerek döneme uyarlanmış halidir.

Bu parça Osmanlı-Rus Savaşı’na ve Osman Paşa’nın Plevne’deki direnişine atıfta bulunarak, kahramanlık, bağımsızlık ve milli duyguları yansıtır. 1960 darbesi sonrasında popüler hale gelerek, halkın milli birlik ve mücadele ruhunu canlandırmaya yönelik olduğu düşünülmektedir. “Yaşa büyük Türk milleti - Ordunla sen binler yaşa

- Ey kahraman Türk ordusu - Helal olsun zafer sana” sözlerinde Türk ordusuna yapılan övgülerle, orduya olan bağlılık ve güven ifade edilmiştir. Bu parça, o dönemin siyasi ikliminde, özellikle milliyetçi duygularla halkın bağımsızlık ve hürriyet arayışının temsili niteliğindedir.

Behiye Aksoy’un yine aynı plakta yer alan “Zafer Yolları” adlı şarkısı, darbe sonrası rejime dair halkın beslediği umut ve milliyetçi duyguları besleyen bir eserdir. Eserde yer alan “zafer yolları”, “davullar çalsın”, “şahlanıyor” gibi söylemlerin halkın duygularını harekete geçirerek, orduya duyulan güveni vurguladığı düşünülmektedir. “Davullar çalsınlar, aman - Aman da ceng-i ceng-i de harbiyi - Görünüyor yandım aman bize zafer yolları” sözlerinin milli duyguları harekete geçirmeyi amaçladığı düşünülmektedir. Şarkıda ordunun gücünü pekiştirmek ve askere destek sağlamak için toplumsal coşkuyu yaratmaya yönelik ifadeler olduğu düşünülmektedir.

Barış Manço’nun “Kâtip Arzuhalim” adlı şarkısında yer alan “Kara kara bulutlar dolaşmış bu cennet vatan üzerinde” dizesinde geçen “cennet vatan” benzetmesi vatan sevgisine dikkat çekmektedir. “Ozan Ardahan’dan Kırkpınar’a dolaşsın anlatsın Karacaoğlu’nı, Pir Sultan Abdal’ı, Köroğlu’nu - Davullar yine vurulsun güneş yine iki mızrak boyu yükselsin gün doğusundan” sözleriyle kültürel aidiyeti temsil eden halk ozanları ve tarihsel figürlere referans vererek, kültürel kimliğe bağlılığı ve milli duyguları ifade ettiği düşünülmektedir.

Yine Barış Manço’nun “Eğri Eğri Doğru Doğru” şarkısında yer alan “Barış demek toprak demek” sözlerinde geçen “toprak” kelimesi vatan anlamında da kullanıldığı için dolaylı yoldan milli duyguları vurguladığı düşünülmektedir. Şarkıda geçen “Barış” hem aşık geleneğinde sıklıkla yer alan son dörtlükte mahlas kullanımına hem de milli birliğe işaret etmektedir.

Hasan Mutlucan’ın 1973 yılında LP formatında çıkardığı Kahramanlık Türküleri adlı plakta yer alan türküler, 1974 yılında gerçekleşen Kıbrıs Barış Harekâtı’nın simge türküler olmuş ve askeri araçlar adaya o türkülerle çıkmıştır. Kıbrıs Barış Harekâtının bir parçası olan Hasan Mutlucan, 1980 darbesinden sonra ise TRT’de izni olmadan yayınlanan türküler sebebiyle, hiç istemediği halde darbe sanatçısı olarak anılmıştır. Darbe günü TRT spikeri Murat Mercan’ın okuduğu bildiri ile darbe yapıldığı

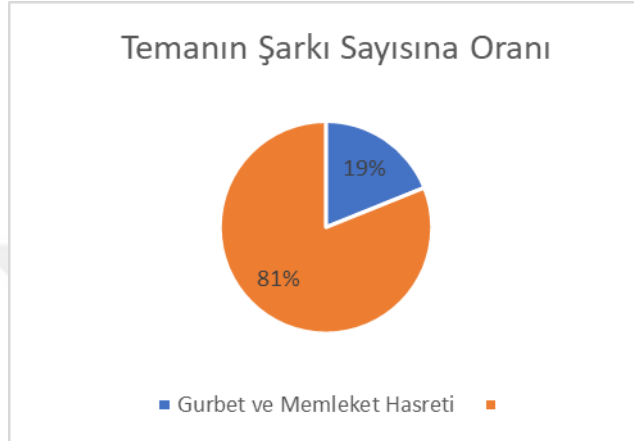
duyurulmuş ve hemen ardından Hasan Mutlucan'ın kahramanlık türküleri çalmaya başlamıştır (Keskin ve Akın, 2020). Bu türkülerle darbenin bir kahramanlık gibi gösterilmeye çalışıldığı düşünülmüştür. İdamlar, tutuklamalar ve işkenceler devam ederken TRT'de kahramanlık türkülerinin çalınması Hasan Mutlucan'ın da halkın tepkisini çekmesine sebep olmuştur (ByAlada: 2023). Fakat Hasan Mutlucan yıllar sonra rahatsızlığını şöyle dile getirmiştir: "Dehşetli bozuluyorum. Çünkü darbe sanatçısı değilim. Halit Kıvanç attı bu sıfatı ortaya. Sanki bütün millet, hislerinin tercümanymış gibi kabul etti. Kahramanlık türküleri insanlara tesir eden bir şeydi. Hissiyatlarına tesir ettim ki beni beğendiler. Ama yukarı kademelerden bazı kişiler beni maalesef kullandılar. Propaganda, reklam vasıtası yaptılar. Faşistlere mal etmek istediler, o türkülerden soğuttular beni. Ben kimsenin adamı değilim, halka türküler okuyan biriyim, o türküler ecdadımın kahramanlık öykülerini anlatan menkıbelerdi. Daha fazla konuşmak istemiyorum. Hissiyatıma kapılabiliyorum. Küskünüm efendim (Terzi: 2006)." Kendisini sosyal demokrat olarak tanımlayan Hasan Mutlucan'ın hafızalara kazınan "Yine de Şahlanıyor" şarkısı, o dönemin siyasi ikliminde, askeri kahramanlık, mücadele ve vatanseverlik temalarıyla askeri darbeyi meşrulaştıran bir söylem gibi algılanmıştır. Halkın askeri yönetimi desteklemesi için darbeyi gerçekleştirenler tarafından kullanılan (ByAlada: 2023) türküde "Yine de şahlanıyor aman – Kolbaşının, kır atı – Görünüyor bize sefer yolları" sözleriyle başlayan kısım askeri bir seferin gerekliliğini, milli birlik ve beraberliği çağrıştırmaktadır. "Davullar çalsınlar" sözleri bir zafer kutlamasını ifade etmektedir. "Sefersiz olmaz aman er evlatları – Görünüyor yandım bize zafer yolları" sözleri ise askeri müdahaleyi bir direniş ve kurtuluş yolu olarak öne çıkartmaktadır. Bu türküyle insanların milli duygularının ve askeri yönetimin otoritesinin pekiştirmek istendiği düşünülmektedir.

Gurbette yaşayan Derdi Yoklar grubunun "Alman Markı" şarkısında yer alan "Hasret kaldık memleketin tozuna" sözleri vatan sevgisini ifade etmektedir. Şarkının ana teması "gurbet" olsa da memleket hasreti üzerinden vatanseverlik de dikkat çekmektedir.

Zülfü Livaneli'nin "Umudu Kesme Yurdundan" adlı şarkısındaki "Umudu kesme yurdundan" ifadesinin vatan sevgisini ve zor şartlar altında bile ülkeye olan bağlılığı dile getirdiği düşünülmektedir.

Yüksel Özkasap'ın "Alamanya Gardasını Geri Ver" şarkısında yer alan "Anadolu fukaranın anası" sözleri Anadolu'yu ana gibi niteleyerek vatana olan bağlılığı ifade ettiği düşünülmektedir. Yine aynı şarkıda tekrarlanan "Dön gayrı Anadolu'ya" sözleri de vatan sevgisine dikkat çekerek aidiyet duygusunu belirtmektedir.

4.2.9. Gurbet ve Memleket Hasreti

Şekil 4.9: Gurbet ve Memleket Hasreti

Şekil 9'da bulunan bilgilere baktığımızda "gurbet ve memleket hasreti" teması, şarkıların%19'unda görülmektedir. 37 şarkıdan 7'sinde kullanılan bu şarkının analizleri aşağıda paylaşılmıştır.

Darbe dönemlerindeki siyasi iklim ve baskılar birçok insanın ülkeyi terk etmesine sebep olmuştur. O zamanlarda yaşanan sürgünler de göz ardı edilmemelidir. O dönemlerde birçok kişinin hayatını ve kariyerini etkileyen sürgünler yaşanmıştır (32.Gün: 2018). Bunların yanı sıra ekonomik sebeplerle de birçok kişi çalışmak için gurbete, özellikle Almanya'ya gitmek zorunda kalmıştır(Acar, 2023). Yani darbe dönemlerinde siyasi sebeplerden ötürü zorunlu göçler, ekonomik sebeplerden ötürü de işçi göçleri yaşanmıştır. Gurbet teması, şarkılarda daha çok yoksul halkın işçi göçüne işaret ederken; memleket hasreti ise sürgün ya da zorunlu göç diye ifade edilen gurbete işaret etmektedir. Fakat bunlar şarkılarda iç içe geçmiş kavramlar olduğu için tek başlık altında analizleri yapılmıştır. Gurbet ve memleket hasreti şarkıların çoğunda ana tema olarak karşımıza çıkmakta ve genellikle şarkı başlıkları da temanın anlamını içermekte ya da direkt olarak temayı kullanmaktadır.

3 Hür-El grubunun 1970 yılında çıkardığı 45’liğinde yer alan “Gurbet Türküsü” memleket hasreti, ayrılık acısı, yalnızlık duygularını gurbet teması ile ele alan bir şarkıdır. Bu şarkı o yıllarda ülkesinden uzakta yaşayan insanların sesi olma niteliğindedir. Şarkıda yer alan “Uzaklardayım ben köyümden hem evimden - Çok ıraktayım ben yârimin gözlerinden” sözleri gurbetin zorluklarını ve özlem duygusunu yansıtmaktadır. Şarkıda sık sık tekrarlanan “Geri dönmezsem ölürüm ben - Seni görmezsem ölürüm ben” sözleri gurbette yaşanan hasret duygusunu yoğun bir şekilde ifade etmektedir. “Saz çaldım, türkü söyledim – Fakat yalnız doldu gözlerim” sözleri ayrılık ve özlemin yarattığı duygusal zorlukları, gurbette yaşanan yalnızlığı vurgulamaktadır.

1980 yılında en çok dinlenenler listesinde karşımıza çıkan Zülfü Livaneli’nin Leylim Ley şarkısı, Sabahattin Ali’nin “Ses” isimli öykü kitabında yer alan bir şiirden bestelenen, gurbet temasını işleyen bir eserdir. Şarkıda yer alan “Götür tozlarımı buradan uzağa, leylim ley - Yârin çıplak ayağına sür beni, leylim ley” ve “Yedi yıldır uğramadım yurduma, leylim ley” memleket hasretini, ayrılık acısını ifade etmektedir. Darbe dönemlerinin zor koşullarında bireylerin en önemli teselli kaynağı sevdikleri olduğu düşünülmekte ve bu durum şarkı sözlerinde karşımıza çıkmaktadır. Siyasi sebeplerle yaşanan sürgünler; memleket özlemi, sevgili hasreti, yalnızlık gibi duyguların ön plana çıkmasına ve şarkılarda da bu temaların kullanılmasına sebep olmuştur.

TRT Ankara Radyosunda bir dönem program yapan fakat toplumsal muhalifin yükselişine kayıtsız kalamadığı dönemlerde programı durdurulmuş, konserlerine yasak getirilmiş ve hapis yatmış olan Muhlis Akarsu’nun (Ceylan, 2017:115) 1978 yılında çıkardığı plağında yer alan “Gurbeti Ben Mi Yarattım” adlı şarkısı gurbetçilerin yaşadığı sıkıntıları anlatmaktadır. “Yokluk beni mecbur etti - Gurbeti ben mi yarattım - Gençliğimi aldı gitti - Gurbeti ben mi yarattım” sözleri, gurbetçilerin ekonomik sıkıntılardan dolayı gurbete gidip çalışmak zorunda kaldıklarını, kaybolan gençlikleri için duydukları hüznü anlatırken, bunun sorumlusu olan kişilere de sitem ettiği düşünülmektedir. “Yurdumdan yuvamdan oldum - Her şeyime hasret kaldım” sözleri ekonomik sıkıntılardan dolayı yuvalarından ayrılmak zorunda kalan gurbetçilerin ülkesinden ve ailesinden mahrum olduğunu, her şeye hasret kaldıklarını ifade

etmektedir. “Akarsu sılayı anma - Bu ayrılık geçti sanma - Çaresizdim geldim amma - Gurbeti ben mi yarattım” sözlerinde ise ozan, mahlasını kullanarak sılasına olan özleminden bahsetmekte; ama sılayı anmanın bir faydası olmadığını, hasretliğin bitmeyeceğini, çaresiz ve çalışmak zorunda olduğunu vurgulamaktadır. Şarkı, sılaya olan hasreti ve buna sebep olan gurbeti duygusal bir şekilde anlatmaktadır. Ekonomik sıkıntılar sebebiyle çaresiz kalıp gurbete para kazanmaya giden, hasretlik çeken insanların, gurbetçilerin yaşadığı sıkıntıları dile getirmekte ve bu sayede o dönemin sosyo-ekonomik koşullarına eleştirel bir tavır getirildiği düşünülmektedir.

Derdiyoklar İkili'si'nin 1980 yılında çıkardığı “Discofolk” albümünde yer alan “Alman Markı” gurbette yaşayan Türklerin meselelerine dikkat çekmektedir. Derdiyokların kurucusu Ali Ekber Aydoğan 70'lerde siyasi hareketler içinde Almanya'ya gitmeye karar veriyor ve daha sonra grubun diğer üyesi İhsan Güvercin'de Almanya'ya gidiyor. 1979 yılında kurulan grubun “Alman Markı” şarkısı o dönemin en çok dinlenenler listesinde yer almaktadır. Şarkı ana teması gurbet olmakla beraber memleket hasreti, çaresizlik, özlem, ekonomik sıkıntılara da değinmektedir. “Bizi böyle gurbet ele bağlayan - İşsizlik, yoksulluk, para sevdiğim” sözleri Türkiye'deki işsizlik sorununa, halkın yoksulluk içinde olduğuna değinmekte ve bu yüzden gurbette kaldıklarını ifade etmektedir. “Hasret kaldık memleketin tozuna” sözleri gurbetçilerin yaşadığı memleket özlemini anlatmaktadır. “Alman markı bizi buradan salmıyor - Gitsek memleketi gönül dönmüyor - İki sevgi bir gönülde olmuyor” sözlerinin ise gurbet ve memleket arasında sıkışıp kalmış insanların hislerini ifade ettiği düşünülmektedir. Şarkının, o dönemde yaşanan işçi göçlerinin sanatsal bir kaynağı olduğu düşünülmektedir.

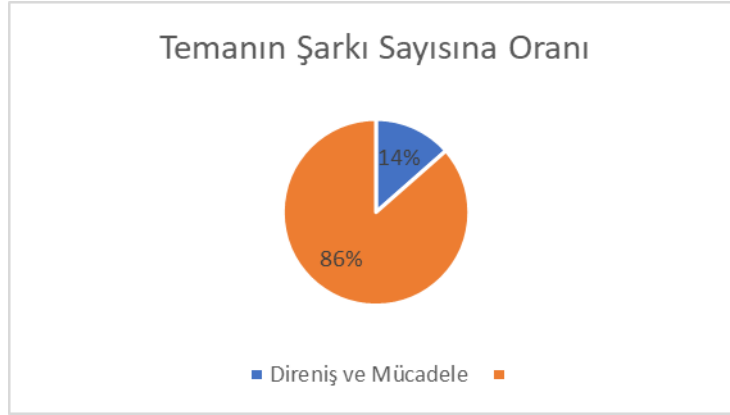
Sadık Gürbüz'ün 1980 yılında çıkardığı, sözlerini Nazım Hikmet Ran'ın yazdığı “Gurbet Türküsü” gurbet hayatının yarattığı mutsuzluğu anlatmaktadır. Şarkıda yinelenerek geçen “of of of” kısımlarının gurbetin yaratmış olduğu mutsuzluk ve isyanı ifade ettiği düşünülmektedir. “Burada yeşil biber acı mı acı” sözleriyle yeşil biberi sembolleştirerek gurbetin zorluğuna ve yaşanan psikolojik acıya dikkat çekmiştir. “Acı mı acı burada türküler - Bana da böylesi of of of - Böylesi gerek” sözleri, türkülerin insanların duygularını ifade edebilmesinde önemli bir araç olduğunu destekler niteliktedir. Yaşanan duyguların, hüznü türküler üzerinden dillendirildiği

anlaşılmaktadır. “Yanıp tutuştum of of of - Tutuştu yürek” sözleri ise derin bir acıyı ve mutsuzluğu vurgulamaktadır. O dönemde yaşanan zorunlu göçler birçok insanın memleket hasretiyle yanıp tutuşmasına, sıkıntılı ve zor zamanlar geçirmesine neden olmuştur. Şarkı, o dönemin toplumsal gündemi olan “gurbet” temasının yarattığı duygusal zorlukları bireysel bir dille anlatmaktadır.

Almanya’ya göç eden bir gurbetçi olan Yüksel Özkasap’ın, 1979 yılında çıkardığı plağında yer alan, sözlerini Âşık Mahsuni Şerif’in yazdığı “Alamanya Gardaşımı Geri Ver” şarkısı, 1980 yılının en çok dinlenenler listesinde yer almaktadır. Yüksel Özkasap, Almanya’ya giden göçmenlerin yaşadığı zorlukları, Türkiye’ye duydukları özlemi ve gurbet acısını anlattığı şarkılarıyla bilinmektedir(Manap, 2022). Bu şarkı da Almanya’ya giden gurbetçilerin ve Türkiye’de onları bekleyen ailelerinin yaşadığı hasreti anlatmaktadır. “Onun burda taşı toprağı vardır - Alamanya gardaşımı geri ver - Düz ovası yeşil yaprağı vardır” sözleri, gurbetçilerin yaşadıkları yere değil kendi ülkelerine ait olduklarını belirtmektedir. “Gönderin amcamı verin babamı - Bağrıma basarım yırtık abamı” sözlerinde yer alan “yırtık aba” yoksulluğu sembolize etmektedir. Bu sözler, yaşanan ekonomik sıkıntılara rağmen yoksulluk içinde dahi olsa gurbete giden aile bireylerine duyulan kavuşma arzusunu anlatmaktadır. “Fabrikası, değirmeni, binası - Yeter artık bizden beter olası - Alamanya gardaşımı geri ver” dizelerinde ise ülkede yaşanan ekonomik sıkıntılar yüzünden yaşanan işçi göçlerine sitem edildiği ve Almanya’ya da isyan edildiği düşünülmektedir. Şarkı eleştirel bir dille gurbetin yarattığı özlem duygusunu anlatmaktadır.

Livaneli “Düşe Kalka Yollarda” şarkısının sözlerini kendi yazmıştır. Hem 1971 döneminde hem 1980 döneminde sürgün hayatı yaşayan Livaneli’nin bu şarkısında yer alan “Düşe kalka yollarda, paramparça dillerde - Bir yanım burada kalmış, bir yanım burada kalmış - Yüreğim o ellerde, yüreğim o ellerde” sözleriyle memleket hasretinin ifade edildiği düşünülmektedir. Bedenen gurbette olsa da kalbinin memleketinde olduğunu vurgulamaktadır. “Sormuşlar yoldakine, ‘kardeş, yolun nereye?’ - Ben bilmem, rüzgâr bilir, düştüm yelin önüne” sözlerinin o dönemdeki siyasi belirsizlikleri ve sürgündeki insanların yaşadıkları belirsizlikleri vurguladığı ve siyasi sebeplerle ülkesinden uzak kalan insanların yaşadığı hüznü anlattığı düşünülmektedir.

4.2.10. Direniş ve Mücadele

Şekil 4.10: Direniş ve Mücadele

Şekil 10’da “direniş ve mücadele” temasının şarkılarda kullanılma oranı yüzdelik dilim olarak verilmiştir. Bu grafiğe göre “direniş ve mücadele” temasının şarkıların %14’ünde bulunduğu görülmektedir.

Direniş ve mücadele teması genellikle protest müzikte karşımıza çıksa da kimi zaman da otoritenin gücünü pekiştirmek için kullanılmıştır. Direniş ve mücadele, genellikle alt tema olarak karşımıza çıkmakta ve cesaret duygusunu pekiştirmeyi amaçlamaktadır.

Behiye Aksoy’un “Olur mu Böyle Olur mu?” isimli parçası Osmanlı-Rus Savaşında, Osman Paşa’nın Plevne’deki direnişine “Şanı büyük Osman Paşa - Plevneden çıkmam diyor” sözleriyle atıfta bulunmaktadır. “Hürriyete susayınca - Türk gençliği hiç durur mu” dizeleri, özgürlüğe ve bağımsızlığa duyulan güçlü özlemi ifade ederken gençlerin hürriyet arzusu için mücadele etmekten kaçınmayacağına dikkat çekmektedir. Gençleri cesaretlendirmenin ve mücadele duygusunu ateşlemenin amaçlandığı düşünülmektedir.

Cem Karaca’nın Kardeşlar grubuyla 1970 yılında çıkardığı 45’liğinde yer alan “Dadaloğlu” şarkısının direniş ve mücadele temasını işleyen en önemli eser olduğu düşünülmektedir. “Kalktı göç eyledi avşar elleri - Ağır ağır giden eller bizimdir - Arap atlar yakın eder ırığı” dizeleri, Osmanlı Devleti döneminde iskan politikasına karşı koyan göçebe hayat süren Avşar toplumunun politikaya direnişini anlatmaktadır. Şarkıda yer alan “Hakkımızda devlet etmiş fermanı - Ferman padişahın kardeş dağlar

bizimdir” mısraları, direniş ve otoriteye karşı mücadeleyi ifade etmektedir. “Ölen ölür kalan sağlar, sağlar bizimdir” sözleri ise toplumsal bir mücadeleyi, uğruna mücadele edilen şeye olan inancı ve bu yoldan ne olursa olsun vazgeçilmeyeceğini vurgulamaktadır. Cem Karaca’nın “Dadaloğlu” şarkısı sıra dışı bir yapıt olarak nitelenirken sol müziğin de bayrak şarkısı olmuştur. Mücadeleci tavrıyla tarihsel belleğimizde yer alan Dadaloğlu, iskân politikasına karşı koymuş bir halk ozanıdır. Dadaloğlu mücadelesini şiirlerine yansıtmış ve mensubu olduğu halkın tepkisini konu almıştır. Türkiye’de sağ-sol çekişmesinin doruk noktalarda olduğu 1970’li yılların başında, halk büyük bir bölünmeye tanıklık ederken, sol cenahın önde gelen isimlerinden biri olan Cem Karaca, düzene isyan eden tavrından dolayı “Bay Dadaloğlu” lakabını almıştı. Cem Karaca’nın “Dadaloğlu” isimli şarkısı mücadeleyi Dadaloğlu’yla özdeşleştiren, isyanın ve cesaretin temsili niteliğinde bir şarkıdır. Bu şarkının Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam kararından sonra büyük yankı uyandırması da şarkıya yüklenen anlamı doğrulamaktadır. Hatta Cem Karaca bir söyleşisinde şarkıda yer alan “Ölen ölür kalan sağlar bizimdir, ferman padişahınsa dağlar bizimdir” sözlerinin her şeyi değiştirdiğini ve şarkının idam kararıyla ilgili olarak toplumsal sağduyunun olgunlaşmasında büyük bir rol oynadığını belirtir(Aktaran: Bilgin, 2008:33).

Grup Yorum’un “Bir Kar Makinesi 1” kitabında yer alan cezaevinden grubun diğer üyelerine yazdığı 1989 tarihli mektupta Cem Karaca’nın Dadaloğlu şarkısından şöyle bahsediliyor:

“sonra Cem Karaca'nın geçmişte yaptığı çalışmalar incelenebilir. Örneğin "Dadaloğlu" adlı parçası gerek içerik gerekse biçim açısından devrimci müziğin duyarlılıklarına denk düşen başarılı ve kolay kolay eskimeyecek bir parça gibi geliyor bize.” (Grup Yorum, 2023:45)

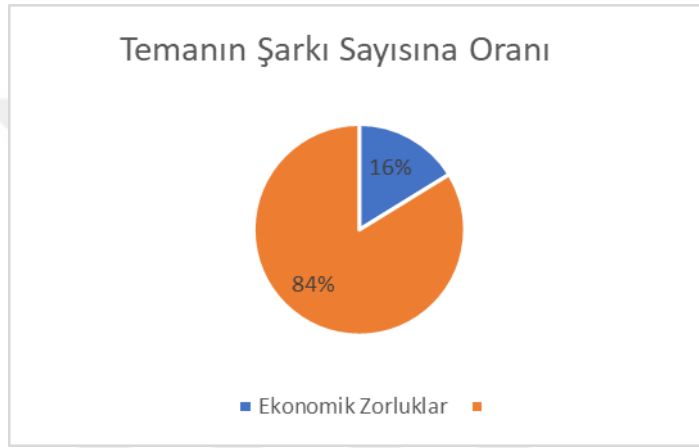
Dadaloğlu şarkısı, 1971 yılının en çok dinlenenler listesinde yer almasının yanı sıra sonraki dönemlerde de protest müziğin önemli temsillerinden olmuştur.

Barış Manço’nun “Eğri Eğri Doğru Doğru” şarkısında yer alan “Ben yolumdan geçer miyim?” ve “Benim yolum bana doğru - Hiç yolumdan döner miyim?” sözleri insanın kendi inandığı yola olan bağlılığını vurgularken, o yoldan dönmeme ve yanlış yola sapmama direnişini ifade ettiği düşünülmektedir.

Zülfü Livaneli'nin "Umudu Kesme Yurdundan" adlı eserinde yer alan "Şah damarı vurulsa da - Dört bir yandan sarılrsa da - Işık yener karanlığı" sözlerinin zorluklara rağmen mücadeleye dikkat çektiği düşünülmektedir.

Zülfü Livaneli'nin "Kardeşim Duymaz" isimli parçasında bulunan "Çoğalır engeller yürür gidersin" sözleri engellere karşı mücadeleyi, zorluklara rağmen ilerlemeyi ifade etmektedir.

4.2.11. Ekonomik Zorluklar

Şekil 4.11: Ekonomik Zorluklar

Şekil 11'de "ekonomik zorluklar" temasının, şarkıların %16'sında işlendiği anlaşılmaktadır. Bu oran 37 şarkıdan, 6'sında bu temanın bulunduğu işaret etmektedir.

Üç dar be arasında yaşanan ekonomik krizlerin doğurduğu maddi sıkıntılar darbe dönemlerinde en çok dinlenen şarkıların da teması olmuş ve şarkılardan haklın yaşadığı yoksulluk anlatılmıştır. Ekonomik zorluklar temasını içeren şarkıların ilgili kısımları nitel analizleriyle birlikte aşağıda yer almaktadır.

Sözlerini Şanar Yurdatapan'ın yazdığı, bestesini Atilla Özdemiroğlu'nun yaptığı, Ajda Pekkan'ın 1980 yılında çıkan 45'liğinde yer alan Pet'r Oil şarkısı o dönemin en önemli eserlerinden biridir. Ajda Pekkan halk tarafından çok sevilen şarkısı Pet'r Oil ile 1980 yılında Eurovision'da Türkiye'yi temsil etmiş ve 15. olmuştur. Ajda Pekkan, ülke gündemiyle ilgili olduğu için yarışmaya bu şarkıyla katılmak istememiş; fakat

TRT'nin Eurovision için görevlendirdiği kurul bu şarkıyla katılmasına karar vermiştir. 1973 yılında Dünya çapında yaşanan petrol krizinin ardından 1979 yılında yaşanan ikinci petrol krizi Türkiye ekonomisini derinden etkilemiştir. Petrol krizini, ekonomik sıkıntıları ve dışa bağımlılığı anlatan Pet'r Oil şarkısında yer alan “Sen gelmeden önce her yer karanlık - Dünya ıssız, dünya durgundu, bilmem niçin” sözleri petROLSÜZ hayatın ne kadar zor olduğunu, petrolün dünya çapındaki önemini, petrolün sanayideki ve dünya ticaretindeki ehemmiyetini anlatmaktadır. “Aman petrol, canım petrol - Artık sana, sana, sana muhtacım petrol - Eninde petrol, sonunda petrol - Artık dizginlerim senin elinde petrol” sözleri enerji ve hammadde kaynağı olarak petrolün vazgeçilmez olduğunu, Türkiye'nin petrol ihraç eden ülkelere bağımlı olduğunu ifade etmektedir. “Dolar, Mark'tan başka laf çıkmaz dilinden - Neler neler çekiyorum senin elinden” dizeleri ise batılı ülkelerin para birimlerine ve dolayısıyla da onların ekonomik sistemlerine olan bağımlılığı eleştirdiği düşünülmektedir. O dönemde yaşanan enerji kriziyle, Türkiye sanayisinin duraksama noktasına geldiğini ve ithalat maliyetlerinin arttığını belirtmek gerekir. “İkinci Petrol Krizi: Nedenleri, Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri” adlı makaledeki bilgilere göre, 1973 yılında Türkiye'nin petrol harcamalarının ihracat gelirlerine oranı %16.8 iken, 1977'de bu oran %81.4'e çıkmıştır. Bu durum, ihracat gelirlerinin neredeyse tamamının petrol ithalatı için harcanabilecek düzeye geldiğini göstermektedir (Arzova, 2019). Türkiye'nin ekonomisini böylesine etkileyen petrol krizi, şarkı konusu olmuş ve en çok dinlenenler listesine girmiştir. Şarkı, enerji krizinin yarattığı ekonomik zorlukların anlaşılması açısından önemli bir belge niteliği taşımaktadır.

Cem Karaca'nın “Acı Doktor” adlı eseri yoksulluğa ve ekonomik sıkıntılara dikkat çekmektedir. Şarkıda geçen “Beşiğini elden aldım” dizesi bebeğe beşik alacak paranın olmayışını, “Yağsız bulgur benim aşım” dizesi en temel gıda malzemelerinden biri olan bulgurun bile yağsız tüketildiğini ve temel ihtiyaçlara ulaşmanın güçlüğü, “Param yok, al ceketimi al” dizesi yoksulluğun verdiği çaresizliği anlatmakta ve yaşanan ekonomik sıkıntılara dikkat çektiği düşünülmektedir.

Melike Demirağ'ın “Ne Zaman” adlı eserinde yer alan “Ne zaman ki geçim yükü altında eziliyoruz - Et kuyruğunda, gaz kuyruğunda kara sular iniyor belimize” dizelerinde insanların yaşadığı zorluklar ve ekonomik sıkıntılar vurgulanmış, temel

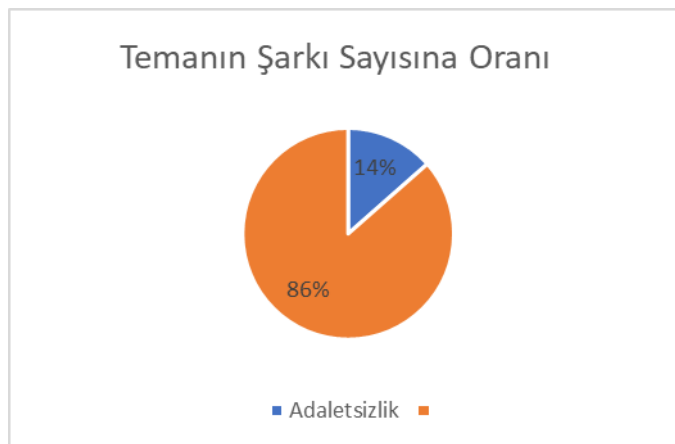
ihtiyaçları karşılamak için bile kuyruklara girildiği anlatılmıştır. “Ve vergiydi – sigortaydı kesilince u kuruş kalmıyor elimize” sözleriyle aşırı vergi yükü ve düşük gelir düzeyine dikkat çekerek, halkın yaşadığı yoksulluğun anlatılmak istendiği düşünülmektedir.

Muhlis Akarsu’nun “Gurbeti Ben mi Yarattım” şarkısında geçen “Yokluk beni mecbur etti” ve “Yokluk imkanımı keser” sözleri ekonomik zorlukları ve yoksulluğu ifade etmektedir. O dönemlerde ekonomik sıkıntılar yüzünden işçi gleri yaşanmış ve insanlar memleketlerinden uzakta para kazanmak zorunda kalmıştır.

Derdi Yoklar grubunun “Alman Markı” şarkısında yer alan “Bizi böyle gurbet ele bağlayan -İşsizlik yoksulluk para sevdiğim” ve “Alman markı bizi buradan salmıyor” dizeleri ekonomik zorluklara ve işçi glerine dikkat çekmektedir. Türkiye’de yaşanan işsizlik ve ekonomik sıkıntılar işçi glerine sebep olmuş ve o dönemde yaşanan işçi gleri daha çok Almanya’da yoğunlaşmıştır. şarkı da döviz kazanmak için Almanya’ya giden gurbetçilerin yaşadıklarını anlatmaktadır.

Yüksel zkasap’ın “Almanya Gardaşımı Geri Ver” şarkısında bulunan “Bağrım basarım yırtık abamı” sözlerinde geçen yırtık abanın yoksulluğu simgelediği düşünülmektedir. Yoksulluk üzerinden ekonomik zorluklara dikkat çekmektedir.

4.2.12. Adaletsizlik

şekil 4.12: Adaletsizlik

Şekil 12’de, şarkıların %14’ünde “adaletsizlik” temasının kullanıldığı görülmektedir. Bu oran bize, 37 şarkıdan 5’inde bu temanın kullanıldığı bilgisini vermektedir.

Adaletsizlik teması şarkılarda sınıfsal adaletsizlikler ve haksız yargılanmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Şarkıların ilgili kısımları nitel analizleriyle birlikte aşağıda verilmektedir.

Sözleri Ali Ercan’a ait olan Selda Bağcan’ın söylediği “Adaletin Bu mu Dünya” şarkısı 1971 yılında 45’lik plak formatında çıkmış ve o dönemde en çok dinlenenler listesinde yer almıştır. Şarkıda tekrarlanan “Adaletin bu mu dünya” dizesi adaletsizliğe vurgu yapmakta ve bunu sitemkâr bir dille ifade etmektedir. “Kimi meteliksiz, kimi milyona karışır” sözleri gelir düzeylerindeki adaletsizlikleri anlatmaktadır. “Kötülerinsin sen dünya - İyileri öldüren dünya” sözleriyle dünyanın kötülerden yana olduğunu söyleyerek yine adaletsizliğe ve haksızlığa vurgu yaptığı düşünülmektedir.

Selda Bağcan’ın “Şaka Maka” şarkısında bulunan “Adaletsiz padişaha” sözleri de adaletsizliğe vurgu yapmaktadır. Padişahın otoriteyi temsil ettiği düşünülürse, dönemin siyasi ikliminde otoritenin yani iktidar sahiplerinin adaletsizlikle itham edildiği fikrine varılmaktadır.

Yüksel Özkasap’ın “Alamanya Gardaşımı Geri Ver” şarkısında yer alan “Bizi garip eden beyler utansın - Haksız padişahın mekanı yansın” sözleri halk içinde gariplerin ve beylerin olduğunu söyleyerek toplumsal bir adaletsizliğe işaret ettiği düşünülmektedir. Ayrıca sözlerde geçen “haksız padişah” ifadesiyle de yöneticilerin adaletsizliğine dikkat çektiği düşünülmektedir.

Zülfü Livaneli’nin “Yiğidim Aslanım” adlı şarkısında yer alan “Ne bir haram yedi ne cana kıydı - Ekmek kadar temiz su gibi aydın - Hiç kimse duymadan hükümler giydi” mısraların, masum insanların “yaşadığı adaletsizliklere” ve “haksız yargılamalara” yönelik eleştiriler olduğu düşünülmektedir.

Selda Bağcan’ın “Mapushane’de Güneş Doğmuyor” şarkısında bulunan “Benim zindanlarda - Ne idi işim” sözleriyle adaletsizliği ve haksız tutuklamaları vurguladığı düşünülmektedir.

5. SONUÇ

Tarihsel süreç içerisinde yaşanan olaylar, hem toplumu hem de o toplumun kültürel bir parçası olan müziği etkilemiştir. Darbeler, Türkiye'nin siyasi tarihindeki en önemli olaylardandır. 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 darbelerinin ve bu darbelerin sonuçlarının birçok ortak özelliği bulunmaktadır. Darbelerin hepsinden sonra ya yeni anayasa yapılmış ya da mevcut anayasada değişiklikler yapılmıştır. Darbeler, askerin siyasi gücünü artırmış ve demokratik süreçleri zayıflatmıştır. Ekonomi, darbe dönemlerinde ciddi anlamda zayıflamış, işsizlik ve enflasyon artmıştır. Her üç dönemde de tutuklamalar, işkenceler, idam cezaları ve sürgünler yaşanmıştır. Sıkıyönetim ilanları ve uygulamaları kolaylaştırılmıştır. Darbe dönemlerinde siyasi ve etnik ayrışmalar artmış, bu da toplumsal kopuşa sebep olmuştur. Sendikalar ve sivil toplum örgütleri üzerindeki baskılar artmıştır.

Darbelerin doğurduğu sonuçlar, darbe dönemlerindeki siyasi iklim, içinde bulunduğu toplumun kültürel çıktılarına yansımıştır. Kültürel ürünleri anlamlandırmak o dönemlerle ilgili bilgi vermektedir. Kültür, bir toplumun yaşam tarzı, dili, inançları, fikirleri, ritüelleri, siyasi örgütleri, ekonomik aktiviteleri ve gelenekleri gibi birçok toplumsallaştırma aracını içermektedir. Aynı zamanda kültür kavramı popüler müzik, yayıncılık, sanat, tasarım ve edebiyat gibi alanlarda; halkın günlük yaşamını ve eğlence alışkanlıklarını kapsayan "kitle kültürü" ya da "popüler kültür" olarak ifade edilmektedir. Popüler kültür, insandan ve insana ait değerlerden beslendiği gibi siyasi iklimden de etkilenmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'deki siyasi iklim popüler kültürü şekillendirmiş ve müzik başta olmak üzere kültürün her alanında etkisini göstermiştir. Toplumun yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda sosyolojik ve kültürel yapısını da dönüştüren olaylar, kültürel yapının önemli bir unsuru olan müziğe de yansımıştır. Dolayısıyla müzik, tarihsel süreç boyunca hem iktidarın hem de ona karşı toplumsal muhalefetin amaçlarını gerçekleştirmede önemli bir araç olarak görülmüştür. Toplumun örgütlenmesini kolaylaştırma, kitleleri harekete geçirme ve bilinç kazandırma gibi işlevleri üstlenmiştir (Çelik, 2023).

Bu tez çalışmasında, Türkiye'de darbe dönemlerini işaret eden 1960, 1971 ve 1980 yıllarına ait siyasi anlam içeren 37 şarkı, önceden oluşturulan 12 kategori çerçevesinde niteliksel olarak incelenmiştir. Bu kapsamda, Behiye Aksoy'un "Olur mu

Böyle Olur mu” ve “Zafer Yolları” adlı eserleri; Fikret Kızılok’un “Söyle Sazım” ve “Vurulmuşum” adlı şarkıları; Barış Manço’ya ait “Katip Arzuhalim” ve “Eğriye Eğri Doğruya Doğru” şarkıları; Cem Karaca’nın “Dadaloğlu”, “Kalender” ve “Acı Doktor” isimli parçaları; 3 Hürel grubunun “Gurbet Türküsü”; Selda Bağcan’ın “Mapushanede Güneş Doğmuyor”, “Mapushane İçinde Mermerden Direk”, “Adaletin Bu Mu Dünya”, “Görüş Günü”, “Şaka Maka” adlı eserleri; Melike Demirağ’ın “Pervari”, “Siirt”, “Ne Zaman”, “Bu Çocuk Ölecek” ve “Dünyanın En Acıklı Güldürüsü” isimli parçaları; Zülfü Livaneli’nin “Leylim Ley”, “Umudu Kesme Yurdundan”, “Günlerimiz”, “Düşe Kalka Yollarda”, “Köşeyi Dönenlerin Şarkısı”, “Dağlara Küstüm”, “Yiğidim Aslanım” ve “Kardeşin Duymaz” adlı eserleri; Sadık Gürbüz’ün “Ben Mahpusum Gardaş Abem Candarma” ve “Gurbet Türküsü”; Yüksel Özkasap’ın “Alamanya Gardaşımı Geri Ver” adlı şarkısı; Feyzullah Çınar’ın “Maraş’a Ağıt” adlı eseri; Ajda Pekkan’ın “Petr Oil” şarkısı; Muhlis Akarsu’nun “Gurbeti Ben Mi Yarattım” isimli parçası; Nur Yoldaş’ın “Sultan-ı Yegah” şarkısı; Hasan Mutlucan’ın “Yine de Şahlanıyor Aman” adlı eseri; Derdi Yoklar grubunun “Alman Markı” isimli şarkısı incelenmiştir. İncelenen şarkılarda, darbenin kimi zaman eleştirildiği kimi zaman da övüldüğü görülmüştür. Yani müzik aracılığıyla kimi zaman destek sağlanmış, kimi zaman ise duruma isyan edilmiştir. Darbe bazen kurtarıcı olarak görülmüş bazen de darbe dönemlerindeki siyasi iklimden şikayet edilmiştir. Yaşanan toplumsal ayrışmadan dolayı da şarkılarda kimi zaman toplum, kimi zamansa mevcut iktidar eleştirilmiştir. Hall, popüler kültürü, egemen güçlerin ideolojik hâkimiyet kurmaya çalıştığı, ancak aynı zamanda bu hegemonya çabalarına direnişin de sergilendiği bir alan olarak tanımlar. Bu bağlamda, darbe dönemlerindeki şarkılar hem iktidarın söylemini yeniden üretme hem de bu söyleme karşı durma işlevi görebilir. Protest müzikler direnişe örnek gösterilebileceği gibi, darbelerden hemen sonra radyolarda verilen müzikler de egemen gücün ideolojik hakimiyet çabasına örnek gösterilebilir.

Bu kapsamda analizi yapılan şarkılarda zıt duyguların da yer aldığı görülmektedir. Bazı şarkılar siyasi iklimin yaratmış olduğu bireysel “umutsuzluk” duygusunu ifade ederken, bazı şarkılar ortak bir güç yaratmak adına “umut” duygusunu vurgulamaktadır. Bu da bir siyasal iletişim biçimi olarak müziğin farklı şekillerde kullanımını ortaya çıkarmaktadır. Şarkılar bazen spesifik olaylara işaret

ederken, bazen de o dönemin genel atmosferine atıf yapmaktadır. Araştırma sonucu “müzisyenler, toplumsal olaylardan etkilenecek bu olayları müziklerine yansıtmaktadır” varsayımını desteklemektedir.

Bu araştırma kapsamında analizi yapılan şarkıların 8 tanesi Zülfü Livaneli’ye, 5 tanesi Selda Bağcan’a, 5 tanesi Melike Demirağ’a, 3 tanesi Cem Karaca’ya aittir. Bu sanatçıların bir kısmı o dönemlerde yurt dışında yaşamış, bir kısmı ise cezaevinde yatmıştır. Analizi yapılan şarkıların çoğunun siyasi görüşleri herkes tarafından bilinen bu sanatçılara ait olması “siyasi anlam içeren şarkıların birçoğu, halkın zihninde ‘politik duruşu’ belli bir grubu temsil eden müzisyenler tarafından üretilmiştir” varsayımını doğrulamaktadır.

Araştırma sorularından olan “Darbe dönemlerinde en çok dinlenenler listelerinde yer alan politik anlam içeren müziklerde en çok kullanılan temalar nelerdir?” sorusu şu şekilde cevaplanmıştır: Analizi yapılan şarkılar incelendiğinde en çok kullanılan tema “çaresizlik ve umutsuzluk” olmuştur. İkinci sırada “ölümler ve idam cezaları” yer almaktadır. Üçüncü sırada “umut ve dayanışma”, “şiddet olayları ve kardeş kavgası”, “vatanseverlik ve milli duygular” temaları yer almaktadır. Dördüncü sırada en çok kullanılan tema “gurbet ve memleket hasreti”dir. Beşinci sırada en çok “iktidar ve güç eleştirisi”, “hapishane”, “eğitim ve sağlık sorunları”, “ekonomik zorluklar” temaları kullanılmıştır. Son olarak ise “direniş ve mücadele” ile “adaletsizlik” temaları kullanılmıştır. Bu temalar popüler kültürün bir ögesi olan müziğin darbe dönemlerinde yaşanan toplumsal olaylardan ve o dönemdeki siyasi iklimden etkilendiğini göstermektedir. Bu kategoriler oluşturulduktan sonra literatür taraması yapılırken rastlanan “68 Hareketi ve Türkiye’de Müzikal Değişim: 1961 ve 1980 Yılları Arasında Popüler Müzik” adlı doktora tezinde incelenen şarkıların da benzer temalar içerdiği görülür. 68 Hareketi bütün dünyayı etkileyen bir hareket olması ve o çerçevede incelenmesi nedeniyle toplumsal cinsiyet ve ırkçılık gibi farklı konuları kapsasa da, o dönemin de darbe döneminin bir parçası olması nedeniyle ekonomik sıkıntılar, hapishane, milli duygular gibi ortak kategorilerin ön plana çıkması kullanılan temaların önemini doğrulamaktadır.

“Şarkılarda kullanılan temalar o dönemde yaşanan tarihsel olaylarla örtüşüyor mu?” sorusu şu şekilde cevaplanmıştır: İncelenen şarkılarda yer alan temaların

dönemin sosyal, politik ve ekonomik gerçekleri yansıttığı sonucuna ulaşılmıştır. Şarkılarda ekonomik zorluklar, toplumsal ayrışmalar ve adaletsizlik gibi kavramlara değinilmiştir. Ayrıca şarkılarda halkın beklentileri, kaygıları ve duyguları da dile getirilmiştir. Darbelerin doğurduğu sonuçlar şarkılarda yer almış ve kimi zaman toplumsal birlik sağlanmaya çalışılmış, kimi zaman iktidar eleştirisi yapılmış, kimi zaman ise mevcut durumun yarattığı duygusal zorluklar ifade edilmiştir.

Sonuç olarak duygusal bir varlık olan insan ve onun ürettiği kültür ürünleri, içinde bulunduğu toplumdan ve o toplumun yaşadıklarından etkilenmektedir. Toplumsal olaylar, darbeler ve ekonomik krizler her dönemde içinde bulunduğu toplumu etkilemiştir. Bir dönemi anlamak ve anlamlandırmak için, toplumun bir parçası haline gelen kültürel bir araç olarak müzik, toplumsal bağlamdan beslenen bir ifade biçimidir. Siyasal iletişim aracı olarak müzik, siyasi gelişmelere tarihsel olarak eşlik etmiş ve toplumsal olayları anlamak için geçmişe ışık tutmuştur.

KAYNAKÇA

- Acar, E. (1960). 1960-1965 döneminde Türkiye'den Almanya'ya işçi göçleri. *TroyAcademy*, 8(1), 38-69.
- Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye'nin oluşumu*. (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Akıncı, A. (2014). Türkiye'nin darbe geleneği: 1960 ve 1971 müdahaleleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(1), 55-72.
- Akşin, Sina. (2016). *Kısa Türkiye tarihi*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Aktaş, E. (2020). 27 Mayıs darbesi sürecinde Ankara olaylarından iki kesit: 29 Nisan ve 555K. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 219-241.
- Alanka, D. (2024). Nitel bir araştırma yöntemi olarak içerik analizi: Teorik bir çerçeve. *Kronotop İletişim Dergisi*, 1(1), 64-84.
- Arık, M. B. (2004). Popüler müzik ve ideoloji olgusuna iki farklı yaklaşım. *Selçuk İletişim*, 3(3), 3-91.
- Arzova, S. B. (2019). İkinci petrol krizi: Nedenleri, dünya ve Türkiye ekonomisine etkileri. *Okan Üniversitesi*. 7, 143-160.
- Aydar, D. (2014). Popüler kültür ve müzik üzerine. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(33), 800-807.
- Aydın, S. ve Taşkın, Y. (2018). *1960'tan günümüze Türkiye tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aziz, A. (2007). *Siyasal İletişim*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Bayır, A. E. (2011). 27 Mayıs 1960 ihtilali ve Demokrat Parti'nin tasfiyesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, (1), 13-27.
- Bektaş, A. (1996). *Kamuoyu, iletişim ve demokrasi*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Bilgin, T. (2008). *Moğollar grubu örneğinde anadolu pop ve Türkiye'de kültürel modernleşme* (Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Cecen, A. (1996). *Kültür ve Politika*, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Ceylan, M. (2017). *Türk ve dünya edebiyatında öldürülen şairler I*. Ankara: Başkent Edebiyat.
- Çelik, B. (2023). Türkiye solunu protest müzik üzerinden okumak. *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi*, 95.
- Çetin, E. (2021). *Cumhuriyet dönemi hükümetlerinin kültür politikalarında müziğin yeri ve önemi (1938-1980)*. (Doktora Tezi) Uşak Üniversitesi, Uşak.
- Dikici, A. (2014). 27 Mayıs 1960 askerî darbesi ve Türk polisi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 30(89), 11-60.
- Erdoğan, İ. ve Alemdar, K. (2005). *Popüler kültür ve iletişim*. Ankara:Erk.
- Erol, A. (2000). *Kültürel kimlik bağlamında popüler müzikte anlam*, (Doktora Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Fiske, J. (2019). *İletişim çalışmalarına giriş*. Ankara: Pharmakon.
- Geray, H. (2017). *İletişim alanından örneklerle toplumsal araştırmalarda nicel ve nitel yöntemlere giriş*. Ankara:Ütopya Yayınevi.
- Göher, F. M. (2007). Müziğin toplumsal işlevi müzik, siyaset, din ve ekonomi. *Müzik Kültürü ve Eğitimi*, 2, 301-314.
- Grup Yorum. (2003). *Bir kar makinesi I*. İstanbul: Tavır Yayınları.
- Güngör, N. (1999). *Popüler kültür ve iktidar*. Ankara:Vadi.
- Hall, S. (2017). *Temsil: Kültürel temsiller ve anlamlandırma uygulamaları*. (İ Dündar, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

- Işık Dursun, Z. I. (2022). *68 hareketi ve Türkiye'de müzikal değişim: 1961-1980 yılları arasında popüler müzik*, (Doktora Tezi) Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- İlyasoğlu, E. (2009). *Zaman içinde müzik*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İnternet: Terzi, Ş. (2006, Eylül 17). *Darbe sabahlarının demokrat türkücüsü Hasan Muthucan*. Hürriyet.
<https://web.archive.org/web/20090129075921/http://www.hurriyet.com.tr/pazar/5097898.asp>
- İnternet: ByAlada. (2023, Mart 30) *Hasan Muthucan; darbe sabahları türkülerini izinsiz kullanılan türkücü. Darbeci sanıldı diye üzgün öldü*. [Video]. Youtube.
https://youtu.be/LFway2PVvec?si=I8XqyoSr3_V3jkMt
- İnternet: 32.Gün. (2018, Mart 6) *12 Eylül dönemi sürgündeki sanatçılar*. [Video]. Youtube.
<https://youtu.be/s0MAmIxjIYw?si=uuRznx9ml1qdDp3a>
- Kabataş, M. (2017). Türkiye’de darbe ve müzik. *Electronic Turkish Studies*, 12(16).
- Karpat, K. H. (2019). *Kısa Türkiye tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kaynar, M. K. (2020). *Türkiye’nin 1970’li yılları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kışlalı, A. T. (1974). *Öğrenci ayaklanmaları*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Keskin, A. (2019). Öğrenci olaylarına genel bir bakış (1968-1980). *Atatürk Dergisi*, 8(2), 237-262.
- Keskin, Y. Z., & Gülsemin, A. (2020). 12 Eylül ara rejimi döneminde Türkiye’de siyasi gelişmeler (1980-1983). *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 703-724.
- Manap, Ç. (2022). Almanya'daki Türk işçiler örneğinde göç anlatısının bir aracı olarak müzik. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (57), 234-244.
- Özçetin, B. (2010). İdeoloji, iletişim, kültür: Bir Stuart Hall değerlendirmesi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (13), 139-159.
- Özdemir, H. (1997). “Siyasal tarih 1960-1980”, *Türkiye tarihi 4: çağdaş Türkiye 1908-1980*, 4, 191-254.
- Öztürk, E. (2018). Türkiye ve Fransa’da 1968: Fransa’daki mayıs ayaklanmasını başlatan öğrenci hareketinden farklı yönleriyle Türkiye’de sosyalist öğrenci hareketi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(34), 371-415.
- Öztürk, E. (2022). Fikir Kulüpleri Federasyonunda Türkiye İşçi Partisi–Millî Demokratik Devrim Hareketi mücadelesi (1965-1969). *Öneri Dergisi*, 17(57), 386-416.
- Paçacı, İ. (2019). Müzik ve siyaset: Duygu ve düşüncenin etkileşimsel işbirliği. *İnsan ve İnsan*, 6(21), 691-712.
- Sağırkaya, B. (2022). “İnsanlık ve toplum perspektifinden müzik temelli etkileşim ve iletişim” *International Social Sciences Studies Journal*, (8,100), 2355-2360.
- Storey, J. (2010). *Cultural studies and the study of popular culture*. Edinburgh University Press.
- Tanyıldızı, N. İ. (2012). “Siyasal iletişimde müzik kullanımı: 2011 genel seçim şarkılarının seçmene etkisi” *Selçuk İletişim*, 7 (2), 97-110.
- Taş, O. (2017). *İletişim, medya ve kültür: Anahtar kavramlar*. Ankara: Ütopya.
- Taydaş, O., & Sert, H. (2021). Bir popüler kültür ögesi olarak arabesk müziğin çevreden merkeze yolculuğu. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (45), 210-222.
- Tokgöz, O. (2020). *Siyasal İletişimi Anlamak*. Ankara: İmge Kitabevi.

- Vural, İ., Tuna, Y., Birsen, Ö., Erzurum, F., Küçük, M., & Çolak, F. Ü. (2012). *İletişim*. Ankara: Pegem Akademi.
- Yılmaz, Ö. (2017). Türkiye’de modernleşme, popüler kültür ve arabesk. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(58), 511-522.
- Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye’nin tarihi* (Saner, Gönen Y. Çev.) İstanbul: İletişim Yayıncılık AŞ.

EKLER

Ek 1. Kodlama Cetveli

Temalar

Adaletsizlik
Ekonomik Zorluklar
Direniş ve Mücadele
Gurbet ve Memleket Hasreti
Vatanseverlik ve Milli Duygular
Eğitim ve Sağlık Sorunları
Hapishane
Ölümler ve İdam cezaları
Şiddet Olayları ve Kardeş Kavgası
Umut ve Dayanışma
İktidar ve Güç Eleştirisi
Çaresizlik ve Umutsuzluk

Duygular

Öfke ve isyan
Umut
Hüzün ve acı
Yalnızlık ve özlem

Müzikal Özellikler

Şarkı
Müzikli Şiir
Marş
Ağıt

Ek 2. Analizi Yapılan Şarkılar

Behiye Aksoy - Olur mu Böyle Olur mu?

Tuna nehri akmam diyor
Etrafını yıkmam diyor
Şanı büyük Osman paşa
Plevneden çıkmam diyor
Şanı büyük Osman paşa
Plevneden çıkmam diyor
Olur mu böyle olur mu
Kardeş kardeşi vurur mu
Hürriyete susayınca
Türk gençliği hiç durur mu
Hürriyete susayınca
Türk gençliği hiç durur mu
Yaşa büyük türk milleti
Ordunla sen binler yaşa
Ey kahraman türk ordusu
Helal olsun zafer sana
Ey kahraman türk ordusu
Helal olsun zafer sana
Olur mu böyle olur mu
Kardeş kardeşi vurur mu
Hürriyete susayınca
Türk gençliği hiç durur mu
Hürriyete susayınca
Türk gençliği hiç durur mu

Behiye Aksoy- Zafer Yolları

Yine de şahlanıyor aman
Kolbaşının, yandım da kır atı
Yine de şahlanıyor aman
Kolbaşının, yandım da kır atı
Görünüyor, yandım aman bize zafer yolları
Görünüyor, yandım aman bize zafer yolları
Davullar çalsınlar, aman
Aman da ceng-i ceng-i de harbiyi
Davullar çalsınlar, aman
Aman da ceng-i ceng-i de harbiyi
Görünüyor yandım aman bize zafer yolları
Görünüyor yandım aman bize zafer yolları

1971 yılında en çok dinlenenler arasında yer alan, siyasi anlam içerdiği düşünülen şarkılar

Fikret Kızılok - Söyle Sazım

Kuzuya sordum derdimi meledi
Tilkiye sordum da yalan söyledi
Bülbüle açıldım ne kar eyledim
Bulamadım bir tek çare derdime
Arayıp sordum hep kendi kendime
Söyle sazım ne söylersin
Toprak ile dostluk kurdum tozuttum
Rüzgar ile dere tepe gezindim
Yağmur oldum şu dağlardan süzüldüm
Bulamadım bir tek çare derdime
Arayıp sordum hep kendi kendime
Söyle sazım ne söylersin
Bir yar sevdim ismi ile avundum
Doğru söze kıymet verdim savundum
Ben bu yüzden dokuz köyden kovuldum
Bulamadım bir tek çare derdime
Arayıp sordum hep kendi kendime
Söyle sazım ne söylersin

Barış Manço - Katip Arzuhalim

Kurban olam kalem tutan ellere
Katip arzuhalim yaz yare böyle
Şekerler ezeyim şirin dillere
Katip arzuhalim yaz yare böyle
Güzelim emey civanem emey bitanem emey hey
Katip arzuhalim yaz yare böyle
Güzelim emey civanem emey hey
Pir Sulatan Abdalım hey hızır başa hey
Gör ki neler gelir sağ olan başa hey
Beni hasret koydun kavim kardaşa hey
Katip arzuhalim yaz yare böyle
Güzelim emey civanem emey bitanem emey hey
Katip arzuhalim yaz yare böyle
Güzelim emey bitanem emey hey
Yıl 1535 Pir Sultan Abdal bunu böyle söylemiş
Söylemiş ya bunun bir de evreni var
Katip al kalemi bir de benden yaz
Boy boy gelmişler şu dağların ötesinden
Burası bize otağ olsun yurt olsun demişler
Boy boy yerleşmiş boy boy büyümüşler
Her sabah gün doğusundan iki mızrak boyu yükselen güneş
Bir gün kendini göstermeyince
Kara kara bulatlar dolaşmış bu cennet vatan üzerinde
Küçük büyüğü saymaz olmuş

Kardeş kardeşe küsmüş
En acısı bacılarımızın yüzüne bakamaz olmuşuz
1535, 1635, 1735, 1835, 1935, 35'te benden koyun kardeşlerim
1970'e geldik bir uğursuzluk çöreklenmiş ki başımıza sürüp gitmekte
Oysa deli gönül neler ister Barış bir yavrusu olsun ister
Adını bile hazırladı oğlansa ozan kızsı ceylan
Ceylan buz gibi pınarların aktığı zümrüt ovalarda
Taştan taşa seksin
Ozan Ardahandan Kırkpınara dolaşsın anlatsın Karacaoğlanı, Pir Sultan Abdalı,
Köroğlunu
Davullar yine vurulsun güneş yine iki mızrak boyu yükselsin gün doğusundan
Bitsin artık bu küskünlük kardeşlerim
Uzatalım ellerimizi
Yarın tarih önünde hesap verirken yavrularımız bizi kınamasınlar

Cem Karaca - Dadaloğlu

Ay dost
Canım hey
Kalktı göç eyledi avşar elleri hey
Kalktı göç eyledi avşar elleri
Ağır ağır giden eller bizimdir
Arap atlar yakın eder ırağı
Arap atlar yakın eder ırağı
Yüce dağdan aşan yollar bizimdir
Yollar bizimdir
Yollar bizimdir
Yollar bizimdir
Ay dost
Canım hey
Belimizde kılıcımız kirmani hey
Belimizde kılıcımız kirmani
Taşı deler mızrağımın temrani
Hakkımızda devlet etmiş fermanı
Hakkımızda devlet etmiş fermanı
Ferman padişahın kardaş dağlar bizimdir
Dağlar bizimdir
Dağlar bizimdir
Dağlar bizimdir
Ay dost
Canım hey
Dadaloğlum birgün kavga kurulur
Dadaloğlum birgün kavga kurulur
Öter tüfek davlumbazlar vurulur
Nice koç yiğitler yere serilir
Nice koç yiğitler yere serilir
Ölen ölür kalan sağlar sağlar bizimdir
Sağlar bizimdir
Sağlar bizimdir
Sağlar bizimdir

Ay dost
Canım hey

Cem Karaca - Kalender

Soğuk demir gölgesi parmaklıkların
Düşer malta taşlarına
Ağır demir kapılar acımasız kapanır
Mapushane akşamlarına
Aldırma be, kalender
Bu da geçer
Geçer ama, birader
Deler de geçer
Delikanlı kanımız
En oynak havaları çalar damarlarımızda
Gözlerine yaş yürür
Yüreğin alaz alaz yanar tutsaklığında
Aldırma be, kalender
Bu da geçer
Geçer ama, birader
Deler de geçer
Yalancı dostlukların çatal çatal dilleri
Kuşkular yüreğimi
O özgür günlerimin pembe yeşil sevgisi
Bir yas olur kapkara
Aldırma be, kalender
Bu da geçer
Geçer ama, birader
Deler de geçer

3 Hürel - Gurbet Türküsü

Uzaklardayım ben köyümden hem evimden
Çok ıraktayım ben yârimin gözlerinden
Geri dönmezsem ölürüm ben
Seni görmezsem ölürüm ben
Uzaklardayım ben hak yemez toprağımdan
Çok ıraktayım ben anamın kucağından
Geri dönmezsem ölürüm ben
Seni görmezsem ölürüm ben
Gözüm görmez oldu
Yüzüm gülmez oldu
Şu ayrılık acısından
Ellerim hiç tutmaz oldu
Saz çaldım, türkü söyledim
Fakat yalnız gözlerim doldu
Uzaklardayım ben kavalların sesinden
Çok ıraktayım ben yârimin gülüşünden
Geri dönmezsem ölürüm ben
Seni görmezsem ölürüm ben

Geri dönmezsem ölürüm ben
Seni görmezsem ölürüm ben

Fikret Kızılok - Vurulmuşum

Vurulmuşum, dağların kuytuluk bir boğazında
Vurulmuşum, dağların kuytuluk bir boğazında
Vakitlerden bir sabah namazında
Vurulmuşum, yatarım kanlı, upuzun
Kırvem hallarımı böyle yaz
Rivayet sanılır belki
Kırvem hallarımı böyle yaz
Rivayet sanılır belki
Gül memeler değil bu
Dom dom kurşunu
Paramparça ağızımdaki
Gül memeler değil bu
Dom dom kurşunu
Paramparça ağızımdaki
Vurulmuşum, dağların kuytuluk bir boğazında
Vurulmuşum, düşüm gecelerden de kara
Canımı alırlar ecelsiz, sığdıramam kitaplara
Vurulmuşum, düşüm gecelerden de kara
Kırvem hallarımı böyle yaz
Rivayet sanılır belki
Kırvem hallarımı böyle yaz
Rivayet sanılır belki
Gül memeler değil bu
Dom dom kurşunu
Paramparça ağızımdaki
Gül memeler değil bu
Dom dom kurşunu
Paramparça ağızımdaki
Kırvem hallarımı böyle yaz
Kırvem hallarımı böyle yaz
Kırvem

Cem Karaca – Acı Doktor

Çok uzaktan yaya geldim,
Acı doktor bak bebeğe.
Beşiğini elden aldım,
Acı doktor bak bebeğe.
Yağsız bulgur benim aşım.
Akıttım gözümden yaşı.
Bir şey değil vatandaşım.
Acı doktor bak bebeğe.
Ne olursun bir merhem çal.
Öldürür beni bu veba.
Param yok, al ceketimi al.
Acı doktor bak bebeğe..

Selda Bağcan - Mapushanede güneş doğmuyor

Mapushanelere güneş doğmuyor
Geçiyor bu ömrüm de gün doluyor
Eşim dostum hiç yanıma gelmiyor
Yok mu hapishane
Beni arayan
Bu zindanda ölem
Canım gardiyan
Birer birer yoklamayı yaparlar
Akşam olur kapıları kaparlar
Bitmiyor geceler olmaz sabahlar
Yok mu hapishane
Beni arayan
Bu zindanda ölem
Canım gardiyan
Anamdan doğal
Garip kalmışım
Acı hapishane
Daha genç yaşıım
Benim zindanlarda
Ne idi işim
Yok mu hapishane
Beni arayan
Bu zindanda ölem
Canım gardiyan

Selda Bağcan - Mapushane İçinde Mermerden Direk

Mapushane içinde mermerden direk, uy aman
Kimimiz 15'lik a canım, aman kimimiz kürek
Kimimiz 15'lik a canım, aman kimimiz kürek
İdam cezalarına dayanmaz yürek, uy aman
Böyle de düştüm zindana bakar bakar ağlarım
Mapushane içinde döner döner ağlarım
Mapushane içinde yanıyor gazlar uy aman
Bayramdan bayrama da a canım aman çalınır sazlar
Bayramdan bayrama da a canım aman çalınır sazlar
Kiminin anası ağlar kimine kızlar uy aman
Böyle de düştüm zindana bakar bakar ağlarım
Demiri de parmaklıktan a canım bakar bakar ağlarım
Yandım mapushane yandım aman senin elinden
Nasıl da etsem bir kurtulsam gardiyanın dilinden

Selda Bağcan - Adaletin Bu Mu Dünya

Güvenemem servetime, malıma
Ümidim yok bugün ile yarına
Toprak beni de basacak bağına
Adaletin bu mu dünya
Ne yar verdin, ne mal, dünya
Kötülerinsin sen dünya

İyileri öldüren dünya
Ne insanlar gelip geçti kapından
Memnun gelip giden var mı yolundan
Kimi fakir, kimi ayrılmış yarinden
Adaletin bu mu dünya
Ne yar verdin, ne mal, dünya
Kötülerinsin sen dünya
İyileri öldüren dünya
Kimi Mecnun gibi dağda dolaşır
Kimisi de ölüm yok gibi çalışır
Kimi meteliksiz, kimi milyona karışır
Adaletin bu mu dünya
Ne yar verdin, ne mal, dünya
Kötülerinsin sen dünya
İyileri öldüren dünya
Adaletin bu mu dünya
Ne yar verdin, ne mal, dünya
Kötülerinsin sen dünya
İyileri öldüren dünya

1980 yılında en çok dinlenenler arasında yer alan, siyasi anlam içerdiği düşünülen şarkılar

Selda Bağcan - Görüş Günü

Bugün görüş günümüz
Dost, kardeş bir arada
Bugün görüş günümüz
Dost, kardeş bir arada
Telden tele mendil salla
El salla, merhaba
Telden tele mendil salla
El salla, merhaba
İzin olsun mahpushane içinde
İzin olsun mahpushane içinde
Seni senden sormalara doyamam
Yarım döner cigaramın ateşi
Yarım döner cigaramın ateşi
Gitme, dayanamam
Gitme, dayanamam
Dayanamam, dayanamam
Dayanamam, dayanamam ben
Dayanamam, dayanamam
Dayanamam, dayanamam ben
Bugün görüş günümüz
Dost, kardeş bir arada
Bugün görüş günümüz
Dost, kardeş bir arada
Telden tele mendil salla
El salla, merhaba

Telden tele mendil salla
El salla, merhaba
İzin olsun mahpushane içinde
İzin olsun mahpushane içinde
Seni senden sormalara doyamam
Yarım döner cigaramın ateşi
Yarım döner cigaramın ateşi
Gitme, dayanamam
Gitme, dayanamam
Dayanamam, dayanamam
Dayanamam, dayanamam ben
Dayanamam, dayanamam
Dayanamam, dayanamam ben

Selda Bağcan – Şaka Maka

İşim köylüm sahtekâra
İşim köylüm sahtekâra
Şaka maka muka
Şaka muka maka
Seni sömüren gaddara
Seni sömüren gaddara
Şaka maka muka
Şaka muka maka
Adaletsiz padişaha
Adaletsiz padişaha
Yoksul evini yıkana
Yoksul evini yıkana
Devrime karşı çıkana
Devrime karşı çıkana
Şaka maka muka
Şaka muka maka
Emekçiye çatanlara
Emekçiye çatanlara
Emeğini yutanlara
Emeğini yutanlara
Bize zalim bakanlara
Bize kötü bakanlara
Şaka maka muka
Şaka maka muka

Zülfü Livaneli - Leylim Ley

Döndüm daldan kopan kuru yaprağa, leylim ley
Seher yeli dağıt beni, kır beni, leylim ley
Götür tozlarımı buradan uzağa, leylim ley
Yarın çıplak ayağına sür beni, leylim ley
Leylim ley, leylim ley
Leylim ley, leylim ley
Ayın şavkı vurur sazım üstüne, leylim ley
Söz söyleyen yoktur sözüm üstüne, leylim ley

Gel ey hilal kaşlım dizim üstüne, leylim ley
Ay bir yandan sen bir yandan sar beni, leylim ley
Leylim ley, leylim ley
Leylim ley, leylim ley
Leylim ley, leylim ley
Leylim ley
Yedi yıldır uğramadım yurduma, leylim ley
Dert ortağı aramadım derdime, leylim ley
Geleceksen bir gün düşüp ardıma, leylim ley
Kula değil, yüreğine sor beni, leylim ley

Melike Demirag - Pervari

Evvel zaman içinde falan değil
1979 yılında yaşıyoruz
Balta girmemiş ormanlarda falan değil
Türkiye'nin bir ilinde yaşıyoruz,
Ve hepsi gerçektir anlattıklarımın yalan değil..
100 bebekten 15'inin daha kundağı açılmadan
Daha ana sütüne doymadan ölüp gittiği
Bir ülkede yaşıyoruz.
Yani tesadüfen yaşıyor çocuklarımız
Yani inşallahla, yani maşallahla
Yani milyonlarca minik ölümün günahını taşıyoruz
Ve kutluyoruz 1979'larda çocuk yılını
Masal filan değil anlattıklarım, gerçektir
Yarın bizim çocuklarımız bizden bunun hesabını soracaktır.
Pervari , Siirt'in ilçesidir
Berraktır suyu Pervari'nin,
Tertemizdir havası,
Yaylalarda aşiretler konaklar,
Bitmez tükenmez bir kan davası,
Pervari yaylaları ateş ve barut kokar..
Pervari'de sağlık ocağı var..
Adına bakıp da aldanmayın,
Sağlık ocağı dediğim,
Yanyana dizilmiş boş odalardır,
Odalarda cirit atar fareler,
Bahçesinde bebeler dolaşır, yarı tok, yarı aç..
Pervari'de sağlık ocağı var,
Var ama, ne bir paket pamuk bulunur, ne doktor, ne ilaç.
1979 yılında, pervari hala devlete muhtaç...

Melike Demirag- Siirt

Doksan kilometre kadardır Siirt'e Pervari
Yol kötü, yol bozuk, yapılacak
Otomobille üç buçuk saatte gidiliyor, at sırtında bir günde ancak
Bebek hastadır bebek alev alev yanar, çaresiz Siirt'e varılacak
Siirt'te devlet hastanesi var
Siirt'te devlet hastanesi var

Allah zeval vermesin millete devlete
Her şey tamam da doktoru yok
Bir tek gencecik pratisyen hekim dolaşır bomboş koridorlarda bir başına
Dört yüz bin nüfusa bir tek genç, yumrukları sıkılı, gözleri dolu, tepeden tırnağa hınç
Bunlar düzelmeli mutlaka, mutlaka vardır bir yolu diyor dudaklarını ısırarak
Ve her şeye rağmen tükenmiyor yüreğinde mutlu yarınlara inanç
Ama 1979 yılında Siirt hala devlete muhtaç

Melike Demirag – Ne Zaman

Ne demiş nasrettin hoca?
Önce sağlam kazığa bağla eşeğini, sonra emanet et allah’a!
Oysa “sağlam kazığı” bulmak pek kolay değil anlaşılan...
Ne zaman, ne zaman ki geçim yükü altında eziliyoruz,
Et kuyruğunda, gaz kuyruğunda kara sular iniyor belimize,
Veya okul bulamıyoruz çocuğumuzu okutacak,
Ve vergiydi – sigortaydı kesilince üçkuruş kalmıyor elimize,
Veya horlanarak kovuldukça hastane kapısından,
Veya iş aramak için ordan oraya sürüldükçe
Ve çok büyük şeyler umup birilerinden,
Tüm umutlarımız bir bir yıkıldıkça, soruyoruz kendi kendimize: Nerde umut? Umut kimde?
Kim düşünecek halimizi kim güldürecek yüzümüzü? Kim düzelterek hayatımızı?
Nasıl, ne zaman? Kim kurtaracak bu ülkeyi bu durumdan?
Bu sorunun cevabını, çarşaf çarşaf gazete ilanlarından değil, Nazım Hikmet’in kaleminden dinleyelim:
Demir kömür
Ve şeker
Ve kırmızı bakır
Ve mensucat
Ve sevdâ
Ve zulüm
Ve hayat
Ve bilcümle sanayi kollarının
Ve gökyüzü
Ve sonra
Ve mavi okyanus
Ve kederli nehir yollarının sürülmüş toprağın
Ve şehirlerin bahtı bir şafak vakti değişmiş olur,
Bir şafak vakti,
Karanlığın kenarından
Onlar ağır ellerini toprağa basıp doğruldukları zaman...

Melike Demirağ – Bu Çocuk Ölecek

Getirdiler, ateşten yanıyordu,
Yatırdılar, az ötemde durdular...
Gözlerinde keder okunuyordu,
Bir ufacık umut bekliyordular...
Her yanında pençe pençe yaralar,
Bir öksürük tıkıyor nefesini,

Uzanıyor boşluğa minik eller,
Aranıyor anasının memesini...
Allah'ım, bu çocuk ölüyor, ölecek...
Elimden hiçbir şey gelmiyor...
Ardından anası gözyaşı dökcek,
Hastalık gözyaşı dinlemiyor...
Allah'ım, bu bebek gidiyor, gidecek,
Ne olur, ufacık bir ümit olsa...
“Alnının yazısı böyleymiş” denecek,
Yazıyı Tanrı mı yazıyor, bizler mi yoksa?
Mezun oldum, vermediler diplomamı,
“Vatan senden hizmet bekler” dediler.
Tayin oldum, kuramadan yuvamı,
Apar topar, buraya gönderdiler...
Çaresizim, bağlanmış elim kolum,
Ey Allah'ım, n'olur bana yardım et!...
Bunca derde nasıl derman bulurum?
Dörtüzbün can bir doktora emanet...
Bu çocuk, bu çocuk ölüyor, ölecek
Elimden hiçbir şey gelmiyor...
Anası gözyaşı döküyor, dökcek,
Hastalık gözyaşı dinlemiyor...
Allah'ım, bu bebek gidiyor, gidecek
Ne olur, ufacık bir ümit olsa
“Alnının yazısı böyleymiş” denecek...
Yazıyı Tanrı mı yazıyor, bizler mi yoksa?..

Dünyanın En Acıklı Güldürüsü

1978 ağustos sonlarıydı, göçtü göçecek aşiretler...
Sürüler ağır ağır yola koyuluyor ve gitgide koyuluyordu
Pervari yaylalarında hastalandım, yatağa düştüm...
Eğer İstanbul'dan ilaç yetişmeseydi hemen,
Eğer yargıç bana evinde bakmasaydı,
Subaylar hergün yemek yollamasa kantinden,
Bir de genç ebenin şıngısı olmasaydı,
Ne siz bu şarkıyı dinliyordunuz şimdi,
Ne de ben vardım dünya yüzünde,
Sağolsunlar, tuttular el üstünde
Ölmedim dostlar.
İşte aynen dört yüz bin siirt'li gibi yaşıyorum,
Allah'ın izniyle...
Pervari'de hasta yattığım günlerdi,
İstanbul'dan ilaç beklediğim günler...
Dedim ya ne ilaç var pervari'de, ne doktor var,
Ama televizyon vardı kaldığım evde,
Ve televizyonda reklamlar!...
Hasta yatağımdan izliyordum,
Dünyanın bu en acıklı güldürüsünü...
Önce nasrettin hoca geldi aklıma

Sonra aziz nesin usta.
Ve anladım ki, tesadüf değil bunlar
Daha nice güldürü ustaları gelecek bize
Biz ki, kanıksamış gözlerle bakıyoruz,
Ve “ne gelir elden” deyip gülüyoruz hala
Gülüyoruz ağlanacak halimize...

Feyzullah Çınar - Maraş’a Ağıt

Maraş’ın üstünde uçan turnalar
Kanadı kırılmış öter dolaşır
Yiğitleri kurşulanmış analar
Koyun gibi kuzusuna meleşir
Kardeş kardeşine bombalar atar
Bir ana can vermiş sokakta yatar
Kollarını sarmış yavrusunu tutar
Nasırlı elleri kana bulaşır
Kimisi sözlüde kimi nişanlı
Kimi taze gelin hem iki canlı
Karnından vurulmuş fıstıkan kanlı
Ciğerler kavrulur canlar ağlaşır
Körpecik fidanlar kuruyup solar
İnsanım diyenin gözleri dolar
Mihneti dertlice sazını çalar
Titreşir yürekler dostla ulaşır

Ajda Pekkan - Petr Oil

Acıklı bir aşk öyküsü bu
Bir yabancıya kapıldı gönlüm
Adı Peter, Oil soyadı
Ne rahatım kaldı dostlar, ne huzurum
Petrole tutuldum tutulalı
Sen gelmeden önce her yer karanlık
Dünya ıssız, dünya durgundu, bilmem niçin
Arardım her yerde tatlı bir ışık
Bir ateş bu kalbim, ısıtmak için
Sen gelince sanki bir güneş doğdu
Aydınlık günüm gecem, artık çok güzel hayat
Şimdi her şey birden bambaşka oldu
Sensiz ne kadar zormuş, meğer ne güçmüş hayat
Aman petrol, canım petrol
Artık sana, sana, sana muhtacım petrol
Aman petrol, canım petrol
Artık sana, sana, sana muhtacım petrol
Eninde petrol, sonunda petrol
Artık dizginlerim senin elinde petrol
Eninde petrol, sonunda petrol
Artık dizginlerim senin elinde petrol
Öyle gururlusun, gelemem yanına
Girmişsin kim bilir kimlerin kanına

Dolar, Mark'tan başka laf çıkmaz dilinden
Neler neler çekiyorum senin elinden
Zengin dilberler düşmüş ardına
Düş başka gerçek başka, yâr olmazsın sen bana
Gideceksin belki bir gün gerçekten
Artık senin ardından ağlıyorum şimdiden
Aman petrol, canım petrol
Artık sana, sana, sana muhtacım petrol
Aman petrol, canım petrol
Artık sana, sana, sana muhtacım petrol
Eninde petrol, sonunda petrol
Artık dizginlerim senin elinde petrol
Eninde petrol, sonunda petrol
Artık dizginlerim senin elinde petrol
Aman petrol, canım petrol
Artık sana, sana, sana muhtacım petrol
Aman petrol, canım petrol
Artık dizginlerim senin elinde petrol

Muhlis Akarsu - Gurbeti Ben Mi Yarattım

Yokluk beni mecbur etti
Gurbeti ben mi yarattım
Gençliğimi aldı gitti
Gurbeti ben mi yarattım
Ne mektup ne haber aldım
Yurdumdan yuvamdan oldum
Her şeyime hasret kaldım
Gurbeti ben mi yarattım
Akşam olur gölge basar
Umuduma yeller eser
Yokluk imkanımı keser
Gurbeti ben mi yarattım
Akarsu sılâyı anma
Bu ayrılık geçti sanma
Çaresizdim geldim amma
Gurbeti ben mi yarattım

Nur Yoldaş - Sultanı Yegah

Şamdanları donanınca eski zaman sevdalarının
Başlar ay doğarken saltanatı sultan-ı yegâhın
Nemli yumuşaklığı tende denizden gelen âhın
Gizemli kanatları ruhta ölüm karanlığının
Başlar ay doğarken saltanatı sultan-ı yegâhın
Şamdanları donanınca eski zaman sevdalarının
Başlar ay doğarken saltanatı sultan-ı yegâhın
Nemli yumuşaklığı tende denizden gelen âhın
Gizemli kanatları ruhta ölüm karanlığının
Başlar ay doğarken saltanatı sultan-ı yegâhın

Barış Manço - Eğriye Eğri Doğruya Doğru

Bana yolun seç diyorlar
Bozuk yolu seçer miyim?
Eğri eğri doğru doğru
Seçemezsen geç diyorlar
Ben yolumdan geçer miyim?
Eğri eğri doğru doğru
Kimi batı kimi doğu
Kuzey güney hepsi doğru
Kim seçer ki bozuk yolu
Eğri eğri doğru doğru
Benim yolum bana doğru
Hiç yolumdan döner miyim?
Eğri eğri doğru doğru
Eğri büğrü ama yine de doğru
Bana yârin seç diyorlar
Vefasız yar seçer miyim?
Eğri eğri doğru doğru
Seçemezsen geç diyorlar
Geç desen de geçer miyim?
Eğri eğri doğru doğru
Kimi tatlı buğday tenli
Kimi mahmur dudu dilli
Kimi esmer nokta benli
Eğri eğri doğru doğru
Ben bulmuşum nazlı yarı
Geç desen de geçer miyim?
Eğri eğri doğru doğru
Eğri büğrü ama yine de doğru
Sevdiğini al diyorlar
Alsam bile yar yeter mi?
Eğri eğri doğru doğru
Var yoluna git diyorlar
Bir yol ile iş biter mi?
Eğri eğri doğru doğru
Bir karışta toprak gerek
Üstüne ev kurulmalı
Yar içinde oturmalı
Eğri eğri doğru doğru
Barış demek toprak demek
Ben kendimi verir miyim?
Eğri eğri doğru doğru
Eğri büğrü ama yine de doğru

Hasan Mutlucan – Yine de Şahlanıyor Aman

Yine de şahlanıyor aman
Kolbaşının, (yandım da) kır atı
Görünüyor, (yandım aman) bize sefer yolları
Davullar çalsınlar, (aman) (Aman da) Ceng-i ceng-i de harbiyi

Sefersiz olamaz (aman) aman er evlatları
Görünüyor yandım aman bize zafer yolları

Derdi Yoklar – Alman Markı

Bizi böyle gurbet ele bağlayan
İşsizlik yoksulluk para sevdiğim
Hasret kaldık memleketin tozuna
Gözyaşım kalbimde yara sevdiğim sevdiğim sevdiğim
Alman markı bizi buradan salmıyor
Gitsek memlekete gönül dönmüyor
İki sevgi bir gönülde olmuyor
Yok mu derdimize çare sevdiğim sevdiğim sevdiğim
Sarı çiçek bozkırları sardı mı
Kokuları bize kadar vardı mı
Derdi yoklar muradına erdi mi
Haram olsun bize bura sevdiğim sevdiğim sevdiğim
Derdi yoklar muradına erdi mi
Haram olsun bize bura sevdiğim sevdiğim sevdiğim

Zülfü Livaneli – Umudu Kesme Yurdundan

Nasıl başlarsa fırtına
Öyle diner birdenbire
Bir ışık parlar yeniden
Karanlıklar arasından
Umudu kesme yurdundan
Bir ışık parlar yeniden
Karanlıklar arasından
Umudu kesme yurdundan
Şah damarı vurulsa da
Dört bir yandan sarılsa da
Işık yener karanlığı
Bak çocukların gözlerine
Umudu kesme yurdundan
Işık yener karanlığı
Bak çocukların gözlerine
Umudu kesme yurdundan
Kara kışın buzu bile
Sürmedi sonsuza kadar
Bahara döndü sonunda
Filiz sürdü kar altından
Umudu kesme yurdundan
Bahara döndü sonunda
Filiz sürdü kar altından
Umudu kesme yurdundan

Sadık Gürbüz-Gurbet Türküsü

Burada yeşil biber acı mı acı
Burada yeşil biber acı mı acı
Acı mı acı burada türküler

Acı mı acı burada türküler
Bana da böylesi of of of
Böylesi gerek
Böylesi gerek
Burada yeşil biber acı mı acı
Burada yeşil biber acı mı acı
Acı mı acı burada türküler
Acı mı acı burada türküler
Yanıp tutuştu of of of
Tutuştu yürek
Tutuştu yürek
Yanıp tutuştum of of of
Tutuştu yürek
Tutuştu yürek

Sadık Gürbüz - Ben Mahpusum Gardaş Abem Candarma

Yokuştan indim de elim kelepçe
Kelepçe dediğin demirden pençe
Etrafım duvar da içerim bahçe
Ben mahpusum gardaş abem candarma
Demiri bükmekle olur mu tüfek
Ağıt yakmaylan da soğur mu yürek
Kader değildir ya kaderdir diyek
Ben mahpusum gardaş abem candarma
Bir gün geleceğiz omuz omuza
Halaylar kuracağız ovaya düze
Bu bahar olmazsa gelecek yaza
Ne ben mahpus ne de abem candarma

Yüksel Özkasap - Alamanya Gardaşımı Geri Ver

Onun burda taşı toprağı vardır
Alamanya gardaşımı geri ver
Düz ovası yeşil yaprağı vardır
Alamanya gardaşımı geri ver
Dön anam, dön babam,
Dön emmim, dön dayım
Dön gayrı Anadolu'ya
Bizi garip eden beyler utansın
Haksız padişahın mekanı yansın
Pirenin emdiği devler uyansın
Alamanya gardaşımı geri ver
Dön emmim, dön dayım,
Dön bacım, dön gardaş
Dön anam Anadolu'ya
Toprağında elin kara sapanı
Gönderin amcamı verin babamı
Bağrıma basarım yırtık abamı
Alamanya gardaşımı geri ver
Dön Döne, dön Ayşe

Dön Elif, dön Fatma
Dön bacım Anadolu'ya
Anadolu fukaranın anası
Fabrikası, değirmeni, binası
Yeter artık bizden beter olası
Alamanya gardaşımı geri ver
Dön Ahmet, dön Mehmet,
Dön Hasan, dön Ayşe
Dön gayrı Anadolu'ya

Livaneli- Günlerimiz

Çözülen bir yün yumağı
Akıp giden günlerimiz
Mezar taşlarından suskun
Sessiz, sitemsiz
Savrulan yapraklar gibi
Akıp giden günlerimiz
Cenaze törenlerinde
Sessiz, sitemsiz
Savrulan yapraklar gibi
Akıp giden günlerimiz
Cenaze törenlerinde
Sessiz, sitemsiz
Bir suçluyu aklar gibi
Akıp giden günlerimiz
Sanki bir sır saklar gibi
Sessiz, sitemsiz
Bir kitaba başlar gibi
Koşarken yavaşlar gibi
Ölen arkadaşlar gibi
Sessiz, sitemsiz
Bir kitaba başlar gibi
Koşarken yavaşlar gibi
Ölen arkadaşlar gibi
Sessiz, sitemsiz
Sessiz, sitemsiz

Livaneli- Düşe Kalka Yollarda

Düşe kalka yollarda, paramparça dillerde
Düşe kalka yollarda, paramparça dillerde
Bir yanım burada kalmış, bir yanım burada kalmış
Yüreğim o ellerde, yüreğim o ellerde
Benim gibi, benim gibi olmuş var mı kullarda?
Söz söyleyen dillere, kalem tutan ellere
Gün akşama değerken kan bulaştı güllere
Söz söyleyen dillere, kalem tutan ellere
Gün akşama değerken kan bulaştı güllere
Söz söyleyen dillere, kalem tutan ellere
Gün akşama dönerken kan bulaştı güllere

Düşe kalka yollarda, paramparça dillerde
Düşe kalka yollarda, paramparça dillerde
Bir yanım burada kalmış, bir yanım burada kalmış
Yüreğim o ellerde, yüreğim o ellerde
Benim gibi, benim gibi olmuş var mı kullarda?
Sormuşlar yoldakine, "kardeş, yolun nereye?"
Ben bilmem, rüzgâr bilir, düştüm yelin önüne
Sormuşlar yoldakine, "kardeş, yolun nereye?"
Ben bilmem, rüzgâr bilir, düştüm yelin önüne
Söz söyleyen dillere, kalem tutan ellere
Gün akşama değerken kan bulaştı güllere
Sormuşlar yoldakine, "kardeş, yolun nereye?"
Ben bilmem, rüzgâr bilir, düştüm yelin önüne

Zülfü Livaneli - Köşeyi Dönenlerin Şarkısı

Yürekleriniz sızlar mı?
Güneş körse gök de sağır
İçinizi ısıtanlar
Alacalı yıldızlar mı?
Kimliği belirsizler mi?
Kurşun sıkan üstünüze
Bazen canınız ister mi?
Hüzünlenmek ağır ağır
Bir tutam tuz kattınız mı?
Tek bir yoksulun aşına
Hiç sevgi yarattınız mı?
Dinsin diye bunca kahır
Bir gün el uzattınız mı?
Bir insana karşılıksız
Hiç güzellik tattınız mı?
Kadeh kadeh, satır satır
Dönün dönün köşeleri
Aydınlıktan karanlığa
Bu yıl uğursuzum amma
Gün doğmadan neler doğar

Zülfü Livaneli- Dağlara Küstüm

Tozlu yollarına düştüm de geldim
Haramiler kesmiş suyun başını
Yolların bacını verdim de geldim
Bilmem kim silecek gözüm yaşını
Kendime kastım Ali
Dağlara küstüm Ali
Dar günde dostum Ali
Kınama hallerimi
Bağlama dillerimi
Açık et yollarımı
Zalimin elinden kapına geldim
Kan gölü içinde bunaldım kaldım

Yetiş ya erenler canımdan oldum
Bilmem kim saracak yaralarımı
Kendime kastım Ali
Dağlara küstüm Ali
Dar günde dostum Ali
Kınama hallerimi
Bağlama dillerimi
Açık et yollarımı

Zülfü Livaneli- Yiğidim Aslanım

Şu sılanın ufak tefek yolları
Ağrıdan sızıdan tutmaz elleri
Tepeden tırnağa şiir dilleri
Yiğidim aslanım burda yatıyor
Bugün efkarlıyım açmasın güller
Yiğidimden kara haber verirler
Demirden döşeği taştan sedirler
Yiğidim aslanım burda yatıyor
Ne bir haram yedi ne cana kıydı
Ekmek kadar temiz su gibi aydın
Hiç kimse duymadan hükümler giydi
Yiğidim aslanım burda yatıyor
Mezar arasında harman olur mu
On üç yıl hapiste derman kalır mı
Azrail aç susuz canım alır mı
Yiğidim aslanım burda yatıyor
Azrail aç susuz canım alır mı
Yiğidim aslanım burda yatıyor

Zülfü Livaneli- Kardeşin Duymaz

Susarlar sesini boğmak isterler
Yarımdır kırıktır sırça yüreğim
Çılgılık çılgılığa yar geceler
Kardeşin duymaz eloğlu duyar
Çılgılık çılgılığa yar geceler
Kardeşin duymaz eloğlu duyar
Çoğalır engeller yürür gidersin
Yüreğin taşıyıp götürür seni
Nice selden sonra kumdan ötede
Kardeşin duymaz eloğlu duyar
Nice selden sonra kumdan ötede
Kardeşin duymaz eloğlu duyar
Yıkılma bunları gördüğün zaman
Umudu kesip de incinme sakın
Aç yüreğini bir merhabaya
Kardeşin duymaz eloğlu duyar
Aç yüreğini bir merhabaya
Kardeşin duymaz eloğlu duyar

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler
Soyadı, Adı:

Kul Sarsılmaz, Merve

Eğitim Derece

Eğitim Birimi

Mezuniyet

Yüksek Lisans

**AHBV Lisansüstü
Eğitim Enstitüsü**

2024

Lisans

**Ankara Üniversitesi
İletişim Fakültesi**

2016

